

O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ BILIMLENDIRIW WA`ZIRLIGI

A`JINIYAZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI

Qol jazba huqiqında
UDK

MAGİSTRATURA BO`LİMİ

MATKARİMOVA MUXABBAT ABUOVNA

**«Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının`
qa`liplesiwinin` psixologiyalıq o`zgeshelikleri » temasındag`ı**

Qa`nigelik: 5A 110902 «Psixologiya»

Magistr akademiyalıq da`rejesin alıw ushun jazılg`an

DİSSERTATSIYA

Ilimiy basshı: ps. i. k. _____ Z. Sherimbetova

NO`KIS-2014

Tema: Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ınń qa`liplesiwiniń psixologiyalıq o`zgeshelikleri

Mazmunı

Kirisiw	3
I-Bap. Kishi mektep jası mashqalasınıń psixologiyalıq a`debiyatlarda u`yrenilgenlik da`rejesi	8
1.1. Kishi mektep jası da`wirinde shaxstın` rawajlanıwı.....	8
1.2. Kishi mektep jası oqıwshılardıń mektepke psixologiyalıq jaqtan tayarlaw.....	19
1.3. Kishi mektep jasınıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın qa`liplestiriw.....	27
Bap boyınsha juwmaqlar.....	33
II-Bap. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıwshı faktorlar	35
2.1. İzertlew metodologiyası ha`m oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıwdıń sotsial- psixologiyalıq faktorları.....	35
2.2. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń biliw protsessiniń o`zgeshelikleri....	38
Bap boyınsha juwmaqlar.....	44
III-Bap Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıq da`rejesin eksperimental u`yreniw	47
3.1. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a qızıqtırıwshı shınıg`ıwlar kompleksi.....	47
3.2. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a qızıqtırıwshı shınıg`ıwlardan aling`an na`tiyjeler analizi.....	51
3.3. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar profilaktikası.....	58
Bap boyınsha juwmaqlar.....	74
JUWMAQLAW	77
PEDAGOGİKALIQ – PSIXOLOGİYALIQ USINISLAR	81
PAYDALANILG`AN A`DEBİYATLAR	83
QOSIMSHALAR	89

Kirisiw.

O`zbekstan respublikasının` g`a`resizliginin` da`slepki jillarınan baslap-aq ta`lim – ta`rbiya sistemasın tu`pten reformalastırıw, ilimiy kadrlar tayarlawdı zaman talapları da`rejesine ko`teriw ma`selesi u`stem taraw sıpatında belgilendi. Sebebi, ta`lim O`zbekstan xalqı ruwxıyatına jan`adan ku`sh bag`ıshlawı, o`sip kiyatırğ`an jas a`wladtın` barlıq jaqsı pazıyletlerinin` payda bolıwı o`z-o`zinen anıq edi. Ta`limnin` ja`miyetimizdi sotsial-ekonomikalıq, siyasiy ma`deniy ruwxıy rawajlanıwındag`ı sheksiz a`hmiyeti itibarg`a alınıp, 1997 jıl Oliy majilistin` IX-sessiyasında ta`lim-ta`rbiya sistemasın tu`pten reformalastırıw, onı zaman talapları da`rejesine ko`teriw tiykarg`ı maqset etip alıng`an. A`ne sonday aktual ma`seleni a`melge asırıwda xalqımızdın` milliy da`stu`rlerin u`yreniw ha`m onnan barkamal a`wladtı ta`rbiyalaw ushın paydalanıw u`lken a`hmiyetke iye.

Biz perzentlerimizdin` tek g`ana fizikalıq ruwxıy jaqtan deni saw bolıwi menen birge, al olardin` intellektual bilimlerde iye bolg`an , toliq rawajlang`an insanlar bolip, XXI-a`sir talaplarına toliq juwap beretug`in na`wqıran a`wlad bolip kamalg`a keliwi ushın za`ru`r barlıq imkaniyat ha`m sha`rayatlardı jaratiwdi o`z aldımızg`a maqset etip qoyg`anbiz.

Usi ku`nlerde hu`kimetimiz ta`repinen usi ma`sele boyınsha qabil etilgen Ma`mleketlik da`stu`ri ha`m ma`mleketlik emes dereklerdi esapqa alg`an halda, bar bolg`an barlıq resurs ha`m imkaniyatlarımızdi sarplawdı ko`zde tutadı.¹

Solay eken, jurtbasshımız İ.Karimovtın` atap o`tkenindey, barkamal insandı qa`liplestirmesten turıp, ja`miyetti ha`zirgi da`wir talabı da`rejesinde rawajlandırıw mu`mkin emes.

Ha`zirgi da`wirdegi milliy tikleniw ideyası qa`liplesip atırğ`an ja`miyette ruwxıy ag`artıwshılıq ortalıq sawallandırılıp atırğ`an, milliy da`stu`rler, insan huqıqı ha`m erki tiklenip atırğ`an, ekonomikalıq ku`sh-quwatı payda bolıp atırğ`an bir sha`rayatta barkamal insan degende sonday sotsial-siyasiy, ruwxıyılıq-

¹ I.Karimovning «Asosiy vazifamız-Vatanımız taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir» 2009-yilning asosiy yakunlari va 2010 yila Wzbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yunalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma`ruzasi. Xalq swzi, №21(4936) 2010 yil 30-yanvar`.

ag`artıwshılıq ta`repleri kompleksin(jıynag`ın) o`zinde birlestirgen, ja`miyette o`zligin ha`m o`z uqıplılıg`ın ha`r ta`repleme payda ete alatug`ın, aqıllı, du`n`ya bilimlerin teren` iyelegen, aqılıy jaqtan jetik, fizikalıq jaqtan deni saw, turmıs go`zzallıqların seze alatug`ın, erkin do`retiwshi shaxs esaplanadı. Xalqımızdın` milliy sanası, milliy maqtanışı, ruwxıy du`n`yası ku`nnen ku`nge bayıp barmaqta. Bul bolsa g`a`rezsiz ma`mleketimizdın` ruwxıy tiykarın ja`nede bekkemlewge imkaniyat jaratıp beredi. Biraq bunnan ruwxıy tarawda hesh qanday mashqala joq , degen juwmaq shıg`arıp bolmaydı . Bu`gingi ku`nde erkin puqara ruwxıyatın, azat shaxstı qa`liplestiriw ma`selesi aldımızda turg`an en` aktual ma`selelrdin` biri esaplanadı. Ha`r ta`repleme jetik, bilimli, Erkin pikirlewshi shaxslardı ta`rbiyalawda baslawısh klasslarda beriletug`ın ta`lim ha`m ta`rbiyanın` roli sheksiz.

Baslawısh ta`lim oqıwshılardıń pa`nler tiykarları boyınsha u`zliksiz bilim alıwların, olarda bilim o`zlestiriw za`ru`rliklerin, tiykarı oqıw ilimiy ha`m ulıwmaboljaw qa`driyatlarına tiykarlang`an ruwxıy-ag`artıwshılıq pazıyiletlerin, miynet ko`nlikpelerin do`retiwshilik pikirlew ha`m a`tirap ortalıqqa sanalı mu`na`sebette bolıwın ha`m ka`sip tan`lawın qa`liplestiredi. Ulıwma orta ta`lim tamamlang`annan keyin ta`lim pa`nleri ha`m olar boyınsha aling`an bahalar ko`rsetilgen halda ma`mleket ta`repinen u`lgi beriledi.

İzertlew jumısınun` predmeti. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesiwinin` psixologiyalıq o`zgesheliklerin u`yreniw esaplanadı.

İlimiy izertlew ob`ekti ha`m bazası: Qaraqalpaqstan Respublikası No`kis qalası XBB mekemelerin metodikalıq ta`miyinlew bo`limine qarashlı №-12 mektep izertlew bazası esaplanadı. İzertlewde 15 oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men ha`m 15 oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı bolg`an kishi mektep jasındag`ı oqıwshılar qatnastı.

İzertlew jumısınun` maqseti: kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesiwinin` psixologiyalıq o`zgesheliklerin anıqlaw.

Ízertlew jumısında to`mendegi *gipoteza* ilgeri su`riledi: Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesewine:

- 1) Balanın` mektepte oqıwg`a psixologiyalıq jaqtan tayar bolmastań oqıwg`a keliwi.
- 2) Oqıwshılarda biliw protsesslerinen erkin dıqqattın`, este saqlaw, oylaw protsesslerinin`, oqıwg`a degen unamlı motivatsiyasının` to`men rawajlang`anlıg`ınan.
- 3) Ata-ananın` perzenti oqıwın baqlap barmawınan ha`mde oqıtıwshının` bunday oqıwshılar menen arawlı individual shug`ıllanbawınan kelip shıg`adı. Egerde bunday oqıwshılar menen individual ha`m toparlıq shug`ıllansa, biliw protsessleri arawlı metodlar ja`rdeminde rawajlandırılsa kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesewine alıp keliwi mu`mkin.

Ízertlew jumısının` wazıypaları:

- 1) Ízertlew mashqalası boyınsha pedagogikalıq ha`m psixologiyalıq a`debiyatlardı analiz qılıw.
- 2) Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesewine ta`sir etiwshi faktorlardı anıqlaw.
- 3) Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın qa`liplestiriwde qollanılatus`ın korreksion da`stu`r islep shıg`ıw.
- 4) Anıqlawshı, rawajlandırıwshı, baqlaw ta`jiriyelelerin o`tkeriw.
- 5) Psixologiyalıq-pedagogikalıq usınıslar islep shıg`ıw.

Ízertlew jumısının` maqset ha`m wazıypaların a`melge asırıw basqıshpa-basqısh 2012-2014-oqıw jıllar dawamında a`melge asırıldı.

Birinshi basqıshqa sabaq ha`m shınıg`ıwlardı baqlaw, ilimiy dereklerden paydalanıw, kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesewinin` psixologiyalıq o`zgeshelikleri mashqalasının` ulıwma bag`darın anıqlawg`a ha`reket qılındı. Biz oqıtıwshılardıń oqıwg`a qızıqpaytug`ın oqıwshılar mashqalası haqqında, onı qalay joq etiw, ustazlarının`

bul mashqalanı qalay sheiw ushın qanday jumıslar alıp barıp atırǵanlıqları haqqında pikirlerin ulıwmalastırıp za`ru`r dep esapladıq.

Ekinshi basqıshda- anıqlawshı ta`jiriybelerde ta`jiriybe ha`m baqlaw toparlarında biliw protsessleri ha`m oqıw motivatsiyası izertlendi. Sonday-aq rawajlandırıwshı ta`jiriybelerde oqıwshılarda oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın arttırıp boyınsha arnawlı psixologiyalıq shınıǵıwlar o`tkerildi.

U`shinshi basqıshda - baqlaw ta`jiriybeleri o`tkerilip, baslawısh klasslarda biliw protsessleri qanshelli da`rejede artqanlıǵı tekserildi. Alınǵan mag`lıwmatlardın` isenimlilik da`rejesi matematikalıq-statistikalıq metodlar ja`rdeminde esaplap shıǵıldı. Ilgeri su`rilgen gipotezanın` durılıǵı da`liyllendi.

İzertlewdir` *a`meliy a`hmiyeti* sonnan ibarat, islep shıǵılǵan korreksion da`stu`r ha`m usınıslardan mektep psixologları, oqıtıwshılar, ata-analar ken` paydalanıwları mu`mkin.

İzertlewdir` *teoriyalıq a`hmiyeti* sonda, onda alınǵan na`tiyjeler pedagogikalıq psixologiyanı ha`m de psixokorreksiyanı jan`a mag`lıwmatlar menen bayıtadı. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵının` qa`liplesiwinin` psixologiyalıq o`zgeshelikleri boyınsha ha`r ta`repleme mag`lıwmatlar alıwı mu`mkin.

İzertlew jumısında to`mendegi metodlardan paydalanıldı:

1. Baqlaw. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı to`men oqıwshılar sabaq protsessinde ha`m ta`nepislerde baqlap barıldı, na`tiyjeler ku`ndelikke jazıp barıldı.

2. Burdonnıń korrektor sınavı metodikası. Oqıwshılardıń dıqqat o`zgesheliklerin u`yreniw ushın qollanıldı.

3. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oylawın u`yreniw metodikası. Sınalıwshılardıń oylaw o`zgesheliklerin u`yreniw ushın qollanıldı.

4. Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw metodikası. Sınalıwshılardıń este-saqlaw o`zgesheliklerin u`yreniw ushın qollanıldı.

5. Oqıwshılardıń oqıw motivin bahalaw metodikası. (N.G.Luskanova)

6. Psixologiyalıq-pedagogikalıq eksperiment. Psixologiyalıq- pedagogikalıq eksperimentte islep shıg`ılg`an da`stu`r sınavdan o`tkerildi.

Alıng`an na`tiyjelerdin` isenimlilik da`rejesi St`yudenttin` – t itimallıq kriteriyası menen tastıyqlandı.

İzertlew jumısınun` metodologiyalıq tiykarın psixologiyanın` tiykarg`ı printsiplerinen biri bolg`an sana ha`m xızmet birligi printsipi, L.S.Vıgotskiydin` ma`deniy-tariyxıy kontseptsiyası, V.A.Petrovskiydin` shaxsqa bag`darlang`an didaktika printsipi ha`mde oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men bolg`an oqıwshılar mashqalası boyınsha izertlewler alıp barg`an jetekshi orıs psixologları (N.A.Menchinskaya, L.S.Slavina, Z.İ.Kalmikova)lardın` pikirleri quraydı.

Sonın` menen birge izertlewdin` metodologiyalıq ha`m teoriyalıq tiykarın «Kadrlar tayarlawdın` Milliy da`stu`ri», «Ta`lim haqqında»g`ı Nızam, Milliy ideologiya: tiykarg`ı tu`sinik ha`m printsipleri quraydı.

İzertlewdin` *ilimiy jan`alug`ı* to`mendegiler menen ko`rsetiledi:

1. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardın` oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesiwinin` psixologiyalıq o`zgeshelikleri haqqında oqıtıwshılardın` pikirleri izertlendi.

2. İzertlew jumısında kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardın` oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` qa`liplesiwinin` psixologiyalıq o`zgesheliklerine ta`sir etiwshi faktorlar u`yrenildi.

3. Baslawısh klasslardag`ı oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar psixokorreksiyası ha`m psixoprfilaktikası boyınsha shınıg`ıwlar ha`m ilajlar sisteması islep shıg`ıldı.

4. Baslawısh klasslarda oqıwshılarda biliw protsesslerinin` rawajlanıwı ha`m oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar haqqındag`ı baylanıslılıq anıqlandı.

Qorg`awg`a usınıs etiletug`ın tiykarg`ı jag`daylar:

1. Baslawısh klasslardag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtın` to`menlewinin` ju`zege keliwi oqıwshılardın` biliw protsesslerinen dıqqat, oylaw, este saqlaw protsesslerinin` to`men rawajlang`anlıg`ı menen baylanıslı (Burdon, Meyli, Artıqshasın o`shiriw metodikaları na`tiyjeleri boyınsha).

2. Baslawış klasslardag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`men bolıwına ko`birek ata-analar ayıpker. Baslawış klasslardag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` ju`zege keliwinin` sebeplerinen biri ata-analardın` o`z wazıypaların jeterli da`rejede an`lamawları.

3. Baslawış klasslardag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`men bolıwına oqıwshılarda biliw protsessleri ha`m unamlı oqıw motivatsiyasın rawajlandırıw arqalı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtı arttırıw mu`mkin.

İzertlew *na`tiyjelerin sunawdan o`tkeriw* to`mendegi formalarda a`melge asırıldı. İstitutımızda ha`r jılı o`tkeriletug`ın ilimiy-teoriyalıq ha`m ilimiy-metodikalıq a`njumanlarda qatnasıw arkalı na`tiyjeler ja`riyalanıw barıldı. İzertlew na`tiyjeleri A`jiniyaz atındag`ı NMPI «Pedagogika ha`m psixologiya» kafedrasında İlimiy metodikalıq seminarlarda talıqlang`an. İzertlew na`tiyjeleri institut ko`leminde baspadan shıg`arılğ`an toplamlarda ja`riyalandı.

Dissertatsiyanın` du`zilisi

Dissertatsiya kirisiw, 3 bap, juwmaqlaw ha`m usınıslar, a`debiyatlar dizimi ha`m qosımshalardan ibarat. İlimiy izertlew jumısınin` mazmunı – 82 bet jazba tekstte bayan etilgen bolıp, onda - 10 tablitsa, - 8diagramma, - 3 gistogramma ha`m – 76 atamadag`ı a`debiyatlar dizimi berilgen.

To`mende kishi mektep jası mashqalasınin` psixologiyalıq a`debiyatlarda u`yreniliwi boyınsha teoriyalıq analizdi na`zerin`izge usınamız.

I-Bap. Kishi mektep jası mashqalasının` psixologiyalıq a`debiyatlarda u`yrenilgenlik da`rejesi

1.1.Kishi mektep jası oqıwshılarında ushırasatug`ın mashqalalardıń alımlar ta`repienen u`yreniliwi

Nemets psixologı K. Mierkenin` pikirinshe, baslawısh klasslarda 8-10% ten artıq este saqlaw kontsentratsiyası to`men balalar ushıraydı eken. Psixologlardın` Berlin mekteplerinen birinde 1-klassda oqıp bilim alıp atırǵan 67 balada o`tkergen izertlewlerinen alıng`an na`tiyjeler boyınsha olardıń 10%ti, tek g`ana ul balalarda dıqqat kontsentratsiyasının` to`men ekenligi anıqlang`an.[2]

K.Vagnerdin` aytıwınsha, GDR mekteplerindegi oqıwshılardıń 10-15%i usı kemshiliklerge iye dep esaplaydı. Egerde dıqqat kontsentratsiyası buzılıwların shınıǵıwlar menen baylanıslı halda analiz qılınsa, qızıq juwmaqlar shıǵarıw mu`mkin. Sabaq oqıwshılardan 27% passiv ha`m 73% aktiv dıqqat talap etedi. Oqıtıwshılar birinshi jag`dayda passiv dıqqat kontsentratsiyasın ko`birek (59%) ha`m ekinshisinde kemirek (16%) baqlaydı eken. Xabardı vizual qabil etiwde, wakıttın` 20%in alg`anda, dıqqat buzılıwları 21% oqıwshılarda, audiovizual qabil etiwde bolsa bul ha`diyseler oqıwshılardıń 12%inde g`ana baqlang`an. Oqıtıwshılardıń 57%i awızsha juwaplarda dıqqat kontsentratsiyası ha`lsizleniwi, jazba shınıǵıwlarında bolsa 15% ha`lsizleniwin anıqlag`an. 57% oqıwshılardıń pikirine qarag`anda, ma`selelerdi o`z betinshe sheshiwde oqıwshılar dıqqatı kontsentratsiyası ha`lsizlenedi eken. Dıqqat kontsentratsiyası buzılǵan balalarda ko`p yamasa az da`rejede shaxs sıpatında kemshiligi boladı. Bunday balardıń anaları olardıń minez-qulkın tomendegishe ta`riypleydi. Mekteptegi o`zlestiriw da`rejesi pa`seyedi, keypiyatı tez-tez o`zgerip turadı. Sabaqtın` da`slepki 10-15 minutlarında olar tez-tez jumısqa qa`biletli boladı, keyinirek bolsa erkeleniw, so`ylesiw, basqa jumıslar menen shug`ıllanıw, tu`rlerin bu`ristirip baslaydı, basqa oqıwshılardıń dıqqatın da ha`r kaday jol menen o`zlerine qaratu`g`a ha`reket etedi. Jazba jumıslardı orınlawda bolsa, balalar da`slep itibarlı, keyinirek ka`telerge jol qoya baslaydı, ayırım waqıtları ulıwma jazıwdı toqtatadı. U`y tapsırmaların qıyınshılıq penen orınlaydı. Eger anası ja`rdem bermese, bul keshke shekem

sozılıwı mu`mkin. Balalar ha`r qanday arzımas na`rsege de dıqqtın awdaradı. Egerde olardı jumısın dawam etiwge ma`jbu`rlese, olar jılay baslaydı. Oying`a az waqıt qaladı, tez arada ulıwma oynaw da jaqpay qaladı ha`m agressiv bolıp qaladı. Olar ba`rqulla basqalarg`a kesent bergenligi ushın baskalar olardıń u`stinen arz qıladı. Basqa balalar bolsa, kerisinshe ha`lsiz, kem ha`reket etedi. Olar hesh na`rsege qızıqpaydı. Olar ya mektepte, ya u`yde hesh kimge kesent bermeydi, sol sebepli olarga salıstırğ`anda sabırlı muna`sibette boladı. [1]

Bunday balalar menen ata-anaları shıpaker yamasa psixologqa ju`da` kesh, yag`nıy balaları joqarı klasslarda oqıp atırğ`an waqtında mu`rajaat etedi. Balalarda dıkkat kontsentratsiyasının` buzılıwına alıp keliwshi tiykarg`ı sebeplerdi analiz qılıp o`temiz.

1. Balanın` shaxsı ha`m du`zilisi o`zgeshelikleri menen baylanıslı bolıp, bunda shanaraq yamasa na`sillik faktorlardın` a`hmiyeti, jınısıy jetilisiwdin` asinxron somato-psixikalıq protsesslerinde dıkkat kontsentratsiyası o`zgerisleri bayan etilgen.
2. O`tkir juqpalı kesellikler, uzaq dawam etken akılıy ham fizikalıq sharshawdan azıp ketiw, uyqıg`a toymaw akıbetinde ju`da` sharshaw, aqılıy ham fizikalıq jumıs qa`biletinin` tu`sip ketiwi menen birge keshiwshi kesellikler.
3. Bala shaxsının` nadurıs rawajlanıwı ha`m aktivliginin` kemeyiwine alıp keliwi mu`mkin bolg`an, sotsial ortalıq penen baylanıslı bolg`an bir topar keselliklerdi o`z ishine aladı. Sonday-aq ta`lim sha`rayatları da okıwshının` dıqqtına ha`m unamlı, ha`m unamsız ta`sir ko`rsetedi.
4. Joqarı nerv sisteması kesellikleri menen baylanıslı boladı.

Oqıw xızmeti o`z na`wbetinde bir qansha komponentlerden payda boladı. Ulardı sha`rtli ra`wishte qozg`awshı, programma-maqsetli, ha`reket-operatsılıq ha`m de baqlap turıwshı-muwapıqlastırıwshı komponent dep atalıwı mu`mkin bolg`an strukturalı komponentlerge ajıratıw mumkin.

Qozg`awshı komponent biliwge bolg`an za`ru`rliklerdi a`ne usı boyınsha rawajlandırğ`an oqıw motivlerin o`z ishine aladı. Jan`a bilimler alıw za`ru`rligi motiv sıpatında qızıg`ıwshılıq ko`rinisinde bolıwı mu`mkin. Ha`r qanday

xızmettin, sonın ishinde, oqıw xızmetinin tiykarında da qozg`atıwshı komponent jatadı, ol barlıq komponentlerge, olardıń o`tiw dinamikası ha`m payda bolatug`ın na`tiyjege de tuwrıdan-tuwrı ta`sir ko`rsetedi.

Oqıw xızmeti programmalı-maqsetli komponenttin tiykarg`ı elementi sıpatında maydang`a shıg`adı, anıg`ırag`ı, sol xızmetin` ideal ta`rizdegi na`tiyjesi sıpatında ju`zege shıg`adı. Oqıw maqsetin` mazmunı ha`m de onın` qa`liplesiw protsessi, da`slep bir qatar jag`daylardı oqıwshılar ta`repinen tolıq tu`sinip jetiwi menen belgilenedi. Oqıwshının` oqıw xızmeti tiykarında jatqan motivlerdi, konkret sha`rayatta oqıw wazıypası konkret bilim alıw sha`rayatında ha`m de o`z xızmetin tabıslı ta`rizde a`melge asırıw ushın za`ru`r ko`nlikpe ha`m sheberliklerge konkret oqıw sha`rayatında qoyılatug`ın talaplardı ayırıqsha ajratıp ko`rsetiw lazım. O`z aldına anıq maqset qoyıw – oqıw xızmetin ken`eytiwdegi za`ru`r basqıshlardan esaplanadı. Na`tiyjede g`o`zlangen anıq maqsetke erisiw ushın ha`reket da`stu`rin islep shıg`ıw, bunday maqsettin` tiykarın quraydı.

Ha`r ta`repleme normal rawajlang`an, hesh qanday organikalıq kemshiliklerge iye bolmag`an oqıwshı mektep da`stu`ri ko`leminde bilimlerdi o`zlestiriwi mu`mkin ekenligi mektep a`meliyatında da`liyllengen, biraq o`zlestiriwdin` za`ru`r da`rejesine barlıq jag`daylarda erisiw qıyın, ayırım oqıwshılar oqıw materialın qıyınshılıq penen o`zlestiredi. Olardıń ayırımları tiykarg`ı pa`nler boyınsha uzaq waqıt o`zlestire almaydı. Pedagogika pa`ninin` tu`rli tarawları qa`niygeleri bul mashqalanın` ol yaki bul ta`replerine de itibar qaratadı. Didaktlar izertlew ob`ekti sıpatında pedagogikalıq sha`rayatlardı, Biliw protsesslerin rawajlandırıwg`a imkan beretug`ın oqıw-ta`rbiya protsessinin` o`zgesheliklerin u`yrenedi. Psixologlar oqıw protsessinde bolatug`ın biliw protsessii to`men oqıwshının` shaxs o`zgeshelikleri, olar oqıw xızmetinin` o`zine ta`nliklerin anıqlawg`a itibar beredi.

1928 jılda P.O.Efrussidin` oqıwshılardıń biliw protsesslerinin` to`menlewinin` sebeplerin analiz qılıwg`a ha`m onı joq etiw boyınsha ilajlar sistemasına baylanıslı miyneti bar. Avtordın` ko`rsetiwinshe, biliw protsessinin` to`menlewi, fiziologiyalıq, ekonomikalıq, psixosotsial ha`m basqada sebeplerge baylanıslı. P.O.Efrussi biliw protsessi to`men oqıwshılarg`a ta`n bolg`an

to`mendegi o`zgesheliklerdi aytıp o`tken: diqqattın` turaqlılıg`ı, a`ste ha`reket etiw, ulıwma rawajlanıwdın` to`menligi, o`z ku`shlerine isenbewshilik, qıyaldın` to`menligi, so`z baylıg`ının` o`zlestirmewshi oqıwshılarg`a ta`n bolg`an to`mendegi o`zgesheliklerdi aytıp o`tedi: diqqattın` turaqlılıg`ı, tez alan` bolıw, ulıwma rawajlanıwdın` to`menligi, a`ste islew, o`z ku`shlerine isenbew, qıyaldın` bir qansha to`menligi, so`z baylıg`ının` kemligi, oylaw protsessinin` ku`shsizligi, o`zin ele tolıq da`rejede emes ekenligin seziw. P.O.Efrussidin` izertlewi oqıwshılar biliw protsessi mashqalasına ha`r ta`repleme jantasqanlıg`ı menen qızıg`ıwshılıq oyatadı. Didaktlardın` jumıslarında biliw protseslerinin` to`menlewiniń sebeplerin analiz qılıwıg`a ko`birek diqqat awdaradı. Bunın` menen baylanıslı ra`wishte mektepte ta`lim metodikası ha`m onı sho`lkemlestiriw, shan`araqtag`ı ta`rbiya sha`rayatları ha`m basqalar qarap shıg`ıladı. Sonın` menen birge da`slepki jumıslarda (A.M.Gel`mont ha`m S.M.Rives) biliw protsessin rawajlandırıw boyınsha ha`m oqıwshıları joqarı o`zlestiriw da`rejesine erisken aldın`g`ı oqıtıwshılar ta`jiriybelerin ulıwmalastırıwıg`ada itibar bergen. M.A.Danilovtın` shıg`armalarında oqıw isleri sıpatın arttırıw, tiykarg`ı didaktikalıq printsiplerdi a`melge asırıw tiykarg`ı ideya bolıp esaplanadı. M.A.Danilov oqıwshılar bilimi sıpatı ha`m o`zlestirwdi belgileytug`ın sebepler qatarına to`mendegilerdi kiritedi: oqıwshıg`a ta`lim ha`m ta`rbiya beriwde oqıtıwshı jumısının` sıpatı, u`y wazıypasın orınlawdı sho`lkemlestiriw, ku`n ta`rtibi ha`m shan`araqta baqlaw, oqıwshıg`a bolg`an ja`ma`a`ttin` pikiri, oqıwshının` u`zliksiz aqlıy miynetke ko`nligiwi. Sonın` menen birge avtor biliw protsesslerinin` to`menlew sebeplerin joq etiwde u`yde ha`m klassta sabaq waqtında oqıwshılardıń o`z betinshe jumısların sho`lkemlestiriwge u`lken a`hmiyet beredi. Ulıwma didaktikalıq talaplardan tısqarı sabaqtı sho`lkemlestiriwde, oqıwshılardıń o`z betinshe jumıslarında joqarıdag`ı kitaplarda ayırım oqıwshılarda sabaqtan artta qalıwdı joq etiw jollarınan biri sıpatında olarg`a individual jantasıw za`ru`rligin aytıp o`tedi. Bul ma`seleni qarap shıg`ıwda didaktika psixologiyag`a jaqın keledi. Bul avtorlar ta`repinen ha`r bir oqıwshını u`yreniw, oqıwda arqada qalıwdın` psixologiyalıq o`zgesheligin u`yreniw tiykarg`ı wazıypa sıpatında ilgeri su`riledi. Joqarıda atap

o`tilgen didaktikalıq jumıslardı analiz qılıp o`tetug`ın bolsaq, bilimlerde tabıslı o`zlestiriwge ja`rdem beretug`ın psixologiyalıq o`zgesheliklerde ashıwda jeke sistema bar emes ekenligin an`law qıyın emes, olarda tiykarınan shaxstın` ayrıqsha o`zgeshelikleri ko`rsetiledi, ulıwma shaxstın` o`zgeshelikleri menen sa`ykesligine itibar berilmeydi. Biliw protsessii to`menlewinin` sebebi sıpatında oqıwshının` aqılıy sharshawınan qashıwg`a meyilligi ko`rsetiledi. A.M.Gel`mont ha`m S.M.Rives oqıtıwshılardıń ta`jiriybelerin ulıwmalastırıp, pedagoglardın` baqlawlarınan alıng`an materialların keltirip o`tedi. “Klass penen islegenimde, kim u`yrenilip atırg`an materialdı tez qabıl ete almawın, tez pikirley almawın, ko`birek ko`rgizbelilik ha`m anıqlıq talap etiwdi, kimnin` tez qabıl etiwın, kimnin` tez eslep qalıwın, kimnin` qabıl etiwınin` ku`shli ekenligin biliwge ha`reket qılaman”

Biraq bul materiallar oqıwshı biliw protsessii to`menlewinin` tu`p mazmunın ashıp bere almaydı. Bul sorawg`a juwaptı psixologiyalıq izertlewlerden tabıw mu`mkin. Bunday izertlewlerdin` didaktikalıq tiykarın A.M.Gel`mont jumıslarında ushıratıw mu`mkin. Bul jumıslarda oqıwshılar biliw protsessleri to`menlewinin` sebepleri ha`m olardıń differentsial analizi keltirilmegen, A.M.Gel`mont “o`zlestirmewshilikdin` eki kategoriyasın ajıratıp ko`rsetedi”.

Avtor birinshi toparg`a “oqıwda ulıwma artta qalıw” jag`dayların kiritedi, oıwshı derlik barlıq pa`nlerden uzaq waqt dawamında o`zlestirmeydi. Ekinshi toparg`a tiykarınan turg`ın o`zlestirmewshilik, tiykarı pa`nlerdin` ayırımlarınan o`zlestirmeytug`ın oqıwshılardı kiritedi. A.M.Gel`mont o`zlestirmewshilikte ajıratıw kriteriyası sıpatında tek g`ana pedagogikalıq emes, al psixologiyalıq xarakterge iye bolg`an unamsız ha`diyseni joq etiwdin` jen`illik da`rejesin usınadı. Bul jag`ınan alıp qarayıw bolsaq barlıq pa`nlerden arqada qalıw menen xarakterlenetug`ın ulıwma o`zlestirmewshilik en` awır forması esaplanadı. Avtor mekteplerde o`zlestirmewshilikke qarsı alıa barılatug`ın ilajlar menen joqarıdag`ı o`zlestirmewshilik arasında baylanıstı anıqladı. Waqtı-waqtı menen o`zlestirmewshilik 75% tiykarınan turg`ın o`zlestirmewshilik 61% birinshi taypadag`ı o`zlestirmewshilik 29% du`zetiwge alıp kelgen. Joqarıda keltirilgen materiallardı analiz qılıw na`tiyjesinde, sonday juwmaqqa keliw mu`mkin,

o`zlestirmewshi oqıwshılarg`a salıstırğ`anda mektep qollanılıp atırğ`an ilajlardın` jekilikli da`rejede na`tiyje bermewi oqıwshılar menen olardıń psixologiyalıq o`zgesheliklerin , shaxs ta`replerin, oqıtıwdın` xarakterli ta`replerin, esapqa alg`an jag`dayda individual jumıslar alıp barılmag`anlıg`ı menen tu`sindiriw mu`mkin. A.M.Gel`mont sanap o`tken oqıwshılardıń o`zgeshelikleri menen baylanıslı sebepler o`z-ara baylanısqa iye. Avtordın` pikirinshe, uzaq waqıt o`zlestirmewshilik, ruwxıy tu`skinlikke alıp keledi, o`z ku`shine isenbew, son`ın ala oqıw protsessinın` quramalasıwın keltirip shıg`aradı. Joqarıda sanap o`tilgen psixologiyalıq o`zgeshelikler o`zlestimewshilik mashqalasın sheshiwde tiykarg`ı a`hmiyetke iye. Bul jag`daylar L.S.Slavinanın` o`zlestirmewshi ha`m ta`rtip buzır oqıwshılarg`a arnalg`an kitabında ja`nede rawajlandırılğ`an. L.S.Slavina ta`repinen o`zlestirmewshi oqıwshılardıń aqılıy xızmeti o`zgeshelikleri “intellektual passivlik” dep atalıwı ayrıqsha qızıg`ıwshılıq oyatadı. Bul o`zgeshelik oylawdı qa`lemew, ha`r qanday aqılıy sharshawdan qashıwg`a umtılıwda ko`rinedi. Buni oqıwshılar oqıw xızmetin a`melge asırıwda, ma`selen esaplaw shınıg`ıwların orınlap atırğ`anda ko`riw mu`mkin.

L.S. Slavina to`mendegishe ta`jiriybe o`tkeredi: oqıwshılarg`a arifmetikalıq shınıg`ıwlarıdı oqıw xızmetinde emes, didaktikalıq oynıarda orınlawdı usınıs etti. Na`tiyjede bunday sha`rayatta oqıwshılarda intellektual passivlik ko`rinbedi. Bul ta`jiriybeden aling`an na`tiyjeler motivatsiyanın` rolin ashıp berdi, motivatsiyag`a ta`sir etip , oqıw xızmeti o`nimdarlıg`ın asırıwı mu`mkin. Ha`r dayım ha`m barlıq balalarda motivatsiyadag`ı bunday o`zgerisler oqıw xızmeti protsessindegi oylaw operatsiyaların orınlawda qıyınshılıqlardı kemeyttiriw mu`mkinbe, degen soraw payda boladı.

L.S.Slavina oqıwshılarg`a jaqsı tanıs bolg`an a`piwayı arifmetikalıq mısallardı orınlawdı tapsıradı, unamlı ta`tiyje alıw ushın olarda bul tapsırmalardı orınlaw tilegin payda etiwdin` o`zi jetkilikli.

Bilimlerdi iyelew yaki olardı jan`a sha`rayatta qollanıw protsessinde basqasha pedagogikalıq jag`day payda boladı. Tapsırmalardı orınlaw tileginin` payda

bolıwının` o`zi jetkilikli emes, oqıwshılarda qa`liplesken aqılıy xızmet sıpatları oylaw operatsiyaların a`melge asırıw menen tıg`ız baylanıslı.

60-jıllarda o`zlestirmewshilik sebeplerin joq etiw emes al onın` aldın alıw sha`ratların u`yreniwge arnalg`an didaktikalıq izertlewlerde keskin burılıs ju`z berdi. Bul bolsa oqıtıwshılardıń o`zlestirmewshilik mashqalası boyınsha ilimiy-a`meliy jumıslarda ken` ko`lemdegi qatnası menen baylanıslı edi. Oqıtıwshılar o`zlestirmewshilikti joq etiw boyınsha barlıq usıllardan paydalanıp, tabıslarg`a eristi. Usınday na`tiyjelerden biri mekteplerle alıp barılǵan jumıslar “Ekinshi jılǵa qaldırıwdı joq etiw jolları» degen shıǵarmasında ulıwmalastırılǵan. E.İ.Monozon bul kitabında Rostovlıq oqıtıwshılar tabısınan` deregi nede degen soraw qoyıp, og`an to`mendegishe juwap qaytaradı:

“O`zlestirmewshilikti joq etiw ha`m ekinshi jılǵa qaldırmaw wazıypaların sheshiw ushın oqıtıwshılar barlıq sho`lkemlestiriwshilik - pedagogikalıq, pikir-ta`rbiyalıq, didaktikalıq qurallardan paydalang`anlıǵında . Bunda mektep pedagogikalıq ja`ma`a`tinin` tayarlıǵı u`lken a`hmiyetke iye boldı”².

Pedagogikalıq ja`ma`a`tti xarakterleytug`ın o`zlestirmewshilikti joq etiwge psixologiyalıq tayarlıq o`nimli qural wazıypasın atqaradı. M.P.Kashinning aytıwınsha, bunday sha`rayatta oqıwshılardıń klasstan-klassqa qaldırılıwın joq etiw, mashqalasına mu`na`sibeti o`zgeredi.

Rostovlıq oqıtıwshılardıń barlıq oqıwshılar biliw imkaniyatlarına iseniwi pedagoglardın` barlıq oqıwshılarg`a birdey jantasıwdı an`latpaydı, oqıwshılardıń individual o`zgesheliklerin esapqa alg`an jag`dayda olarg`a differentsial jantasıwdı a`melge asırıw, oqıw ta`rbiya protsessin quramalastırıwǵa bag`darlang`an ulıwma ilajlar sisteması islep shıǵılǵan.

Oqıwshılardıń individual o`zgesheliklerin u`yreniw , olar mektepke kelemen degenshe o`tkeriledi. Ayırım kemshiligi bar balalar ajratıladı. Son` olarg`a mekteptegi ta`lim protsessinde bul balalarg`a tiykarg`ı itibar qaratıladı.

² Монозон Э.И. Успешный опыт преодоления неуспеваемости и второгодничества. Сб.: Пути преодоления неуспеваемости и второгодничества. - М.: Просвещение. 1986. - С. 63.

A.M.Aleksandrov, V.P.Maleshenko, E.G.Yakubalardın` pikirinshe, baslawısh, orta ha`m joqarı klass oqıwshıları ushın tu`rli pa`nlerdi oqıtıwda o`z betinshe jumıstın` qıyınlıg`ı boyınsha differentsial tapsırmalardan paydalanadı. E.G.Yakubanın` pikirinshe , matematikanı oqıtıwda o`zinin` ku`shi jetetug`ın ma`seleni o`z betinshe sheshiw imkaniyatı beriledi, bunun` menen oqıtıwshı ku`shli oqıwshının` imkaniyatları ha`m is tempin , bos oqıwshılardın` kemshiliklerin ko`redi, ha`r biri menen individual islew rejesin du`zedi. A.A.Kirsanov, M.İ.Maxmutova, N.G.Atutovalardın` pikirinshe Tatarstan mekteplerinde o`zlestirmewshilikti joq etiw ushın aktivlestiriw metodlarınan u`nemli paydalanıwdı qosıp alıp barıw haqqında aytıp o`tedi. Mashqalanın` pedagogikalıq ta`repleri analiz qılınğ`an didaktikalıq jumıslarda oqıwshı qanday oqıwı, oqıw protsessinde onın` rawajlanıw o`zgeshelikleri qanday, olar mektepte dus kelgen qıyınshılıqlardı qalay etip jen`ip shıg`adı, pedagogikalıq ta`sir na`tiyjesinde onın` psixikasında qanday o`zgerisler ju`z beredi , mine usıg`an qusag`an sorawlarg`a juwap berilmeydi. Ayırım izertlewlerde didaktikalıq ha`m psixologiyalıq ta`replerin birlestiriwge urınıp ko`rgen. Olardın` biri A.A.Budarniy, psixologlardın` izertlewinshe psixologlardın` izertlewlerge su`yenip, sabaqta oqıtıwshı tu`sindirgen materialdı birinshii klass oqıwshıları tu`rlishe qabıl etiwı ha`m o`lestiriwin u`yrengen. Onın` alg`an na`tiyjeleri boyınsha oqıwshılar jan`a oqıw materialların qabıl etiwde ha`m tu`siniwde ju`da` a`hmiyetli ayırmashılıqlardın` bar ekenligin anıqlag`an. F.F.Korolev ko`p mekteplerde so`ylewinde rawajlanıwda arqada qalg`an, ko`riwde esitiwde arqada qalg`an kemshilikleri bar balalar da oqıwdı tan`lag`an. Bul kemshilikler sezilmeydi, biraq oqıwshılardın` o`zlestiriwine ta`sirin tiygizedi. Mektepte o`zlestirmewshilik ulıwma bilim beriw mekteplerinde so`ylewinde, ko`riwinde, esitiwinde ha`m basqada kemshilikleri bar balalar da oqıwın aytıp o`tken. Bul kemshilikler sezilmeydi, biraq oqıwshılardın` o`zlestiriwine ta`sirin tiygizedi. Mekteplerde o`zlestirmewshilik mashqalasın sheshiw ushın balalar psixologiyası ha`m pedagogikalıq psixologiya tarawlarında alıp barılğ`an jumıslarg`a toqtap o`temiz. Orıs psixologlarının` usı mashqalag`a arnalğ`an jumısları ju`da` az.

Oqıwshılardıń jas ha`m individual ayırmashılıqları mashqalasın islep shıg`ıwda o`zlestirmewshi oqıwshılardıń psixologiyalıq o`zgeshelikleri haqqında a`hmiyetli materiallar alıng`an. M.N.Volokotina baslawısh klass oqıwshılarını u`yrenip, tiykarg`ı o`zgeshelik olardıń mu`na`sibeti ha`m aqılıy ustanovkalarında ekenligin anıqladı.

V.İ.Samoxvalova o`z izertlewlerinde 1-klass oqıwshıları oqıwındag`ı individual ayırmashılıqlardı anıqlawdı maqset etip qoydı.

Ol balalar minez -qulqı ha`m shaxs o`zgesheliklerin u`shke ajıratadı.

1. oqıwg`a bolg`an mu`na`sibet.
2. oqıw islerin sho`lkemlestiriw.
3. bilim ha`m ko`nlikpelerdi iyelew.

N.A.Menchinskaya, D.N.Bogoyavlenskiy, Z.İ.Kalmikovalar oqıwshılardıń bilimlerde o`zlestiriw mashqalasın u`yrenip, bul protsesste ulıwma ha`m individual ayırmashılıqlardı anıqladı.

L.S.Vıgotskiy ta`repinen kiritilgen “rawajlanıwdıń jaqın zonası” tu`siniginde u`lkenler ja`rdeminde birgelikte a`melge asırılğ`an oqıwshınıń aqılıy imkaniyatları na`zerde tutıladı. Rawajlanıwdıń jaqın zonası, aktual zonası bala neni erkin o`zi isley alıwında payda boladı. Gruzın psixologı T.L.Museridze kishi o`spirimlerde o`zlestirmewshiliktiń kelip shıg`ıwın u`yrengen.

İ.V.Dubrovinanıń pikirinshe, psixolog oqıw islerinin` durıs usıllarg`a u`yretiw arqalı o`zlestirmewshilikti kemeytiw mu`mkin. R.S.Nemovtıń pikirinshe, kishi mektep jasındag`ı oqıwshılar to`men oqıwınıń sebeplerinen biri olardıń este saqlap qala almawında . Ondaı oqıwshılardıń orfografik sawatlılıg`ın asırıw ushın til sabaqlarında arnawlı shınıg`ıwlar ja`rdeminde operativ este saqlawdı rawajlandırıw za`ru`rligin aytıp o`tedi.

O`zbekstan psixolog alımlarınan E.G.Goziev. S.A.Axunjanova, A.X.Yugay, R.İ.Sunnatova, T.M.Adizova, Z.T.Nishanovalardıń ilimiy jumıslarında da o`zlestirmewshi oqıwshılar haqqında qımbatlı pikirler aytılg`an. E.G.Goziev oqıwshılarg`a oylaw operatsiyalarınıń, ulıwmalastırıw usıllarına u`yretiw arqalı o`zlestirmewshilikti joq etiw mu`mkin, dep esaplaydı.

S.A.Axunjanova balanin` mektepke iykemlesiw arqali o`zlestirmewshilikke ta`sir etiwshi sub`ektiv faktorlardan biri ekenligin aytadı. Balalar mektepke qanshelli tayar bolmasa, mektepke iykemlesiw da`wiri sonshelli uzaq ha`m qıyın o`tedi. Psixologlar balanı mektepte oqıwg`a tayar dep, onin` fizikalıq, psixologiyalıq ha`m shaxsiy tayarlıg`ın na`zerde tutadı.

A.X.Yugay izertlewlerinde 4-5 klass oqıwshılarının` orıs tilin bos o`zlestiriwshi oqıwshıları u`yrenilgen. Avtor orıs tilin o`zlestiriw boyınsha arnawlı da`stu`r islep shıg`adı.

T.M.Adizova mektep psixologlarının` o`zlestire almaytug`ın baslawısh klass oqıwshıları menen alıp baratug`ın psixologiyalıq-korreksiyalıq jumısları, o`zlestirmewshiliktin` sebepleri haqqında ayrıqsha aytıp ketedi. Avtor birinshi klassta oqıtıwdın` tiykarg`ı qıyınshılıq o`zgeshelikleri sıpatında mektepten psixogen beziwdi ko`rsetedi. Psixogen kesellik bul ruwxıy faktorlar ta`sirinde kelip shıg`atug`ın kesellik esaplanadı. Bul kesellik balanin` mektepte, shan`araqta ob`ektiv ha`m sub`ektiv ornının` buzılıwı, ta`lim –ta`rbiya protsessinin` qıyınlasıwı ha`mde onin` shaxsiy psixogeninin` payda bolıwı, yag`nıy psixogen keselligi esaplanadı.

T.M.Adizova oqıtıwshılardıń o`zlestirmewshi oqıwshılar menen alıp baratug`ın is-ha`reketleri haqqında toqtalıp o`tedi. «Ko`pshilik ha`tteki en` ta`jiriyebeli oqıtıwshılar da o`zlestirmewshilik sebebin oqıwshının` is jaqpaslıg`ı, ta`rbiyasızlıg`ı menen baylanıstırıwg`a urınadı». Oqıtıwshi o`zlestirmewshiliktin` tu`p mazmunın kem jag`daylarda g`ana oylaydı ha`m o`zine ta`n ilajlardı izlemeydi.

R.İ.Sunnatova oqıwshının` o`zlestiriwi, mektepte bilim, ko`nlikpe ha`m jetiskenliklerdi iyelewde ata-analar, oqıtıwshılar, u`lkenler ja`rdem beriwı bala rawajlanıwının` jaqın zonası , yag`nıy bala erkin atqara almaytug`ın tapsırmalardı u`lkenler ja`rdeminde sheshiwdin` a`hmiyeti haqqında aytıp o`tedi.

Z.T.Nishanova o`zlestirmewshiliktin` aldın alıwda baslawısh klass oqıwshılarında do`retiwshilik qa`biletlerdi qa`liplestiriw mashqalalarına toqtalıp o`tedi. Onin` pikirinshe oylaw operatsiyaların durıs rawajlandırırw arqalı

o`zlestirmewshilikti joq etiw mu`mkin. Ol mektep psixologı paydalanıwı mu`mkin bolg`an do`retiwshilik uqıplılıg`ın rawajlandırıwshı shınıg`ıwlar sistemasın usınadı.

1.2.Kishi mektep jası da`wirinde shaxstın` rawajlanıwı

Kishi mektep jası da`wirine 6-10 jaslı baslawısh (1-4) klass oqıwshıları kiredi. Bala mektep ta`limine baqshada ta`rbiyalanıp atırğ`anda tayarlanadı. Bunda ol mektepte oqıwshılarg`a qoyılatug`ın ha`r qıylı talaplar menen tanısadı, pa`n tiykarların u`yreniw ushın biologiyalıq ha`m psixologiyalıq jaqtan tayar boladı.

Ta`limge psixologiyalıq jaqtan tayarlıq degende, balanın` obektiv ha`m subektiv jaqtan mektep talabına mu`na`sipligi na`zerde tutıladı. Ol mektep ta`limine da`slep psixologiyalıq jaqtan tayarlanadı. Onın` psixikası ta`lim, bilim alıwg`a jeterli da`rejede rawajlanadı. Usı jastag`ı balanın` qabıl etiwinin` o`tkirligi, ra`wshanlıg`ı, tazalıg`ı, oen` qızıg`ıwshan`lıg`ı, iseniwshen`ligi, qıyalının` jarqınlıg`ı, este saqlawının` o`tkirligi, oylawının` anıqlıg`ı menen basqalardan ajralıp turadı. Mektep ta`limine tayarlanıp atırğ`an balalarda dıqqat ku`shli rawajlang`an boladı ha`m dıqqatı turaqlı, uzaq mu`ddetli ha`m sha`rtli boladı. Bala dıqqatının` o`zgeshelikleri rolı ha`m s`yujetli oyınlarda, su`wret salıw ha`m qurıw- jasaw shınıg`ıwlarında, ılay ha`m plastalinnen oyınshıqlar jasawda, basqalardın` so`zin qabıl etiw ha`m tu`siniwde, matematikalıq a`mellerdi sheshkende, gu`rrin` tın`law ha`m du`ziwde ko`rinedi. Bala o`z dıqqatın belgili bir obektke bag`darlaw, toplaw, bo`listiriw boyınsha belgili bir ko`nikpelerge iye bolıp, o`z dıqqatın basqarıw ha`m kerekli waqıtta toplawg`a umtıladı. Onın` este saqlawı qızıqlı, a`jayıp, g`arayıp, adamdı hayran qaldıratug`ın mag`lıwmat ha`m ha`diyselerdi puxta este saqlap qalıw, eske tu`siriw imkaniyatlarına iye boladı. Usı da`wirge shekem tikkeley u`lkenler ja`rdeminde mag`lıwmatlardı o`zlestirip ju`rgen bolsa, endi o`zinin` qa`lewi menen za`ru`r mag`lıwmatlar toplawg`a, o`z aldına anıq ma`qsetler qoyıwg`a ha`reket etedi. Balanın` a`ne usı aktivliligi bala este saqlawının` belgili bir da`rejede rawajlang`anlıg`ın bildiredi. Ol qosıq,

gu`rrin` ha`m erteklerdi este qaldırıw ushın ko`p ta`kirarlawı, yadlawdın` en` qolay jolların paydalanıwı og`an ta`lim protsessinde ja`rdem beredi.

Ullı psixologlardın` izertlewleri aqıllılıq penen sho`lkemlestirilgen ta`lim protsessii usı jastag`ı balalardın` oylawın jedel rawajlandıradı. Mısalı olar lingivistika, fizika ha`m matematikag`a tiyisli ilimiy tu`siniklerdi o`zlestiredi, a`piwayıraq ma`seleler du`zedi, jen`ilirek shıng`ıwları orınlaydı, tvorchestvolıq pikir ju`ritiwge umtıladı. Altı jastag`ı balalardın` psixikalıq tayarlıg`ı haqqında ayılğ`anda ko`binese belgili bir joba tiykarında, ta`rtipli, ko`p qırlı ma`qsetke bag`darlang`an, o`z ara logikalıq baylanıs, izshil baslang`ısh ta`limge tiykar bolatug`ın psixikalıq o`siw da`rejesin na`zerde tutadı. Sonday aq, ta`lim ushın psixikalıq o`siw da`rejesinen tısqarı, bala turmısı ha`m xızmetinin` ayırmashılıqları, sharayatları, o`zine ta`nligi, onın` saw salamatlıg`ı, metodikalıq jaqtan tayarlıg`ı, a`piway qo`nlikpelerdi o`zlestiriwi sıyaqlı faktorlardı esapqa alıw ma`qsetke muwapıq. Joqarıda ko`rsetilgenlerdin` ha`mmesi balanın` mektep ta`limine psixologiyalıq jaqtan tayarlıg`ının` obektiv ta`replerin sa`wlelendiredi.

Balanın` mektep ta`limine subektiv tayarlıg`ı ta`repi de bar. Onın` mektepte oqıwdı qa`lewi, umtılwı, u`lken jastag`ı adamlar menen qarım qatnasqa kirisiwge umtılwı usı tayarlıq penen u`zliksiz baylanıshı. Balada usı da`wirge kelip oqıw, bilim alıw haqqında tuwrı pikirler qa`liplese. Ol mektep kollektivi ag`zalarınin` juwapkershilikli wazıypaların an`laydı, olarg`a bag`ınıwg`a, olardın` ko`rsetpelerin orınlawg`a umtıladı. Biraq balalardın` ha`mmesi bir qıylı emesligi sebepli olar ortasında parıqlar boladı. Bazı bala mektepke shın ıqlası menen talpınadı, oqıwg`a qansha waqıt qalg`anlıg`ın u`zliksiz sanaydı, oqıw quralların aldınıraq tayarlap qoyıwg`a ha`reket etedi. Basqa bala bolsa mektepten waz keshiwge tayar boladı. Oqıwg`a unamsız ko`z qaras ko`binese u`lkenlerdin` qorqıtıwı na`tiyjesinde ju`zege keledi. Sonday aq ag`a ha`m apalarınin` mekteptegi «qıyın sharayatlar, jag`daylar» haqqındag`ı ga`p so`zleri, u`yde balalardı ko`birek sabaq tayarlawg`a ma`jbu`rlewi de oqıwg`a unamsız qatnastı keltirip shıg`aradı. Oqıwg`a unamsız qatnasta bolg`an

balalar ta`lim ortalg`ına kirisiwge qıynaladı, bir qatar qıyınshılıqlarg`a duwshar boladı.

Mektepte ta`lim ta`rbiya jumısların sho`lkemlestiriwde kishi mektep jasındag`ı balalardıq anotomiyalıq- fiziologiyalıq o`zgeshelikleri, fizikalıq rawajlanıw da`rejesin esapqa alıw kerek.

Baslawısh klass oqıwshıları biologiyalıq jaqtan tez o`sedı, onın` boyı ha`m awırlıg`ı, o`kpesinin` ko`lemi ten`dey o`sedı. Biraq balanın` su`yekleri (ko`kirek torı, to`s qol su`yekleri) omırtqa pag`anasında ele tog`ayg`a uqsas toqımalar ushıraydı, bul bolsa onın` ele su`yek dizimi tolıq rawajlanıp bolmag`anın ko`rsetedi. Ju`rek muskulları tez o`sedı, qan tamırlarının` diametri sa`l u`lkenirek boladı. Miyinin` awırlıg`ı baslawısh klasslarda 1250-1400 grammdı quraydı. Miy qabıg`ının` analitikalıq- sintetikalıq xızmeti rawajlanadı, qozg`alıw menen tormozlanıw ortasında mu`na`sebet o`zgeredi, biraq qozg`alıw u`stinlikke iye boladı. Sonın` ushın da balanın` tuwrı o`siwine g`amqorlıq qılıw, sharshawdın` aldın alıw, oqıw ha`m dem alıw rejimine qatan` qaraw kerek.

Mektep ta`limi oqıwshının` turmıs ta`rzin, sotsiallıq jag`dayın, klass ja`ma`a`ti ha`m shan`araqtag`ı awhalın o`zgertiredi, onın` tiykarg`ı wazıypası oqıwdan, bilim alıw, ko`nikpe ha`m sheberliklerdi iyelew, ta`biyat ha`m ja`miyet ortasındag`ı nızamlılıqlardı o`zlestiriwden ibarat bolıp qaladı. Ta`lim belgili bir da`rejede uyımlasqanlıq, umtılıw, erklik ku`sh salıw, aktivlilik ha`m ma`qsetke muwapıq xızmetti talap etedi. Iqtıyarsız is ha`reket ornın sanalı, jobalı, aqılıy miynet iyeley baslaydı. Oqıwshı ba`rha` ten` qurları menen belgili bir klassta boladı. Demek onın` aldında ba`rha` klass ma`plerin qorg`aw, jeke qa`lewlernin ulıwma ja`ma`a`tlik ma`plerge qaratıw, o`z ara ja`rdem, o`z ara talapshan`lıq, sotsiallıq juwapkershilik ha`m minnet sezimlerin iyelew wazıypası turadı. Ta`lim protsessinde bolsa bala aldına qoyılatug`ın talaplar barg`an sayın ko`beyip ha`m quramalasıp bara beredi.

Oqıwdın` da`slepki ku`ninen baslap aq kishi mektep jasındag`ı balanın` o`siwin ha`reketke keltiretug`ın tu`rli qarama qarsılıqlar, ishki keshirmeler

kelip shıg`adı. A`ne usılar tiykarında baladag`ı psixologiyalıq rawajlanıw da`rejesi ha`m unamlı qa`siyetler menen talaplar ortasındag`ı qarama qarsılıqlar payda boladı. Talaplardıń artıp barıwı balanın` psixikalıq jaqtan toqtawsız o`siwin keltirip shıg`aradı.

Kishi mektep jasındag`ı balanın` a`hmiyetli o`zgesheliklerinin` biri onın` o`zine ta`n za`ru`rliklerinin` barlıg`ında ko`rinedi. Bul za`ru`rlikler o`zinin` a`hmiyetlilikini menen belgili bir bilim, ko`nikpe ha`m sheberliklerdi iyelewge, do`gerek a`tiraptag`ı waqıyalardı o`zlestiriwge qaratılmay, ba`lki oqıw tilegin sa`wlelendiriwden ibarat. Mine usı za`ru`rlikler o`z portfeline, sabaq tayarlaw mu`yeshine, kitap qoyıw shkafına iye bolıw tilegi, u`lkenlerdey ha`r ku`ni mektepke qatnaw sezimi boladı. Bunnan tisqari bilimler ku`nindegi shadlıq bayramı, oqıwshılar sapına qabil etiw waqtı, mektep basshılarının` ha`m oqıtıwshılardıń bildirgen jaqsı tilekleri joqarı klass oqıwshılarının` jaqsı bilekleri balanın` sezimlerine unamlı ta`sir etedi. Klasstag`ı dosları menen qatarlasıp, sap tartıp ju`riwleri, birgelikte oynaw asxanag`a barıw, oqıtıwshılardıń u`gitleri de balanı o`zine tartadı. Ulıwma kishi mektep jasındag`ı bala oqıwının` a`hmiyeti ha`m ma`nisi tu`sinip jetpeydi, tek mektepke barıw kerek dep tu`sinedi. Biraq ol u`lkenlerdin` ko`rsetpelerine su`yenip shınıg`ıwıwlarag`a kirisip ketedi.

Aradan ma`lim bir waqt o`tkennen son` quwanışlı demlerdin` ta`siri kemeydi ha`m mekteptin` sırtqı belgileri o`z a`hmiyetin jog`alta baslaydı, oqıwdın` ku`ndelikli aqılıy miynet ekenligin an`laydı. Usınday aqılıy miynet ko`nlikpesine iye bolmasa, onın` oqıwdan kewli suwıydı, onda u`mitsizlik sezimi payda boladı. Oqıtıwshı bolsa usınday jag`daydın` aldın alıw ushın balag`a ta`limnin` oyınnan parqın, qızıqlı ekenligi haqqında mag`lıwmatlar beriwi ha`m usı xızmetke tayarlawı kerek.

Birinshi klass oqıwshısında oqıw xızmetinin` o`zine qızıg`ıwshılıq ko`zge taslanadı. Arnawlı izertlewlerde balalar menen kerektsiz shınıg`ıwlar o`tkerilgen ha`m olarg`a aldınnan bul shınıg`ıwlar keyin kerek emesligi aytilg`an, biraq balalar olardı shın ju`rekten orınlay baslag`ın. Oqıwshının`

jeke xızmetinde erisken da'slepke jaqsı na'tiyje onı basqa na'tiyjelerdi iyelewge iytermeleydi. Onın` oqıw xızmetindegi birinshi miynet jemisi shadlıq ha'm quwanış sezimlerin keltirip shıg`aradı, bilim alıw za`ru`rligin tuwdıradı ha'm oqıw motvlerin payda etedi.

Ta`limnin` mazmunına, bilimin iyelewge qızıg`ıw oqıwshının` o`z aqlıy miyneti na'tiyjesinen qanaatlanıw sezimi menen u`zliksiz baylanıslı. Bul sezim oqıtıwshının` marapatlawı menen payda boladı ha'm oqıwshıda na'tiyjelirek islew tilegin, talabın qa`liplestiredi. Balada payda bolg`an marapatlanıw, o`z ku`shine isenim sezimleri bilimlerde o`zlestiriw ha'm sheberliklerde bekkemlew ushın xızme`t etedi. Marapatlaw ha'm jazalaw o`z mo`lsherinde bolsa g`ana, olardıń ta`rbiyalıq ta`siri artadı.

Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılar xızmetin bahalaw onda oqıwg`a unamlı mu`na`sebeti qa`liplestiriwde u`lken a`hmiyetke iye.

Ko`pshilik qa`nigeli ilimpazlar kishi mektep jasındag`ı balalardı bahalaw unamsız aqıbetlerge alıp keledi dep esaplaydı. Sebebi baha alıw ushın g`ana oqıw bilimnin` sotsiallıq a`hmiyetin pa`seyttiriwi mu`mkin. Sog`an baylanıslı bilimdi tekseriwdin` basqa usılların tabıw ha'm qollaw bu`gingi ku`nnin` aktual wazıypalarınan biri. Bahadan ma`sla`ha`t, jol joba, usınıs, ko`rsetpe sıpatında paydalanıw maqul.

Kishi mektep jasındag`ı balalardıń a`hmiyetli o`zgesheliklerinen biri olardag`ı oqıtıwshı shaxsına isenim ha'm hu`rmet sezimi. Sonın` ushın da oqıtıwshının` oqıwshıg`a ta`sir etiw mu`mkinshiligi juda` ku`shli. Bala oqıtıwshını aqıl iyesi, ziyrek, sezgir, mehriyban, ha'tte, danıshpan dep te esaplaydı. Oqıtıwshının` abroyı aldında ata analar, shan`araqtın` basqa ag`zaları, ag`ayın tuwg`anlar, tanıslardıń abıroyı keskin pa`seyedi. Sol sebepli balalar oqıtıwshının` ha`r bir so`zin nızam sıpatında qabıl etedi.

Balanın` psixikalıq jaqtan o`siwi na'tiyjesinde onın` oqıtıwshının` da`rejesine mu`na`sebeti o`zgeredi, sebebi onda sanalı is ha`reket za`ru`rligi tuwıladı. Oqıwshıda bir talay mashqalalar, sorawlar payda boladı. Ol turmısta ha`mme na`rseler o`zi oylag`anınday an`sat emesligin tu`sine baslaydı. Usı

sorawlarg`a o`zi juwap tabıwg`a umtıladı, usı sorawlardı basqalarg`a beriwge de umtıladı.

Ta`lim protsessinde oqıtıwshı o`zinin` abroyınan aqıllılıq, a`dillik penen paydalanıp, oqıwshılardı ja`mlesiw, miynetsu`ygishlik, oqıwg`a unamlı ko`z qaras, o`z dıqqatın basqarıw, minezin uslay alıw, o`zin tuta biliw, qıyınshılıqlardı jen`iw sıyaqlı pa`ziyletlerdi qa`liplestiriw kerek. Bunın` ushın ha`r ta`repleme ta`sir ko`rsetiw usılın qollanıw kerek.

Ulıwma bilim beretug`ın mekteplerdin` tayarlıq klasslarında altı jastag`ı balalardı oqıtıw ha`m ta`rbiyalaw wazıypasın tabıslı sheshiw ushın mug`allimler bul jastag`ı balalardın` anatomiya-fiziologiyalıq ha`m psixologiyalıq o`zgesheliklerin jaqsı biliwi za`ru`r.

Altı ha`m jeti jastag`ı balalar arasında bir jas parq bolsa da, bir-birinen bir qansha da`rejede o`zgeshelikke iye boladı. Altı jasar bala bir jas kishi bolıp g`ana qoymastan ol anatomiya-fiziologiyalıq sapa o`zgesheligi menen ajralıp turadı. Sonlıqtan da jeti jastag`ı balalardı oqıtıw formaları, mazmun ha`m metodların mekteplerdin` altı jastag`ı balalar oqıytug`ın tayarlıq klasslarında qalay bolsa solay ko`shiriw u`lken qa`te boladı. Altı jastag`ı balalardı oqıtıw ha`m ta`rbiyalaw, olardın` fizikalıq ha`m psixikalıq o`zgesheliklerin ha`m mu`mkinshiliklerin esapqa alıw menen qurılıwı kerek.

Jeti jastag`ı birinshi klass oqıwshıların oqıtıwdan sapa jag`ınan belgili da`rejede basqasha bolıwı tiyis. Bul o`zgesheliklerdi to`mendegishe qaraydı.

Atap aytsaq, tayarlıq klassına baratug`ın altı jastag`ı balalar arasında individual ayırmashılıqlar bilim alıw psixikalıq protsesslerdin` jeke sıpatlarının` ha`m qa`siyetlerinin` rawajlanıw da`rejesi boyınsha a`dewir o`zgeshelik bar. Shan`araqta olardın` ha`r qıylı turmıs ha`m jumıs jag`daylarına, olardın` den-sawlıg`ına bola usınday boladı. Altı jastag`ı balalardı xarakterleytug`ın en` a`hmiyetli na`rse, bul jetekshi bir jumıstan ekinshisine o`tiwi, oyınnan-oqıwg`a kem-kemnen o`tiwi.

Biz balalardın` metepke tayarlıg`ın qarag`anımızda altı ha`m jeti jasar balalardı o`z aldına rawajlanıw o`zgesheliklerin u`yrenip shıg`amız. Altı jastag`ı

balalardın` psixologiyalıq o`zgesheliklerine kelsek, bunda olardın` ulıwma tendensiyaların ko`rsetiwimiz kerek. Bul jasta erksiz psixikalıq basım xızmet ha`m minez-qulıq formalarınan, erkli formalarına kem-kemnen o`tedi. (A`lbette, a`piwayı ha`m salıstırmalı da`rejede siyrek formada ko`rinedi). Bul balalardın` qabil etiwi analitikalıq xarakterge iye bola baslaydı. Olar bag`darlanıw - izertlew jumıslarınnı` a`piwayı formaları tiykarında ob`ektlerdin` ayırım ta`replerin sıpatların ajıratıwg`a uqıplı. Olar qızıg`ıwshan` boladı.

Altı jastag`ı balanın` minez-qulqında jeke sıpatlarınnı` qa`liplesiwinde u`lken ayırmashılıqlarınnı` bar ekenligin na`zerde tutıw kerek. Altı jas jeke adamnı` sıpatlarınnı`, onnı` belgili da`rejede ko`rinislerinin` haqıyqıy qa`liplesiwinin` baslang`ısh da`wiri. Bul jasta minez-qulıqtın` jan`a tipi qa`liplese baslaydı. Jeke motivler menen birge ja`miyetlik motivler de u`lken a`hmiyetke iye bola baslaydı. Moral`lıq sezimler, ma`selen, minnet ha`m juwapkershilik sezimi kem-kemnen qa`liplese baslaydı. O`z ha`reketin ha`m minez-qulqın baqlaw uqıbı a`dewir artadı. O`zine-o`zi baha bergende altı jastag`ı bala a`lbette birinshi gezekte u`lkenlerdin`, ata-analarınnı`, onnan son` mug`allimlerden` ko`rsetpesine tiykarlanıp o`zin-o`zi bahalaydı.

Ha`zirgi waqıtta bilim beriw tarawında ilimiy-texnikalıq ha`m sotsiallıq progress jas a`wladtı oqıtıwg`a ha`m ta`rbiyalawg`a jan`a talaplar qoyılıp atır.

Mektepke barıw waqtında jetti jastag`ı bala mektepte turaqlı oqıwg`a, mektep o`zine qoyatug`ın ha`r qıylı talaplardı orınlawg`a a`dette, fizikalıq jaqtan da tayar.

Psixologiyalıq jaqtan tayarlıq ob`ektiv ta`repten de, sub`ektiv ta`repten de qaraladı. Mektepte oqıwg`a balanın` psixikalıq jaqtan ob`ektiv tayarlıg`ına toqtaymız. Ol qızıg`ıwshılıg`ı ha`m oy-pikir ju`ritiwdin` ayqınlıg`ı menen xarakterli boladı. Onnı` dıqqatı belgili, salıstırmalı da`rejede uzaq ha`m turaqlı, bala o`z dıqqatın basqarıw, onı o`zinshe sho`lkemlestiriw boyınsha belgili ta`jiriybege iye boladı.

Jeti jastag`ı balada ko`rgizbeli-obrazlı este saqlawshılıq salıstırmalı da`rejede rawajlang`an boladı, al ga`p-logikalıq yadı da rawajlandırıw ushın da barlıq tiykarlar bar.

Bul jastag`ı bala a`piwayı aqıl operatsiyalarına salıstırıwg`a, ulıwmalastırıwg`a, aqıl ta`rezisine salıwg`a uqıplı keledi. A`piwayı jeke ko`rinisler de qa`liplesken boladı. Jeti jastag`ı balalar jigerlilik ko`rsete aladı. O`z aldına a`dewir perspektivalı maqsetlerdi qoya aladı ha`m olarg`a erise aladı. Minnetti ha`m juwapkershilikti seziwdin` da`slep ko`rinisi balalarg`a ta`n boladı. Jeti jastag`ı bala o`z sezimlerin basqarıw boyınsha ta`jiriybege, o`z ha`reketlerin ha`m qılıqların o`zi bahalaw ta`jiriybesine iye boladı. Bul o`zin qadag`alawdı qa`liplestiriwdin` tiykarı bolıp tabıladı.

Solay etip, jeti jastag`ı balanın` psixikalıq rawajlanıw da`rejesi sistemalı, jobalı ha`m maqsetke muwapıq oqıta baslaw ushın za`ru`rli bolıp tabılg`an psixikalıq rawajlanıw talabına juwap beredi.

Endi sub`ektiv psixikalıq tayarlıg`ın atap o`temiz. Mektepte oqıwg`a talpınıw, oqıg`ısı keliw, eresek adamlar menen o`z-ara qatnastın` jan`a formalarına o`tiwge tayar boladı. A`lbette, jeke individuallıq ayırmashılıqlardı esapqa alıw kerek.

Geybir balalar mektepke sonday talpınadı, oqıwdın` baslanıwına shekemgi qalg`an ku`nlerdi esaplap ju`redi. Ekinshi birewleri ju`da` talpınbaydı, tartının`qırıp baradı, mektepke barg`ısı kelmew jag`dayları da boladı. Bunda u`lkenlerdin` oylanbay qorqıtıwı ha`m eskertiwleri o`z ta`sirin jasaydı.

Mektepke shekem qa`liplesken oqıwg`a bolg`an kerı mu`na`sebet jeti jastag`ı balanı oqıw ta`rbiya protsessine endirip jiberiwdi qıyınlastıradı, onda oqıwg`a unamlı sebeplerdi qa`liplestiriwge tosqınlıq jasaydı. Usınday balalarg`a mug`allım ayrıqsha itibar beriwi kerek.

Altı jastag`ı balalar jeti jastag`ı balalardın` da`rejesine, solardın` bag`darlamaları boyınsha ha`m solardın` jag`daylarında, ku`n ta`rtibinde oqıwg`a tayar emes. Olar a`dewir tez sharshaydı, olarda nerv-psixikalıq ju`k tez-tez payda bolıwı mu`mkin. O`z minez-qulqın, o`zinin` psixikalıq protsesslerin basqarıw uqıbı

altı jastag`ı balalarda jeti jastag`ılardan a`dewir az da`rejede boladı. Biliwge qızıg`ıwshılıg`ı da ayqın ko`rinbeydi.

Mektepte oqıwg`a sub`ektiv tayarlıqqa kelsek, onda oqıwg`a, jan`a bilimler alıwg`a, uqıplardı iyelewge talpınadı. Bul a`sirese balalar baqshasında balalar su`wretler, sorawlar, ta`rbiyashılar menen gu`rrin`lesiwler tematikasında, syujetli, rol`li oyunlarında ko`rinedi. Balalar jaqsı oqıw, mug`allimdi tın`law kerekligin tu`sinedi, biraq olar oqıwdın` ja`miyetlik a`hmiyetin tu`sinbeydi.

Altı jastag`ı balalardıń arasında fizikalıq ha`m psixikalıq jaqtan rawajlanıwında og`ada a`dewir individual ayırmashılıqlar bayqaladı. Olar balalardıń den-sawlıg`ı, olardıń jeke turmıs ha`m jumıs jag`dayları, olar menen qanshelli ko`p ha`m jiyi shug`ıllang`anlıg`ı mektepte oqıwg`a olardı arnawlı tayarlag`anlıg`ı ha`m t.b. menen belgilenedi.

Mektepte oqıwg`a tayar emes, den-sawlıg`ı to`men altı jastag`ı balalardı ku`n burınnan anıqlawdı ha`m ha`r bir jag`dayda usınday balalardı oqıta baslawdı bir jil keyinge qaldırıw mu`mkinshiligi haqqında ma`seleni sheshiw gerek.

1.3. Kishi mektep jasının` oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın qa`liplestiriw

Oqıw xızmeti kishi mektep jasındag`ı balalar psixikası rawajlanıwındag`ı o`zgerislerdi belgilep beredi. Mektepke birinshi kelgen bala o`z xızmetinin` tu`p mazmunı ha`m wazıypasın tolıq tu`siniw jetpeydi, ba`lki ha`mme mektepke barıwı gerek dep biledi. U`lkenlerdin` ko`rsetpelerine a`mel qılıp, tırısqaqlıq penen shınıg`ıwılarg`a kirisip ketedi. Aradan belgili bir waqıt o`tkennen keyin, quwanışlı sezimlerin` kemeyiw menen mekteptin` sırtqı belgilire o`z a`hmiyetin joq etip baradı ha`m bala oqıwın ku`ndelik aqılıy miynet ekenligin tu`siniw jetedi.

Sonın` ushın balanın` aqılıy ko`nlikpesine iye bolmasa, onın` oqıwdan kewli suwıydı, onda u`mitsizlik sezimi ju`zege keledi, oqıtıwshı bolsa, bunday jag`daydın` aldın alıw ushın balag`a ta`limnin` oyınnan ayırmashılıg`ı, qızıqlılıg`ı haqqında mag`lıwmatlar beriwi ha`m onı usı xızmetke tayarlaw gerek. Oqıw xızmeti dawamında payda bolg`an o`zgeshelikler balanın` keleshekte rawajlanıwı ushın tiykar bolıp xızmet etedi. Mekteptegi oqıw balalardıń biliw za`ru`rlıkların

tez rawajlanıwı ha`m sıpatlı bolıwı, olardıń a`tirap turmısqa aktiv qızıg`ıwshılıqların ju`zege keltirip, jan`a bilim ha`m ko`nlikpelerdi iyelewlери ushin sha`rayat jaratadı. Bala a`ste-aqırınlıq penen o`zinin` psixikalıq protsesslerine iyelik etip, qabıl etiw, dıqqat ha`m este saqlawın basqara alıwg`a u`yrene baslaydı.

Kishi mektep jasındag`ı bala oqıtıwshısı menen jaqsı emotsional mu`na`sebette boladı. Usı dwirge shekem tuwrıdan-tuwrı u`lkenler basshılıg`ında ol yaki bull xabarları o`zlestirip kelgen bolsa, endi o`z qa`lewi erki menen za`ru`r mag`lıwmatlar toplawg`a, o`z aldına anıq maqset ha`m wazıypa qoyıwg`a ha`reket etedi. Balanın` mine usı aktivligi este saqlawının` belgili bir da`rejederawajlang`anlıg`ın bildiredi. Aqılıy jol menen sho`lkemlestirilgen ta`lim protsessi bul jastag`ı balalardıń oylawın jedel rawajlandıradı. Bull jastag`ı bala basqa da`wirlerge salıstırg`anda ko`birek na`rseni o`zlestiredi. Mektep ta`limi oqıwshının` turmıs ta`rzın, sotsial da`rejesin, klass ja`maati, ha`m shan`araq ortalıg`ındag`ı ornın o`zgerdedi. Onın` wazıypası oqıwdan, bilim alıw, ko`nlikpe ha`m sheberliklerdi iyelew, o`zlestiriwden ibarat bolıp qaladı. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıw xızmetleri quramalı bolg`an ko`p da`rejeli motivler sisteması menen basqarıladı. Oqıw xızmeti motivleri oqıwshılar ne ushin oqıp atırg`anlıqların ko`rsetip beredi. Mekteptin` birinshi klasına kelgen balalarda sotsial motivler u`stinlik etedi. Bul motivler a`tiraptag`ılar arasında jan`a ornın iyelew, sotsial a`hmiyetke iye bolg`an ha`m bahalanatug`ın xızmet penen baylanıslı bolg`an motivler esaplanadı. Biraq birinshi klastın` aqırına kelip, ko`pshilik oqıwshılar o`z mektep ma`jbu`riyatlarına juwapkersizlik penen qarap baslaydı. Bul bir qansha sebepler menen baylanıslı: 1) Bala endi oqıwshı boldı, oqıwshı bolıw tilegi qanaatlandırıldı. Bull ataqtı uslap turıw ushin hesh na`rse qılmasa da boladı. 2) oqıwshının` sotsial ornı mektepte olarg`a beriletug`ın oqıw xızmeti mazmunı menen belgilenbeydi. Jan`a da`stu`rler ta`lim mazmunı ha`m onı sho`lkemlestiriwge jan`asha jantasıw tiykarında du`zilgen bolıp, kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń jas imkaniyatların ju`zege shıg`arıp, balalarda turaqlı oqıw motivlerin rawajlandırıwg`a xızmet etedi. Ta`limnin` mazmunı oqıwshının`

bilimlerde iyelewge qızıǵıwshılıǵı, o`z aqılıy miyneti na`tiyjesinen qanaatlanıw sezimi menen u`zliksiz baylanıslı. Bul sezim oqıtıwshının` marapatlawı menen ju`zege keledi. Sonın` menen birge oqıwshının` qa`lewlern, tileklerin qa`liplestiredi. Ballada payda bolǵan maqtanısh sezimi, o`z ku`shine isenim sezimler bilimlerde o`zlestiriw ha`m sheberliklerin rawajlandırıwǵa xızmet etedi. Kishi mektep jasındag`ı balalardı oqıtıw protsessii, oqıw xızmetinin` tiykarg`ı komponentleri: oqıw ma`seleleri, oqıw jag`dayları, oqıw ha`reketleri, baqlaw ha`m bahalaw menen tanıstırıwdan baslanadı. (V.V.Davidov boyınsha). Bull boyınsha barlıq predmetli ha`reketler aqılıy rawajlandırıwǵa qolay bolǵan sha`rayatta a`melge asırılıwı juda` a`hmiyetke iye. Oqıwshının` oqıw xızmetin o`zlestiriwi oqıw ma`seleleri sistemasın sheshiw protsessinde a`melge asırıladı. Oqıwshının` basında kishi mektep jasındag`ı oqıwshılar erkin ra`wishte oqıw ma`selelerin qoyıw ha`m sheshiwdi bilmeydi. Bull wazıypanı basında oqıtıwshı orınlaydı. Aste aqırınlıq penen o`qıwshılardıń o`zleri de oqıw ma`selelerin qoyıw ha`m sheshiw ushın za`ru`r bolǵan ko`nlikpe ha`m sheberliklerdi iyeley baslaydı. Bull erkin oqıw xızmeti qa`liplesiwinin` za`ru`r basqıshı esaplanadı. Oqıw ma`selelerin ajıratıp alıw baslawısh klass oqıwshıları ushın belgili bir qıyınshılıqlardı ju`zege keltiredi. Sonın` ushın da ha`m ha`r bir sabaqtın` aqırında oqıtıwshı oqıwshıları anıq bir tapsırmalardı orınlawdın` ma`nisin qalay tu`singenliklerin anıqlaw ushın waqıt ajıratıw kerek. «biz bu`gin klassta nelerdi u`yrendik?» sıyaqlı soraw balalarg`a da`pterine sızıqshalar sızıp, shen`berlerdi boyawın emes, al sanawdı, qosıwdı yaki ayırıwdı u`yrengenliklerin tu`siniwlerinde ja`rdem beredi. Eger bala oqıw ha`reketlerin nadurıs orınlasa, bul onın` oqıw ha`reketlerin ya baqlaw, ya bahalaw menen baylanıslı ha`reketlerdi bilmewi, yaki olardı jaqsı iyelemegenliklerinen boladı. Balanın` erkin ra`wishte orınlag`an ha`reketleri na`tiyjelerin o`z is-ha`reketlerinin` o`zgeshelikleri menen salıstıra alıwları onda o`z-o`zin baqlaw sheberligi belgili bir da`rejede qa`liplespegeninen bildiredi. Kishi mektep da`wirinde jetekshi xızmet shen`berinde refleksiya da`slep oqıw ha`reketleri, baqlaw menen baylanıslı boladı. Bul ha`reketlerdin` interiozatsiyası oqıwshıǵa erkin ra`wishte o`zlestirilip atırg`an ko`nlikpe ha`m sheberliklerine

erkin ra`wishte jantasıw imkaniyatın beredi. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıw xızmetin ja`ma`a`t xızmeti sıpatında sho`lkemlestiriwge ko`p waqıt onshellı itibar berilmedi. Bilimlerdi o`zlestiriw protsessii individual protsess dep esaplang`an. Bunın` na`tiyjesinde pedagogikalıq psixologiyada oqıyashılardıń erkin pikirlewi ha`m erkin xızmeti jumıstın` individual tu`relerinde g`ana ju`zege shıg`ıwı mu`mkin dep esaplag`an. Biraq son`g`ı jıllarda burıng`ı awqam ma`mleketlerde, sonday-aql`sha, Germaniya sıyaqlı ma`mleketlerde oqıwshıg`a sabaqta maksimal aktivlik ha`m erkinliktin` ta`miyinleniw za`ru`rligi tastıyqlang`an. Son`g`ı jıllardag`ı alıp barılğ`an izertlewler oylaw erkinligin xızmet sıpatında da`stu`riy tu`siniwge haqıyqıy du`zetiwlir kiritti. Oqıwshılardıń o`z-ara baqlawı ha`m juwapkershiligine tiykarlang`an toparlıq oqıw xızmeti oylaw erkinliginin` rawajlanıwı ushın qolay sha`rayatlar jaratıwı anıqlang`an.

Belgili psixolog ha`m pedagoglardın` ilimiy shıg`armalarında kishi mektep jasındag`ı oqıwshının` oqıw xızmetindegi erkinligi ushın sha`rt- sha`rayatlardı jaratıw ju`da` a`hmiyetli ekenligi hqqında pikirler bar. Sonday sha`rt- sha`rayatlardan biri baslang`ısh da`wirde oqıw xızmetin ja`ma`tlık xızmet sıpatında sho`lkemlestiredi.

To`mendegi belgiler bar bolğ`an jag`dayda g`ana jumıstı ja`ma`a`tlık dep esaplaw mu`mkin.

1. Oqıtıwshı ta`repinen berilgen oqıw wazıypası yaki ayrıqsha bir mikrogruppa ta`repinen birdey orınlaw qabil etilse.
2. Wazıypalardı o`z ara bo`listirgen halda birgelikte qanday da bir jumıs orınlansa.
3. Oz-ara baqlaw ha`m juwapkershiliktin` bar ekenligi.
4. Jumıslardı bo`listiriwdi sho`lkemlestiriw ha`m onın` keshiwin oqıwshılardıń o`zleri baqlawı.

Frontal jumısta oqıtıwshı pu`tkil klasqa ten` ra`wishte ta`sir ko`rsetiwge ha`reket etedi. Bunday jag`dayda oqıwshı menen qarım-qatnas oqıtıwshının` baslaması menen ju`da` az a`melge asırıladı. Individual jumısta oqıtıwshı menen tuwrıdan-tuwrı qarım-qatnas joq. Bunday jag`dayda ko`bineşe oqıwshı-oqıwshı, yag`nıy

klasslası menen qarım-qatnasqa jol qoyılmaydı yaki sheklenedi. Sabaqtagı kollektivlik xızmet oqıwshının` tolıq erkinligi ha`m xızmetin rawajlandırıwda u`lken a`hmiyetke iye. Bunda oqıwshılar a`ste-aqırınlıq penen oqıw xızmetinin` sub`ekti sıpatında jan`a imkaniyatlardı o`zleri ushın ashıp beredi. Bull protsesste oqıwshı xızmeti na`tiyjelirek bolıwı ushın o`zin-o`zi baqlawg`a ha`reket etedi. Oqıw jag`daylarında balalar ayırım tu`rdegi ma`selelerdi sheshiw jolları menen tanısadı ha`m olardı iyelegen waqıtta anıq bir ma`selelerdi sheshiwde a`meliy paydalanadı.

Oqıw xızmetinde baqlaw ha`m o`z-o`zin baqlaw kishi mektep jasındagı oqıwshılarda oqıw ha`reketlerin erkin rejelestiriwi ha`m orınlawdın` qa`liplesiwinde ju`da` za`ru`r. İzertlewshilerdin` ko`rsetiwinshe, baslawısh klass oqıwshılarının` ma`selelerdi sheshiwdegi ayırım jol ha`m tu`siniklerdi jetkilikli da`rejede iyelemegenlikleri bull tu`sinik ha`m jollardı qa`liplestiriwde balalar barlıq kerekli oqıw ha`reketlerin orınlawg`a u`yretimegenliginin` na`tiyjesi.

Balalar oylawı ha`m so`ylewinin` rawajlanıwında dawıs shıg`arıp pikir ju`ritiwidin` ha`m bull usıldan oqıw protsessinde paydalanıwdın` a`hmiyeti u`lken. Dawıs shıg`arıp pikir ju`ritiwha`m o`z sheshimin tiykarlap beriw aqılıy sıpatlarının` rawajlanıwına xızmet etip, insan o`z pikirleri ha`m is-ha`reketin analiz etiwı ha`m tu`siniwin rawajlandıradı. Kishi mektep jasındagı oqıwshılarda aqılıy ha`m oqıw materialın o`zlestiriw imkaniyatları bir qansha joqarı esaplanadı. Durıs sho`lkemlestirilgen ta`lide bull jastagı balalar orta mektep da`stu`rinde ko`rsetilgen bilimlergesalıstırg`anda ko`birek bilimlerde tu`siniwleri ha`m o`zlestiriwleri mu`mkin. Kishi mektep jasındagı balalar oqıw xızmetinin` o`zine ta`n o`zgesheliklerinen ja`ne biri sonda, usı da`wirden baslap, oqıw materialın o`zlestirmewshiliktin` da`slepki belgileri ko`zge taslanadı. Kishi mektep jasında to`men o`zlestiriw sebepleri ha`m oqıwdagı qıyınshılıqlar to`mendegiler menen baylanıslı.

- 1) neyrofiziologiyalıq sebepler;
- 2) biliw protsesslerinin` jetkilikli da`rejede rawajlanbag`anlıgı;
- 3) erkin ha`m g`a`rezsiz ha`reket etiw da`rejesinin` to`menligi;
- 4) motivatsiyalıq tarawlardın` jetkilikli da`rejede rawajlanbag`anlıgı;

- 5) shan`araq ta`rbiyasındag`ı, shan`araqılıq mu`na`sebetlerdegi kemshilikler;
- 6) mektep ta`limi ha`m ta`rbiyasındag`ı kemshilikler;
- 7) o`z-ara qarım-qatnas ha`m mu`na`sebettegi kemshilikler;
- 8) shaxs o`zgesheliklerindeki buzılıwlar.

Kishi mektep jasındag`ı balalar oqıwındag`ı qıyınshılıqlar bala shaxsının` barlıq shaxsıy, biliw, motivatsiyalıq ha`m erkli-emotsional tarawlarda sa`wlelenedi. Bul qıyınshılıqlar o`z-ara bir-biri menen baylanıslı. Bir qıyınshılıqtın` joq etiliwi ekinshi bir qıyınshılıqtın` da da kemeyiwine alıp keledi.

Oqıwg`a salıstırg`anda unamlı mu`na`sebet kishi mektep jasının` aqırlarına kelip, bir qansha pa`seyiwi ko`zge taslanadı. Oqıw xızmetine qızıg`ıw 1-2 klasslarda ko`terilip, 3-4 klasslarda pa`seyedi. Oqıw xızmetine qızıg`ıwdın` pa`seyiwinde oqıtıwshının` tayar materialdı bayan etiwı ha`m oqıwshılardıń yadlap alıwları ustanovkası u`stemlik etedi. ha`m oqıwshılardıń yadlap alıwları ustanovkası u`stemlik etedi ha`m oqıwshılardıń aktivlikleri eliklew xarakterinde boladı. 3-4 klass oqıwshıları a`dette oqılğ`anlardı qayta gu`rrin` etip beriwdi, doskada jazılğ`an shınıg`ıwdı ko`shirip jazıwdı, qag`ıydalardı ha`m qosıqlardı yadlawdı unatpaydı, kerisinshe, mısıl ha`m ma`selelerdi erkin ra`wishte sheshiwdi, ta`biyat ha`diyselerin baqlawdı, su`wret sızıw ha`m plastilin, ılaydan zatlar sog`ıwdı jaqsı ko`redi. Basqasha aytqanda, kishi mektep jasındag`ı oqıwshılar baslawshılıq ha`m erkinlik imkaniyatı bar bolğ`an jumıslarg`a ko`birek qızıg`ıwshılıq bildiredi. Kishi mektep jasında oqıg`a qızıg`ıwdın` to`menlew sebeplerinen biri sıpatında V.A.Suxomlinskiy oqıtıwshı ta`repien to`men bahanın` ko`p qoyılıwı, bull bolsa ballada oqıwg`a salıstırg`anda qızıg`ıwshılıqtın` pa`seyiwi ha`m o`z imkaniyatlarına salıstırmalı bolğ`an isenimnin` pa`seyiwinde dep bileli.

Baslawısh klass oqıwshılarında oqıw xızmetinin` barlıq elementlerinin` qa`liplestirilgenligi ha`m erkin orınlay alınıwın jetekshi xızmet sıpatındag`ı oqıw o`z wazıypasın orınlag`anlıg`ın an`latadı. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardıń oqıw xızmeti o`z quramına to`mendegilerdi kiritedi:

- ma`seleler sheshimlerinin` ulıwma jolların erkin ra`wishte tabıo`nlikpeleri;
- oqıw wazıypaların ajırata alıw ha`m baqlay ala alıw;

- o`zin ha`m o`z xizmetin adekvat bahalay alıw ha`m baqlay alıw;
- xızmette o`zin-o`zi basqara alıw;
- logikalıq pikirlew qag`ıydalarınan paydalana alıw;
- ulıwmalastırıwdın` tu`rli formaların iyelew ha`m olardan paydalana alıw;
- ja`ma`a`tlik xızmetlerde qatnasa alıw;
- joqarı da`rejede erkin do`retiwshilik xızmetke iye bolıw.

Biraq ko`p jag`daylarda kishi mektep jag`daylarda kishi mektep jag`daylarda oqıw xızmeti mektep a`meliyatında birinshi oring`a balalardı a`meliy ko`nlikpelege, oqıw, jazıw, sanaw sıyaqlı sheberliklerge u`yretiw mashqalası turadı. Baslawısh klass oqıw xızmetinin` tiykarg`ı wazıypası- bull oqıwshılardı «oqıw» g`a, bilim alıwg`a u`yretiw esaplanadı. Kishi mektep jasındag`ı balalardısixikalıq jaqtan rawajlanıwında ta`limnin` ta`sirinde keskin o`zgerisler ju`z beredi. Bull o`zgerisler olardı turmıstın` juwapkershilikli da`wiri bolgan o`smirlik da`wirine o`tiw ushın tayarlaydı.

Bap boyınsha juwmaqlar

Psixolog alımlardan K. Mierke, A.M.Gel`mont ha`m S.M.Rives oqıtıwshılardıń ta`jiriybelerin ulıwmalastırıp, pedagoglardın` baqlawlarınan aling`an materialları haqqında pikirlerin keltirip o`ttik.

Rostovlıq oqıtıwshılardıń barlıq oqıwshılar biliw imkaniyatlarına iseniwi pedagoglardın` barlıq oqıwshılarg`a birdey jantasıwdı an`latpaydı, oqıwshılardıń individual o`zgesheliklerin esapqa alg`an jag`dayda olarg`a differentsial jantasıwdı a`melge asırıw, oqıw ta`rbiya protsessin quramalastırıwg`a bag`darlang`an ulıwma ilajlar sisteması islep shıg`ılg`an.

V.İ.Samoxvalova o`z izertlewlerinde 1-klass oqıwshıları oqıwındag`ı individual ayırmashılıqlardı anıqlawdı maqset etip qoyg`an.

Ol balalar minez -qulqı ha`m shaxs o`zgesheliklerin u`shke ajıratadı.

1. oqıwg`a bolg`an mu`na`sibet.
2. oqıw islerin sho`lkemlestiriw.
3. bilim ha`m ko`nlikpelerdi iyelew.

O'zbekstan psixolog alimlaridan E.G.Goziev, S.A.Axunjanova, A.X.Yugay, R.I.Sunnatova, T.M.Adizova, Z.T.Nishanovalardan ilimiy jumislarida da o'zlestirmewshi oqiwshilar haqqida qimbatli pikirler aytilgan. E.G.Goziev oqiwshilarg'a oylaw operatsiyalarinin, uliwmalastiruw usullarına u'yretiw arqalı o'zlestirmewshilikti joq etiw mu'mkin, dep esaplaydı.

Kishi mektep jasi da'wirine 6-10 jaslı baslawish (1-4) klass oqiwshilari kiredi. Bala mektep ta'limine baqshada ta'rbiyalanıp atirg`anda tayarlanadı. Bunda ol mektepte oqiwshilarg'a qoyilatug`ın ha'r qıylı talaplar menen tanısadı, pa'n tiykarların u'yreniw ushın biologiyalıq ha'm psixologiyalıq jaqtan tayar boladı eken.

Altı jastag`ı balalardan arasında fizikalıq ha'm psixikalıq jaqtan rawajlanıwında og`ada a`dewir individual ayırmashılıqlar bayqaladı. Olar balalardan den-sawlıg`ı, olardan jeke turmıs ha'm jumıs jag`dayları, olar menen qanshelli ko`p ha'm jiyi shug`ıllang`anlıg`ı mektepte oqıwg`a olardı arawlı tayarlag`anlıg`ı ha'm t.b. menen belgilenedi eken.

Mektepte oqıwg`a tayar emes, den-sawlıg`ı to`men altı jastag`ı balalardı ku`n burınnan anıqlawdı ha'm ha'r bir jag`dayda usınday balalardı oqıta baslawdı bir jil keyinge qaldırıp mu'mkinshiligi haqqında ma`seleni sheshiw kerekligi haqqında pikirler keltirilgen.

Uliwmalastırıp aytatug`ın bolsaq oqıw xızmeti kishi mektep jasındag`ı balalar psixikası rawajlanıwındag`ı o`zgerislerdi belgilep beredi. Mektepke birinshi kelgen bala o`z xızmetinin tu`p mazmunı ha'm wazıypasın tolıq tu`sinip jetpeydi, ba`lki ha'mme mektepke barıwı kerek dep biledi. U`lkenlerdin ko`rsetpelerine a`mel qılıp, tırısqaqlıq penen shınıg`ıwılg`a kirisip ketedi. Aradan belgili bir waqt o`tkennen keyin, quwanışlı sezimlerden kemeyiwi menen mekteptin sırtqı belgilire o`z a`hmiyetin joq etip baradı ha'm bala oqıwın ku`ndelik aqılıy miynet ekenligin tu`sinip jetedi eken.

II-BAP. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıwshı faktorlar

2.1. İzertlew metodologiyası ha`m oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıwdıń sotsial- psixologiyalıq faktorları.

İzertlew gipotezasına qarag`anda, baslawısh klass oqıwshılarında oqıwg`a degen qızıg`ıwshılıg`ının` ju`zege keliwi olarda biliw protsesslerinin` to`men rawajlang`anlıg`ı menen baylanıslı, biliw protsesslerin rawajlandırıw arqalı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın joqarılatıw mu`mkin.

İzertlewdin` metodologiyalıq tiykarın, psixologiyanın` tiykarıg`ı printsiplerinin` biri bolg`an sana ha`m xızmet birligi printsiipi, L.S.Vıgotskiydin` ma`deniy-tariyxıy kontseptsiyası, V.A.Petrovskiydin` shaxsqa bag`darlang`an didaktika printsiipi ha`mde oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar mashqalası boyınsha izertlewer alıp barg`an orıs psixologları (N.A.Menchinskaya, L.S.Slavina, Z.İ.Kalmıkova)lardın` pikirleri quraydı.

İzertlew jumısımızdın` metodologiyalıq tiykarın psixologiyanın` tiykarıg`ı metodlarının` biri bolg`an sana ha`m xızmet birligi printsiipi quraydı. Belgili, sana ha`m xızmet birligi printsiipi haqqındag`ı teoriyalıq jag`daydın` tiykarıg`ı unamlı mazmunı sonnan ibarat, olar da`slep o`zara baylanıslı bolıp, bir-birin tastıyıqlaydı: «xızmet insannın` sanasın, psixologiyalıq baylanısların, protsess ha`m o`zgesheliklerin ju`zege keltiredi, bular bolsa o`z na`wbetinde xızmetti basqarıwdı maqsetke muwapıq halda orınlanıwının` sha`rti bolıp esaplanadı.»³.

Oqıwshı temanı sanasında o`zlestirgen bolsa, onda bul onın` oqıw xızmetinde payda boladı. Sana ha`m xızmet birligi printsiipi ja`ne sol jag`day dı da na`zerde tutadı, sana xızmettin` ishki rejesin du`zip beredi. Bul jag`day izertlewdin` tek g`ana xızmet na`tiyjelerin esapqa alıwdı, al ha`reketlerdin` maqsetke erisiw tabısın ta`miyinleytug`ın ishki psixologiyalıq mexanizmlerin de u`yreniwdi talap etedi.

³ Решетников В.И. Формирование приемов мышления школьников. Владимир. 1983. С. 251.

İzertlewdir` metodologiyalıq tiykarın L.S.Vıgotskiydir` ma`deniy-tariyxıy kontseptsiyası quraydı. Ma`deniy-tariyxıy kontseptsiya –L.S.Vıgotskiy ta`repinen XX a`sirdin` 20-30 jıllarında islep shıg`ılg`an insan psixikalıq rawajlanıwı haqqındag`ı teoriya bolıp, kontseptsianın` tiykarg`ı mazmunı to`mendegishe: miynet quralların islewi na`tiyjesinde insan ta`biyattan ajıralıp shıqqan. Ta`biyatqa islew beriw arqalı insan usı qurallardan paydalansa, o`z psixikasına ta`sir ko`rsetiw ushin ol psixologiyalıq qurallardı paydalanadı. Psixologiyalıq qurallar belgilerden ibarat. Usı qurallar erkli psixikalıq funktsiyalar – erkli dıqqat ha`m este saqlaw, logikalıq pikirlew, erkli ha`reketler ha`m basqalardın` tiykarın quraydı. Erkin psixikalıq funktsiyalardı L.S.Vıgotskiy jasırın yamasa to`men funktsiyalar dep ataydı. Erkin psixikalıq funktsiyalar sotsial kelip shıg`ıwg`a iye, belgiler menen qurallang`an, insan ta`repinen erkin ra`wishte a`melge asırilatug`ın funktsiyalar bolıp tabıladı. Usı funktsiyalar da`slep basqa adamlar menen birgelikte islew forması sıpatında payda boladı, soq individuallasıp baradı.

Psixologiyalıq qural-belgilerdi iyelew interiorizatsiya protsessinde a`melge asadı. Interiorizatsiya sebepli interpsixologiyalıq tu`rdegi mu`na`sebetlerge aylanıp baradı. Balanın` qulaqsızlıq qılıwı, yamasa oqıw xızmetinde arqada qalıwı psixologiyalıq qurallardı o`zlestirmegenliginin` na`tiyjesinen boladı.

Ma`deniy-tariyxıy kontseptsianın` tiykarg`ı ideyalarından biri rawajlanıwdın` en` jaqın zonası haqqındag`ı teoriyalıq qaraslardan ibarat. Rawajlanıwdın` en` jaqın zonası – bala rawajlanıwının` usı waqıttag`ı da`rejesi menen keleshekte erisiw mu`mkin bolg`an rawajlanıw da`rejesin ko`rsetedi. Rawajlanıwdın` en` jaqın zonası bala u`lken adamnın` ja`rdemi menen orınlay alsa, bul wazıypa bala rawajlanıwının` en` jaqın zonasında jaylasqan boladı. Bizde izertlewde oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshı u`lken adamlar ja`rdeminde, oqıtıwshıları, ata-anaları ja`rdeminde temanı, materialdı o`zlestiriwin bala rawajlanıwının` jaqın zonası sıpatında qaradıq.

Dıqqatı turaqlı bolmag`an balalar giperaktivlik bar yamasa joq bolg`anda ko`p pa`nlerden u`lgermey qaladı, sebebi olar okıw wazıypalarına ko`p waqıt

ajıratpaydı. Oqıwg`a uqıpsız balalar baskalar an`satlık penen o`zlestiretug`ın narselerdi iyeley almaydı.

Dıkkatın` jetispewshiligin F.Kendall o`zlestirmewshilikti keltirip shıg`arıwshı faktor sıpatında qarag`an. «Dıkkatın jetispeushiligin neyrodinamikalık analiz qılıwınsha, bas miydegi ha`r bir bo`lim giperaktivlikke alıp keledi. 1990 – jıllardıń ekinshi yarımında Barkli tarepinen usınıs etilgen teoriya ulken qızıg`ıwshılıq oyattı. Onın` pikirinshe, giperaktiv tip ushın tiykarg`ı tormozlanıw protsesslerinin` jetispewshiligine ta`n»⁴. Dıqqatın` jetispewshiligi ha`m giperaktivlik korrektsiyası boyınsha avtor da`stu`r islep shıqqan. Biz de izertlew jumısımızda erkin dıkkatın` qa`liplespegenligi oqıwg`a degen qızıg`ıwshılıg`ının` to`menligin keltirip shıg`arıwshı faktor sıpatında izertlegenbiz.

Mektep psixologı ata-analar ham klass basshıları menen birgelikte islep oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardı azaytıw, olardıń oqıwg`a qızıg`ıwshı oqıwshılar qatarınan orın alıwg`a erisildi. Ta`jiriybe toparlarında anıqlawshı ta`jiriybelerge qarag`anda baqlaw ta`jiriybelerinde unamlı o`zgerisler ju`z berdi.

Demek, izertlew basında qoyılğ`an gipotezamız, yag`nıy oqıwg`a degen qızıg`ıwshılıqtın` to`menlewiniń ju`zege keliwine tiykarg`ı sebeplerden biri bul olarda biliw protsesslerinin` bir qansha to`men rawajlang`anlıg`ın tastıyıqlaydı. Bunday oqıwshılardıń biliw protsesslerin rawajlandırıw arqalı oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar sanın azaytıw mu`mkin.

Sonın` menen birge izertlewdin` metodologiyalıq tiykarın V.A.Petrovskiydin` shaxsqa bag`darlang`an didaktika printsipi quraydı. Shaxsqa bag`darlang`an didaktika printsipinin` tiykarg`ı mazmunı sonda, oqıwshı ta`limnin` shaxsıy modelin, yag`nıy barlıqtı u`yreniwdin` tek o`zi ushıng`ana o`nimdar uılların payda ete alatug`ın sha`rayatlardag`ana joqarı na`tiyjelerge erisiwi mu`mkin. Solay etip, da`stu`riy oqıw intizamıy modelinen parqlı ra`wishte shaxsqa bag`darlang`an didaktikag`a baylanıslı oqıtıwshılar ha`r qıylı oqıwshılar menen islesiwde ta`limnin` tu`rlishe modelinen paydalanıwg`a erisedi. V.A.Petrovskiy bunı ta`lim modellerinin` variativligi printsipi dep ataydı. İzertlewde usı printsipten oqıwg`a

⁴ Психотерапия детей и подростков. Под. Ред. Ф.Кендалла. СПб.: Питер. 2002.-С-.106.

qızıqpaytug`ın oqıwshılardıń individual psixologiyalıq o`zgesheliklerge ta`n ra`wishte jantasıwda tiykarlandıq.

İzertlew mashqalası menen shug`ıllang`an alımlardan N.A.Menchinskaya, L.S.Slavina, Z.İ.Kalmikovalar ideyalarına da tiykarlandıq. Olardıń pikirleri birinshi bapta tolıq keltirildi.

Na`wbettegi bo`limde oqıwshılardıń biliw protsessleriniń diagnostikası boyınsha anıqlawshı ta`jiriybelerde alıng`an na`tiyjelerge itibarın ızdı qaratamız.

2.2. Oqıwshılardıń biliw protsessleriniń psixologiyalıq o`zgeshelikleri.

Oqıwg`a qızıqpaytug`ın oqıwshılardıń biliw protsesslerinen dıqqat, este saqlaw, oylaw protsesslerin u`yreniw ushın No`kis qalasındag`ı №12-sanlı mekteptin` baslawısh klass oqıwshılarında izertlewler alıp barıldı. İzertlewe 15 oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshı ha`m 15 oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshı qatnastı. İzertlew 2012-2014 jıllarda o`tkerildi. Oqıwshılardıń dıqqatın u`yreniw ushın Burdon korrektur sınavı metodikasınan paydalandıq ha`m olardan alıng`an na`tiyjelerdi baqlaw toparındag`ı oqıwshılardıń alg`an na`tiyjeleri menen salıstırdıq.

Metodika haqqında anıg`ıraq aytıp o`tetug`ın bolsaq, B.Burdon korrektur sınavı metodikası dıqqattın` terbelisi, ko`riw analizatorı uzaq waqıt islegende bir qıylı ko`riw qozg`atıwshılarına salıstırg`anda sınılıwshının` sharshawın anıqlawg`a imkaniyat beredi. Qag`azda ha`ripler ta`rtipsiz jazılğ`an bolıp, sınılıwshı olardıń to`rtewin o`shirip shıg`ıwı kerek.

Ta`jiriybeni baslawdan aldın, sınılıwshıg`a ko`rsetpe tu`sindiriledi ha`m bir minut dawamında u`yretiledi, shınıg`ıwılarından son` sınılıwshı tiykarg`ı wazıypanı orınlawg`a kirisedi. Ta`jiriybe bes minut dawam etedi.(qosımshag`a qaran`)

Dıqqattın` toplanğ`anlıq da`rejesi (K)nı to`mndegi formula ja`rdeminde esaplaw mu`mkin.

$$K = \frac{n_1 + n_2 + n_3}{n} \cdot 100\%$$

Bul jerde: n_1 - durıs o`shirilgen ha`ripler jıyındısı;

n_2 – o`shirilmey qalg`an ha`ripler jiyindisi;

n_3 – naduris o`shirilgen ha`ripler jiyindisi;

n – o`shiriletug`in ha`ripler saninin` uliwma jiyindisi.

Psixotexnikada diqqattin` toplanıwı (K)nı sıpatlıq jaqtan bahalawda to`mendegi sistema qabıl etiledi. Ju`da` jaqsı - 81-100%; jaqsı 61-80 %; ortasha 41-60 %; to`men 21-40 %; ju`da` to`men 0-20 %;

İzertlewde alıng`an na`tiyjelerdi to`mendegi tablitsada sa`wlelendirdik.

2.2.1-tablitsa . Sınalıwshılardıń «Burdon» korrektur sınavı metodikası boyınsha alg`an na`tiyjeleri

(n =30)

Ko`rsetkishler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar
x	37,3	29,1
σ	15,8	18,9
m	2,05	2,9

Joqarıdag`ı tablitsadan diqqattin` toplanıw da`rejesi Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men bolg`an oqıwshılarg`a salıstırg`anda joqarı ekenligi ko`rinip tur.

Diqqattin` toplanıw toplanıw da`rejesi Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men bolg`an oqıwshılarda ortasha 29,1 ge ten`. Ortasha kvadrat awısıw oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda 15,8 ge ten`, Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda 18,9 g`a ten`. Ortasha kvadrat qa`te oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda 2,05 ke ten`, Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda 2,9 g`a ten`. Bunnan ko`ripi turg`anınday, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar diqqatınin` toplanıw da`rejesi to`men, diqqattin` ko`shiwi, bo`liniwi, ko`lemi de ju`da` to`men ekenligi anıqlandı.

İzertlewde oqıwshılardıń este saqlawın u`yreniw maqsetinde «**Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw**» metodikasan paydalandıq. (metodika haqqında qosımshada beriledi)

Bul metodika kishi mektep jasındag`ı balalardıń operativ ko`riw este saqlawın tekseriwge bag`darlang`an. Operativ ko`riw este saqlawı insan belgili bir

ma`seleni sheshiw ushın za`ru`r vizual xabardı qa`nshelli uzaq este saqlay alıwı ha`m onnan paydalanıwda ko`rinedi. Xabardıń operativ este saqlanıw waqtı bul tu`rdegi este saqlawdın` tiykarg`ı ko`rsetkishi bolıp esaplanadı. Sonday-aq, operativ este saqlanıw atırg`an xabardan paydalanıp, belgili bir tapsırma orınlanıp atırg`anda jol qoyılıp atırg`an qa`teler de este saqlawdın` qosımsha ko`rsetkishi sıpatında qabıl etiledi.

Metodika materialı: 6 tu`rli ko`rinistegi ten` ta`repli u`shmu`yeshlikler su`wreti tu`sirilgen 4 kartochka (1- su`wret; 24 tu`rli ko`rinistegi ten` ta`repli u`shmu`yeshlik su`wretlengen matritsa (2 - su`wret)

Metodikanı o`tkiziw ta`rtibi: Tekseriliwshige 1 – kartochka 15 sekund dawamında ko`rsetiledi ha`m bul jerde su`wretlengen u`shmu`yeshliklerdi eslep qalıw usınıs etiledi. Belgilengen waqt o`tkennen keyin, kartochka alıp qoyıladı ha`m balag`a u`ymu`yeshler matritsası ko`rsetiledi. Bala kartochkada ko`rgen ha`m eslep qalg`an 6 u`shmu`yeshti matritsada tawıp beriwı kerek. Mine usı ta`rtiptegi jumıs 2,3,4 – kartochkalar menen de a`melge asırıladı. Tekseriliwshiniin` na`tiyjeleri arnawlı protokolda jazıp barıladı.

2.2.2-tablitsa. Sınalıwshılardıń «Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw»

metodikası boyınsha alg`an na`tiyjeleri

(n=30)

Ko`rsetkishler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar
x	38,3	19,1
σ	7,7	3,08
m	1,9	0,8

Joqarıdag`ı tablitsada oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar oqıwshılardıń esitip este saqlawı oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarg`a salıstırg`anda bir qansha to`men ekenligi anıq ko`rinip tur. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda este saqlawı ortasha 19,1 ge ten`, Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılardıki 38,3 ke ten`. Ortasha kvadrat awısıw oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda 7,7 ge ten`. Ortasha kvadrat qa`te oqıwg`a

qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda 0,8 ge ten`, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda 1,9g`a ten`.

Demek oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń esitip este saqlawı da to`men rawajlang`an eken. Solay etip, o`tkerilgen izertlewlerimizden ko`rinip turg`anınday, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń dıqqatınń toplanıw da`rejesi ha`m esitip este saqlaw protsessi o`zlestiriwshi oqıwshılarg`a salıstırg`anda bir qansha to`men ekenligi anıqlandı. Bul izertlewde qoyılğ`an gipotezanıń durıs ekenligin tastıyıqlap tur.

İzertlewde oqıwshılar oylaw protsessin diagnostika qılıw ushın

«Kishi mektep jasındag`ı balalar oylawın u`yreniw metodikasınan» paydalandıq. Bul metodika kishi mektep jasındag`ı balalarda tu`sinikler, tu`rli ob`ektler ortasındag`ı baylanıs, uqsaslıq haqqındıg`ı ko`z-qaraslardın` qa`lipleskenligin u`yreniw ushın xızmet etedi. Ol 20 sorawdan ibarat. Psixolog balag`a ha`r bir sorawdı oqıp beredi ha`m balanıń juwapın jazıp baradı. Ha`r bir sorawdan son` skobkanın` ishinde durıs juwap keltirilgen.

Sorawlar.

1. At u`lken be ya iyt pe? (at)
2. Azanda sa`rlik qılamız, tu`ste ne? (tu`slik)
3. Ku`ndiz jaqtı, tu`nde ne? (qaran`g`ı)
4. aspan hawa ren`de, sho`pler ne? (jasıl)
5. Shiye, almurt, alma, qa`reli – bular ne? (miywe)
6. Ne ushın ele poezd o`tpesten burın shlagbaum tu`siriledi?
(mashinalartoqtatıp turıw ushın)
7. Tashkent, Samarqand, Buxara – bular ne? (qala)
8. Saat neshe boldı? (balag`a saat ko`rsetiledi?)
9. Sıyrdın` balası buzaw, iittin` baslası ku`shik, qoydın` baslası ne? (qozı)
10. İyt ko`birek tawıqqa usaydı ma ya pıshıqqa ma? (pıshıqqa)
11. Ne ushın avtomobillerde tormoz bar? (mashinanın` tezligin pa`seytiw mazmunındag`ı ha`r qanday juwap durıs boladı)

12. Sho`kkish penen balta qay jeri menen bir birine uqsaydı? (uqsaw wazıypasın orınlawshı a`sbaplar mazmunındag`ı ha`r qanday juwap durıs)
 13. Almaxan menen pıshıq qay jeri bir-birine uqsaydı? (keminde eki uqsas belgi sanap o`tiliwi kerek)
 14. Shege menen shuruptın` ayırmashılıg`ı bar ma? (shegenin` u`sti tegis, shurup gedir-budı, shege sho`kkish penen qag`ıladı, shurup burap kiritiledi)
 15. Futbol, tennis, ju`ziw – bular ne? (sport, fizkul`tura)
 16. Qanday transport tu`rlerin bilesen`? (keminde eki tu`rli transport sanap o`tiliwi kerek)
 17. G`arrı adam jas adamnan nesi menen ajıralıp turadı? (keminde eki tu`rli za`ru`r ajıralıp turatug`ın belgi sanap o`tiliwi kerek)
 18. Odamlar nima uchun sport bilan shug`ullanadi? (sog`lom bwlish uchun, baquvvat bwlish uchun, kuchli bwlish uchun, g`alaba qozonish uchun, chempion bwlish uchun)
 19. Adamlar jumıs islemese ne bolıwı mu`mkin? (na`rseler jarata almaydı, na`rseler satıp ala almaydı, qıynalıp jasaydı sıyaqlı juwaplar)
 20. Adamdı ne ushın qamap qoyadı? (jaman is qılğ`anı ushın mazmunındag`ı har qanday juwap, basqalarg`a zıyan jetkizbewi ushın degen juwap durıs).
- (metodika haqqında qosımshada beriledi)

2.2.3-tablitsa. Sınalıwshılardıń «Kishi mektep jasındag`ı balalar oylawın u`yreniw» metodikası boyınsha alg`an na`tiyjelri

(n=30)

Ko`rsetkishler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar
x	10,6	4,8
σ	0,8	1,7
m	0,2	0,2

Joqarıdag`ı tablitsadan oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń ulıwmalastırıw protsessi ortasha 4,8 ge ten`. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda 2 ese artıq 10,6 g`a ten`. Ortasha kvadrat awısıw, oqıwg`a

qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda 1,7 ge ten`. Ortasha kvadrat qa`te Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı ha`m Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda bir qıylı 0,2 ge ten`.

İzertlewde oqıwshılardıñ oqıwg`a bolg`an mu`na`sebetin anıqlaw maqsetinde «**Oqıw motivin bahalaw**» metodikasınan paydalandıq.

Bul metodika 6 – 8 jastag`ı balalardıñ oqıw motivatsiyası, mektepke bolg`an mu`na`sebeti, oqıw menen baylanıslı jag`dayg`a salıstırg`anda emotsional reaksiyasın anıqlawg`a qaratılğ`an. (metodika N.G.Luskanova ta`repinen usınıs etilgen).

Anketa sorawları.

1. Sag`an mektep unayma ya onsha unama ma?
 - Onsha unamaydı.
 - unaydı
 - hesh unamaydı.
2. Erte turıp, ba`rqulla quwanış penen mektepke barasan` ba ya ko`binese u`yde qalıwdı qa`leysen` be?
 - ko`binshe u`yde qalıwdı qa`leymen
 - ayırım waqıtları barıwdı, ayırım waqıtları qalıwdı qa`leymen
 - quwanıp oqıwg`a baraman
3. Eger oqıwshı erten` qa`lewshiler kelip, qa`lewshiler kelmewi mu`mkin dese, sen mektepke barar mA edin`?
 - bilmedim
 - u`yde qalar edim
 - mektepke barar edim
4. Qaysı bir sabaq bolmay qalsa sag`an unayma?
 - unamaydı
 - ayırım waqıtları unaydı, ayırım waqıtları unamaydı
 - unaydı
5. U`y tapsırmaların` joq bolg`anlıg`ın qa`leysen` be?
 - qa`leymen
 - qa`lemeymen
 - bilmedim
6. Mektepte tek g`ana ta`nepis bolıwın qa`lerme edin`?
 - bilmedim
 - qa`lemeymen
 - qa`leymen
7. Sen ata – anan`a mektep haqqında ko`p aytıp beresen` be?
 - ko`p aytıp beremen
 - azıraq aytaman
 - ulıwma aytıp bermeymen.

8. Oqıtıwshın`nım` ornına basqa miyrimlirek oqıtıwshı keliwin qa`leysen` be?

- bilmedim
- qa`ler edim
- qa`lemeymen

9. Klassta dosların` ko`p pe?

- az
- ko`p
- ulıwma joq

10. Sag`an klasslasların` unay ma?

- unaydı
- onsha unamaydı
- unamaydı.

2.2.4-tablitsa. Sınalıwshılardıń «Oqıw motivin bahalaw » metodikası boyınsha alg`an na`tiyjelri

(n=30)

Ko`rsetkishler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar
x	10,6	6,1
σ	0,6	1,5
m	0,3	0,3

Joqarıdag`ı tablitsadan oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń ulıwmalastırıw protsessi ortasha 6,1 ge ten`. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda 2 ese artıq 10,6 g`a ten`. Ortasha kvadrat awısıw, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda 1,2 ge ten`. Ortasha kvadrat qa`te Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı ha`m Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda bir qıylı 0,3ke ten`.

İzertlew dawamında oqıwshılardıń basım ko`pshiligi oqıwg`a bolg`an mu`na`sebetinin` to`men ekenligi anıqlandı.

Bap boyınsha juwmaqlar.

İzertlewdiń metodologiyalıq tiykarın, psixologıyanın` tiykarıg`ı printsiplerinin` biri bolg`an sana ha`m xızmet birliги printsiپی, L.S.Vıgotskiydiń ma`deniy-tariyxıy kontseptsiyası, V.A.Petrovskiydiń shaxsqa bag`darlang`an

didaktika printsipi ha`mde oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar mashqalası boyınsha izertlewler alıp barg`an orıs psixologları (N.A.Menchinskaya, L.S.Slavina, Z.İ.Kalmıkova)lardın` pikirleri quraydı.

L.S.Vıgotskiydin` ma`deniy-tariyxıy kontseptsiyası quraydı. Ma`deniy-tariyxıy kontseptsiya –L.S.Vıgotskiy ta`repinen XX a`sirdin` 20-30 jıllarında islep shıg`ılg`an insan psixikalıq rawajlanıwı haqqındag`ı teoriya bolıp, kontseptsıyanın` tiykarg`ı mazmunı to`mendegishe: miynet quralların islewi na`tiyjesinde insan ta`biyattan ajıralıp shıqqan. Ta`biyatqa islew beriw arqalı insan usı qurallardan paydalansa, o`z psixikasına ta`sir ko`rsetiw ushın ol psixologiyalıq qurallardı paydalanadı. Psixologiyalıq qurallar belgilerden ibarat. Usı qurallar erkli psixikalıq funktsiyalar – erkli dıqqat ha`m este saqlaw, logikalıq pikirlew, erkli ha`reketler ha`m basqalardın` tiykarın quraydı eken.

Sonın` menen birge izertlewdin` metodologiyalıq tiykarın V.A.Petrovskiydin` shaxsqa bag`darlang`an didaktika printsipi quraydı. Shaxsqa bag`darlang`an didaktika printsipinin` tiykarg`ı mazmunı sonda, oqıwshı ta`limnin` shaxsıy modelin, yag`nıy barlıqtı u`yreniw din` tek o`zi ushing`ana o`nimdar uılların payda ete alatug`ın sha`rayatlardag`ana joqarı na`tiyjelerge erisiwi mu`mkin eken.

Oqıwg`a qızıqpıyıtug`ın oqıwshılardın` bilıw protsesslerinen dıqqat, este saqlaw, oylaw protsesslerin u`yreniw ushın No`kis qalasındag`ı №12-sanlı mekteptin` baslawısh klass oqıwshılarında izertlewler alıp barıldı. İzertlewde 30 oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshı ha`m 30 oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshı qatnastı. İzertlew 2012-2014 jıllarda o`tkerildi. Oqıwshılardın` dıqqatın u`yreniw ushın Burdon korrektor sınavı metodikasınan paydalandıq ha`m olardan alıng`an na`tiyjelerdi baqlaw toparındag`ı oqıwshılardın` alg`an na`tiyjeleri menen salıstırdıq.

Oqıwshılardın` dıqqatın u`yreniw ushın Burdon korrektor sınavı metodikasınan paydalandıq ha`m olardan alıng`an na`tiyjelerdi baqlaw toparındag`ı oqıwshılardın` alg`an na`tiyjeleri menen salıstırdıq.

İzertlewde oqıwshılardın` este saqlawın u`yreniw maqsetinde «**Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw**» **metodikasınan** paydalandıq. Sonday-aq izertlew

jumısında oqıwshılar oylaw protsessin diagnostika qılıw ushın «**Kishi mektep jasındag`ı balalar oylawın u`yreniw metodikasınan**» paydalandıq. Bul metodika kishi mektep jasındag`ı balalarda tu`sinikler, tu`rli ob`ektler ortasındag`ı baylanıs, uqsaslıq haqqındıg`ı ko`z-qaraslardın` qa`lipleskenligin u`yreniw ushın xızmet etedi eken.

İzertlewde oqıwshılardın` oqıwg`a bolg`an mu`na`sebetin anıqlaw maqsetinde «**Oqıw motivin bahalaw**» metodikasınan paydalandıq.

Bul metodika 6 – 8 jastag`ı balalardın` oqıw motivatsiyası, mektepke bolg`an mu`na`sebeti, oqıw menen baylanıslı jag`dayg`a salıstırg`anda emotsional reaksiyasın anıqlawg`a qaratılg`an.

Ulıwmalastırıp aytatug`ın bolsaq biz joqarıdag`ı metodlar ja`rdemide oqıwushılardın` oqıw xızmetinde biliw protsessleri qanday rawajlang`anlıg`ın anıqlawg`a eristik.

III-Bap Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı da`rejesin eksperimental u`yreniw

3.1. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a qızıqtırıwshı shınıg`ıwlar kompleksi

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń biliw protsesslerin rawajlandırıw ushın arnawlı shınıg`ıwlar kompleksin berip o`tiwdi lazım taptım. Bul shınıg`ıwlar kompleksi psixolog Z.Sherimbetovanın` ilimiy izertlew jumısınan alındı. (2007). Bul psixokorreksiyalıq da`stu`r mektep psixologları ushın islep shıg`ılǵ`an. Biraq bul da`stu`rden oqıtıwshılar, klass basshıları, ata-analar da paydalanıwları mu`mkin. Bul shınıg`ıwlar ha`ptesine bir ma`рте 35-45 minut dawamında sabaqtan son` o`tkeriledi.

Kim tezirek ?

1) Shınıg`ıwdın` maqseti: Erkin dıqqattın` toplanǵ`anlıq da`rejesin anıqlaw.

Shınıg`ıwdın` barısı. Oqıwshılarg`a qa`legen bir testtegi ko`birek ushırasatug`ın ha`riplerdi o`shiriw tapsırıladı. Mısalı «A» yamasa «E». Testi orınlaw tabısı o`shiriw waqtı ha`m jol qoyılǵ`an qa`teler o`shirilmey qalg`an ha`riplerge baylanıslı boladı. Bunda tabıslar qollap-quwatlanıp barıladı.

Korrektura

Shınıg`ıwdın` maqseti: Erkin dıqqattı qa`liplestiriw.

Shınıg`ıwdın` barısı: Oqıtıwshı qag`azg`a bir neshe ha`ripleri tu`sirip qaldırılǵ`an ha`m orınları almastırılǵ`an ga`pler jazadı. Oqıwshıg`a bul tapsırmanı tek g`ana bir ma`рте oqıp shıg`ıw ruxsat etiledi. Bunda ol ren`li qa`lem menen qa`telerdi durıslap barıwı kerek. Keyin ol qag`azdı dostısına beredi, ol basqa ren`li qa`lem menen qalıp qoyg`an ha`riplerdi durıslap qoyadı.

«Selektor»

Maqseti: Oqıwshılarda erkin dıqqattı rawajlandırıw.

Oyın ushın qatnasıwshılardan biri «priyomnik» sıpatında tan`lap alınadı. Topardıń` basqa ag`zaları jetkerip beriwshiler sıpatında ha`r qıylı sanlardan baslap, ha`r qıylı bag`darda sanaw menen ba`nt boladı. Priyomnik qolında qanday da bir na`rseni uslag`an halda tınısh otırıp tın`laydı. Ol na`wbet penen ha`r bir

uzatıwshıg`a iykemlesiwı lazım. Priyomnik biraz islegennen son` qolındag`ı na`rseın qasındag`ı dostısına beredi. Ol da sol taqılette oyındı dawam etedi.

“Domino”

Shınıg`ıwdın` maqseti: So`z ha`m erkin este saqlawdı rawajlandırıw.

Shınıg`ıwdın` barısı: Bul oyındı o`tkeriw ushın okritkalar toplamı kerek boladı. Qatnasıwshılar stol a`tirapına aylana bolıp otırıp aladı. Ha`r bir qatnasıwshıg`a ha`r qıylı syujet su`wretlengen kartochkalar tarqatıladı. Birinshi qatnasıwshı kartochkalardan birin basqalarg`a ko`rsetip, kartochkada su`wretlengen na`rseın o`z ishine alg`an (ertek, fantaziya, jaman tu`s) sıyaqlıladı aytıp baslaydı. Oyındı baslag`an qatnasıwshı o`z ertegin tamamlap bolg`annan son` dostısına beredi.

Ol o`z kartochkasın qoyıp, ertegin sonday dawam ettiredi, o`z kartochkasındag`ı su`wretlengen na`rselerdide qosıp aytıp ketedi. Barlıq kartochkalar shıqqang`a shekem oyın dawam etedi.

O`zara baylanıslı bolmag`an sanlardı eslep qalıw

Shınıg`ıwdın` maqseti: Assotsiativ este saqlawdı rawajlandırıw

Shınıg`ıwdın` barısı: Oqıwshıg`a izbe-izlikte 10-12 sanlarınan ibarat sanlardı yadlap qalıw usınıs etiledi. Bunda tiykarg`ı itibar sanlardı mexanikalıq ra`wishte ta`kirarlawg`a emes, ba`lki olar arasındag`ı logikalıq baylanıstı izlewge qaratıladı. Mısalı, 6513024860, $65:13=5$, 0,2,4,8,6- o`sip barıwshı jup sanlar, tek g`ana aqırg`ı eki sannın` ornı almasqan .

65-u`yin`izdin` nomeri , 86 atan`ızdın` toyı bolg`an jıl. A`ne sonday analizden son` oqıwshılar qag`azg`a natural sanlardı jazıwları kerek. Este qaldırıw ushın tosattan sanlar qatarı beriledi. 6442180814, 9876123450, 2456680973, 01982376445, bul shınıg`ıw oqıwshılardı ha`r qıylı sanlardı an`satlıq penen este saqlaw uqıplılıg`ın rawajlandıradı.

Uqsası ha`m ayırmashılıg`ı

Shınıg`ıwdın` maqseti: Oqıwshılarda salıstırıw operatsiyasın rawajlandırıw.

Shınıg`ıwdın` barısı: Oqıwshılarg`a tu`rli predmet ha`m tu`siniklerdi salıstırıw wazıypası beriledi. Ma`selen oqıwshılarg`a jaqsı tanıs predmetler :su`t ha`m suw,

sıyır ha`m at, samolet ha`m poezd. Bul predmetler su`wretlengen su`wretlerden de paydalanıwı mu`mkin. Bu predmetlar tasvirlangan rasmlardan ham foydalanish mumkin. Durıs juwaplardıń ulıwma sanı belgilenedi. Qa`teler sanı da esaplanadı. Salıstırıw ushın tiykardı ko`birek tapqan yaki aqırg`ı juwaptı aytqan oqıwshı jen`ip shıg`adı.

Ga`p du`ziw

Shınıg`ıwdıń maqseti: ulıwmalastırıwda jan`a obrazlardı jaratıw. Shınıg`ıwdıń barısı. Qa`legen u`sh so`z alınadı, olar o`zara baylanıslı bolmawı kerek. Mısalı «Da`r`ya», «Qa`lem», «Ayıw». Mine usı u`sh so`z quramına kiritip ilajı barınsha ko`birek ga`p du`ziwi mu`mkin. Bunda basqa so`zlerdi de qosıwına boladı. Biraq basında berilgen u`sh so`z qatnasıwı kerek.

«Bul su`wrette ne jetispeydi?»

Bul metodika boyınsha balag`a su`wretler beriledi. Ha`r bir berilgen su`wretlerde I detal` jetispeydi. Balag`a bul detal`dı tawıp tez anıqlap aytıp beriw tapsırıladı.

Sekundomer ja`rdeminde tapsırmanı orınlang`anlıg`ı anıqlap barıladı.

Na`tiyje to`mendegishe bahalanadı:

10 ball bala tapsırmanı 25 sekund ishinde 7-su`wrettegi jetispey qalg`an predmetlerdi atap berse.

8-9ball -26 dan 30 sekund ketse,

6-7ball-tapsırmanı orınlaw ushın 31den 35 sekund qa shekem paydalanıladı.

4-5 ball-barlıq jetispegen predmetlerde tabıwg`a 36-40 sekund waqıt ketkizse.

2-3 ball 41-45 sekund waqıt ketkizse,

0-1 ball-45 sekund waqıt ketkizse qoyıladı.

10 ball alsa-ju`da` joqarı,

8-9 ball-joqarı,

4-7 ball-ortasha,

2-3 ball-to`men,

0-1 ball-ju`da` to`men boladı.

Dıqqatın anıqlaw metodı.

Bunda balalardın` dıqqatın u`yreniw boyınsha metodlardan paydalanıladı, olardın` dıqqatının turaqlılıg`ı, ko`lemi anıqlanadı. Bularda korrektsiya qılıw ushın bir qansha metodlardan paydalanıwg`a boladı.

Mısalı: «İzle ha`m sız».

Metodika ja`rdeminde dıqqatın turaqlılıg`ın ha`m produktivligin anıqlaw mumkin. Balag`a su`wret ko`rsetiledi. Su`wrette a`piwayı figuralar beriledi. (Zamarrıq, uy, top, gul, shelek, bayraq). Balalarda izertlewdi baslamastan aldın to`mendegi mazmunında instruktsiya beriledi.

«Bizler ha`zir sizler menen sonday oyun oynaymız, men sizlerge ha`r qıylı formada su`wretler menen berilgen kartina ko`rsetemen, bul su`wrettegi predmetler sizlerge jaqsı tanıs. Men baslan dep aytqan waqıtta bul predmetlerdi izleysiz ha`m sızıp shızıp shıg`amız. Men toqtan` dep aytpag`ansha dawam etesiz. Pedagogikalıq ha`m psixologiyalıq praktikada en` a`hmiyetli metodlardın biri-baqlaw metodu bolıp esaplanadı. Baqlaw-ob`ekti anıq maqsetke bag`darlang`an jag`dayda alıp barıladı. Baqlaw metodu o`zinin arnawlı kategoryalarına iye. Baqlaw na`tiyjeleri to`mendegilerden ibarat.

-Psixologiyalıq qubılıslar haqqında janadan mag`lıwmatlar alıw.

-İzertlewshi ob`ektlerde I-informatsiyalar toplaw.

-Basqa metodlar ja`rdeminde (anketa) faktlerdi bahalaw.

-Berilgen unısilardı tekseriw.

2. Ja`ne bir na`tiyjeli metodlardın` biri eksperiment metodu bolıp esaplanadı. Eksperiment ta`biy, a`meliy ha`m do`retiwshi boladı.

Ta`biy eksperiment - oqıw tarbiya sharayatlarında a`hmiyetli o`zgesheligi menen xarakterlendi.

A`meliy eksperiment-qatan` standartlastırılğ`an belgileri menen ajıralıp turadı.

Du`ziwshi eksperiment-endigi izertlenip atırg`an jumıstın` na`tiyjelerin pedagogikalıq praktikada ko`riwden ibarat.

3. Pedagogikalıq psixologiya praktikada soraw metodıda ken` taralg`an. Olardın` biri-anketa, interv`yu ha`m sa`wbet turleri bolıp esaplanadı. Sol waqıtta

san toqtap mag`an en` son`g`ı ko`rgen predmetindi ko`rsetken. Sol ja`ne baslan desem sızıp baslaymız. Ha`m solay oyın dawam etedi.

Bul metodikada 2,5 minuttan isleydi. 5 ma`rte (ha`r 30sekundtan) «Toqta» ha`m «Basla» dep ayıladı.

Eksperimentator bul metodikada balag`a berilgen predmetlerdi ha`r qıylı etip sızıp tapsırıladı. Ma`selen: juldızshanı tuwrı sızıp penen, uydi kese sızıp penen sızıp tapsırıladı.

3.2. Kishi mektep jasındag`ı oqıwshılardı oqıwg`a qızıqtırıwshı shınıg`ıwlardan alıng`an na`tiyjeler analizi.

Baqlaw ta`jiriybelerinde diagnostikalıq metodikalar bolg`an Burdon korrektor sınavı metodikası, kishi mektep jasındag`ı oylaw protsessi, oqıwshılardıń dıqqatı, esitip este saqlawı, oylaw protsessinde qanshelli o`zgeris bolg`anlıg`ın biliw maqsetinde izertlew bazası bolg`an No`kis qalasındag`ı №12-sanlı mektepte ta`krarıy izertlew o`tkerdik.

3.2.1-tablitsa. Sınalıwshılardıń Burdon korrektor sınavı metodikası boyınsha baqlaw ta`jiriybelerinde alg`an na`tiyjeleri.

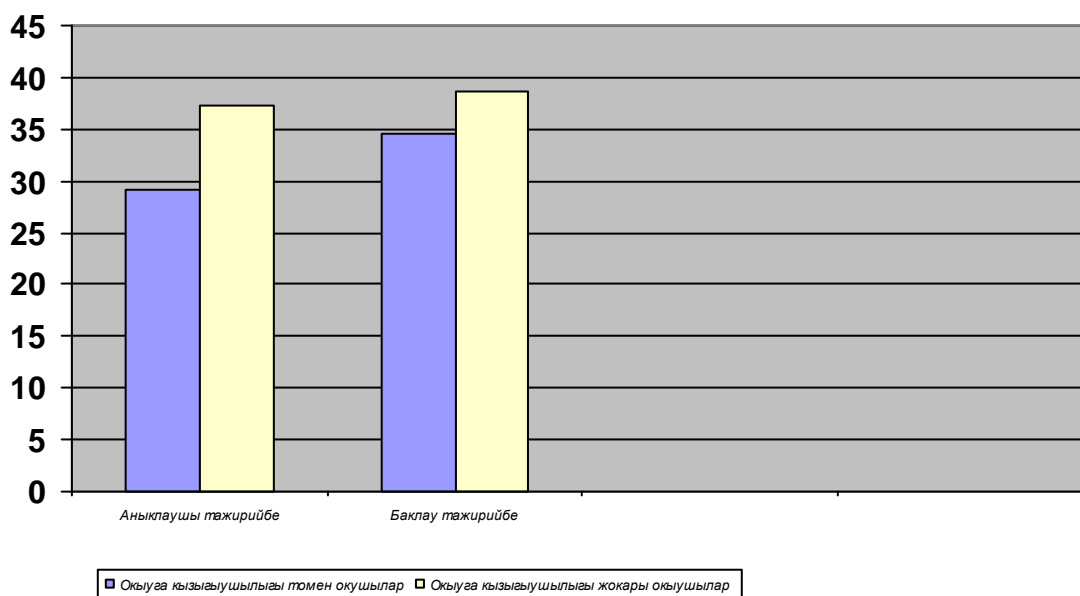
(n=30)

Na`tiyjeler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar	σ	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılar	σ
Anıqlawshı ta`jiriybe	29,1	18,9	37,3	15,8
Baqlaw ta`jiriybe	34,5	21,8	38,7	16,2
t	3,9		0,05	
p	0.001		-	

3.2.1-tablitsanı o`z ara salıstırıp, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda ortasha arifmetikalıq da`reje, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarg`a salıstırğ`anda sezilerli da`rejede artqanlıg`ın ko`remiz. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda ortasha arifmetikalıq da`reje 29,1 den 34,5 ke artqanlıg`ı ko`rinip tur. Muqarrarlik kriteriyasıda olarda joqarı ($t=3,9$) $r<0,001$. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda dıqqatının` toplanıwı 37,3ten 38,7 ge o`zgergen. Demek, biz o`tkergen shınıg`ıwlar Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń dıqqatının` toplanıwına, erkli dıqqatına unamlı ta`sir tiygizgenligi anıqlandı. Bul boyınsha ja`nede anıg`ıraq ko`z-qarasqa iye bolıw ushin to`mendegi gistogrammanı itibarın`ızg`a usınamız.

To`mendegi gistogrammada biz o`tkizgen shınıg`ıwlar oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń erkli dıqqatı, dıqqatının` toplanğ`anlıq da`rejesine bir qansha unamlı ta`sir etkenini anıq ko`rinip tur, Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda bolsa onsha o`zgeris sezilmedi.

Sınalıwshılardıń Burdon korrektur sınawı metodikası boyınsha alg`an na`tiyjelerinin` salıstırmalı gistogramması.

2.2.1- gistogramma

Анықлық 1:

1, 2 – Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń na`tiyjeleri.

3,4 – Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılardıń na`tiyjeleri.

Qara ren` – anıqlawshı ta`jiriybe

Sarı ren` – baqlaw ta`jiriybe

Rawajlandırıwshı ta`jiriybelerden son` oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń este saqlawındag`ı o`zgeristi anıqlaw maqsetinde **Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw metodikasın** o`tkerdik.

3.2.2-tablitsa. Sınalıwshılardıń «**Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw**» metodikası boyınsha baqlaw ta`jiriybelerinde alg`an na`tiyjeleri.

(n=30)

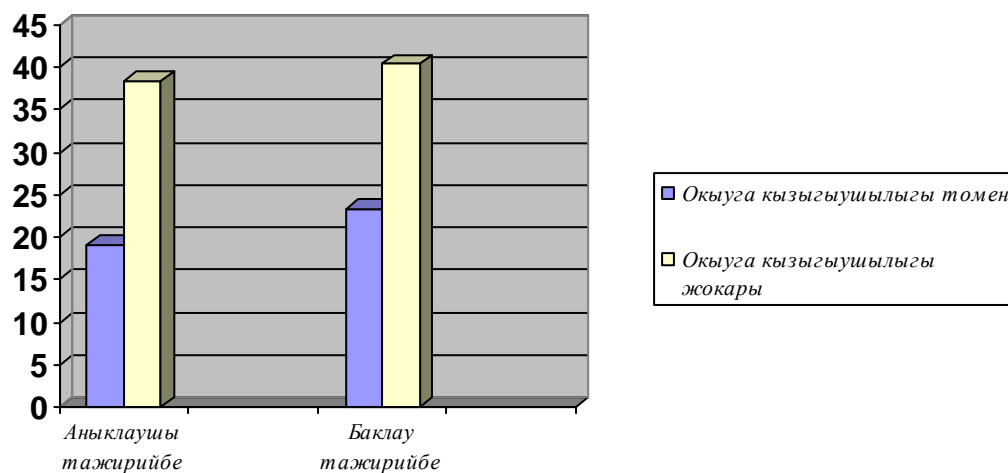
Na`tiyjeler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar	σ	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılar	σ
Anıqlawshı ta`jiriybe	19,1	3,08	38,3	7,7
Baqlaw ta`jiriybe	23,4	4,1	40,4	8,6
t	6		0,05	
r	0,001		-	

Tablitsadan oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar este saqlawında unamlı o`zgeris bolg`anlıg`ı ko`rinip tur. Yag`nıy, ortasha arifmetikalıq da`reje 19,1 den baqlaw ta`jiriybelerinde 23,4 ke artqan. İtimallıq kriteriyası (t=6), $p < 0,001$ ge ten`. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılardıń na`tiyjelerinde o`zgeris sezilmedi, alıng`an na`tiyjeler salıstırmalı edi.

Alıng`an na`tiyjeler haqqında anıg`ıraq ko`z-qarasqa iye bolıwın`ız ushın to`mendegi gistogramanı itibarın`ızg`a usınamız.

Sınavlıwshılardıń «Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw» metodikası

boyınsha baqlaw ta`jiriybelerinde alg`an na`tiyjeleri.

2.2.2- gistogramma

Анықлық2 :

1, 2 – Оқыуғ`а қызығ`ıwshılıғ`ı to`men оқыwshılardıń` na`tiyjeleri.

3,4 – Оқыуғ`а қызығ`ıwshılıғ`ı жоғарı оқыwshılar na`tiyjeleri.

Qara ren` – anıqlawshı ta`jiriybe

Sarı ren` – baqlaw ta`jiriybe

Demek biz o`tkizgen oqıwğ`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılardıń` biliw protsessleri korrektsiyası boyınsha da`stu`r, Oqıwğ`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń` dıqqatına g`ana emes, al este saqlawınń` o`zgeriwine de unamlı ta`sir etip, este saqlaw ko`leminin` artıwına alıp keldi. Oqıwğ`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılar izertlewde baqlaw toparı sıpatında qatnastı. Olarda baqlaw ta`jiriybeleri ha`m anıqlawshı ta`jiriybeler arasında onshellı o`zgeris sezilmedi.

İzertlewde baqlaw ha`m ta`jiriybe toparı qatnasıwshılarının` oylawındag`ı o`zgerislerdi anıqlaw maqsetinde diagnostikalıq metodikamız bolg`an «**Kishi**

mektep jasındag`ı balalar oylawın u`yreniw metodikasınan» metodikasın takrarıy o`tkizdik.

2.2.3-tablitsa. Sınalıwshılardıń «**Kishi mektep jasındag`ı balalar oylawın u`yreniw metodikasınan» metodikası boyınsha alg`an na`tiyjeleri**

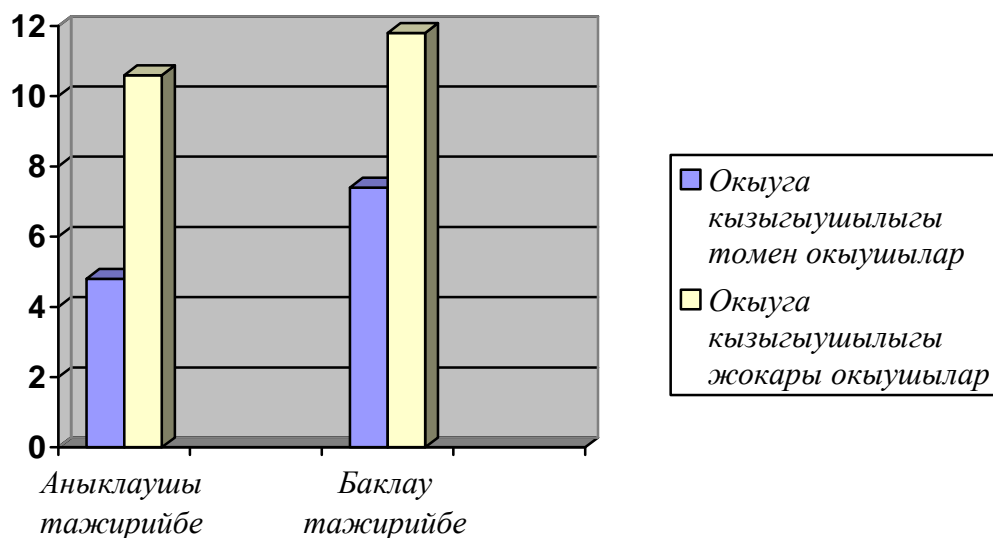
(n=30)

Na`tiyjeler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar	σ	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılar	σ
Anıqlawshı ta`jiriybe	4,8	1,7	10,6	0,8
Baqlaw ta`jiriybe	7,4	1,9	11,8	1,2
t	7		1	
p	0,001		-	

Joqarıdag`ı tablitsadan ta`jiriybe toparı bolg`an, Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar toparında ortasha arifmetikalıq da`reje 4,8 den 7,4 ke artqanlıg`ı ko`rinip tur. İtimallıq kriteriyası (t=7), $r < 0.001$ ge ten`. Baqlaw toparı bolg`an oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda ortasha arifmetikalıq da`reje 10,6 dan 11,8 ge o`zgergen. İtimallıq kriteriyası (t=1), aling`an na`tiyjeler salıstırmalı turde ekenligi korinip tur.

Bul o`zgerisler haqqında anıq ko`z-qarasqa iye bolıw ushın to`mendegi gistogrammanı itibarın`ızg`a usınamız.

Smalıwshılardıń «Kishi mektep jasındag`ı balalar oylawın u`yreniw metodikasın» metodikası boyınsha alg`an na`tiyjeleri

2.2.3- gistogramma

Анıqlıq 3 :

1, 2 – Оқıwғ`а қızıg`ıwshılıg`ı to`men оқıwshılardıń na`tiyjeleri.

3,4 – Оқıwғ`а қızıg`ıwshılıg`ı жоғары оқıwshılardıń na`tiyjeleri.

Qara ren` – anıqlawshı ta`jiriye

Qara ren` – baqlaw ta`jiriye

Joqarıdag`ı gistogrammadan biz o`tkizgen shınıg`ıwlar оқıwғ`а қızıg`ıwshılıg`ı to`men оқıwshılardıń biliw protsesslerinin` жоғары forması bolg`an oylaw protsessine de unamlı ta`sir etkenligi anıq ko`rinip tur.

İzertlewde baqlaw ha`m ta`jiriye toparı qatnasıwshılarının` оқıwғ`а bolg`an қızıg`ıwshılıg`ı qa`nshelli da`rejede artqanlıg`ın anıqlaw maqsetinde diagnostikalıq metodikamız bolg`an «**Оқıw motivin bahalaw**» metodikasın takrarıy o`tkizdik.

2.2.4-tablitsa. Sınılıwshılardıń « **Oqıw motivin bahalaw**» metodikası boyınsha alg`an na`tiyjeleri

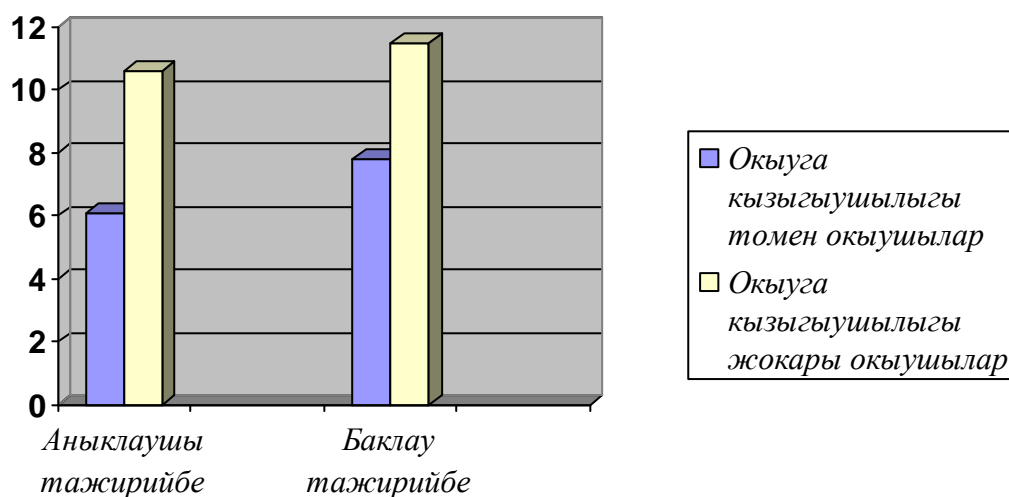
(n=30)

Na`tiyjeler	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar	σ	Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılar	σ
Anıqlawshı ta`jiriybe	6,1	1,1	10,6	0,7
Baqlaw ta`jiriybe	7,8	1,7	11,5	0,4
t	7		1	
p	0,001		-	

Joqarıdag`ı tablitsadan ta`jiriybe toparı bolg`an, Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar toparında ortasha arifmetikalıq da`reje 6,1 den 7,8ge artqanlíg`ı ko`rinip tur. İtimallıq kriteriyası ($t=7$), $r < 0.001$ ge ten`. Baqlaw toparı bolg`an oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı joqarı oqıwshılarda ortasha arifmetikalıq da`reje 10,6 dan 11,5ke o`zgergen. İtimallıq kriteriyası ($t=1$), alıng`an na`tiyjeler salıstırmalı turde ekenligi korinip tur.

Bul o`zgerisler haqqında anıq ko`z-qarasqa iye bolıw ushın to`mendegi gistogrammanı itibarın`ızg`a usınamız.

Sınavlıwshılardıń « **Oqıw motivin bahalaw** » metodikası boyınsha alg`an na`tiyjeleri

2.2.3- gistogramma

Анықлық 4:

1, 2 – Оқыуғ`а қызығ`ıwshılıғ`ı то`мен оқыwshılardıń na`tiyjeleri.

3,4 – Оқыуғ`а қызығ`ıwshılıғ`ı жоқары оқыwshılardıń na`tiyjeleri.

Қара ren` – анықлаwshı та`jiriybe

Қара ren` – бақлаw та`jiriybe

Жоқарыдағ`ı gistogrammadan biz o`tkizgen shınıғ`ıwlar oqıwғ`а қызығ`ıwshılıғ`ı то`мен оқыwshılardıń oqıwғ`а болғ`ан қызығ`ıwshılıғ`ının` artıwına da unamlı ta`sir etkenligi anıq ko`rinip tur.

3.3. Оқыуғ`а қызығ`ıwshılıғ`ı то`мен оқыwshılar profilaktikası.

Оқыwshılardıń oqıwғ`а болғ`ан қызығ`ıwshılıғ`ının` то`менlewinin` aldın alıw boyınsha ilajlar sisteması ha`r bir oqıwshı real oqıw imkaniyatlarının` barlıq tiykarg`ı quram bo`leklerin kompleks rawajlandırıwғ`а, yag`nıy shaxstın` intellektual, erkli, tarawların bir waqıtta rawajlandırıwғ`а, onın` ta`lim ha`m ta`rbiyası birligin ta`miyinlew, oqıwғ`а ha`m ja`ma`a`tke unamlı mu`na`sibetin rawajlandırıw, onın` jumısqa uqıplılıғ`ın qaliplestiriwge bag`darlang`an bolıwı lazım. Оқыwshı real oqıw imkaniyatlarınan birinin` qaliplestiwi za`ru`rligin

jetkilikli da`rejede bahalamaw, bul sistemanın` tolıqlıg`ına, pu`tinligine unamsız ta`sir ko`rsetedi ha`m na`tiyjede oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` tabıslı aldın alıwg`a alıp kelmeydi.

Bunday kompleks jantasıwda to`mendegilerdi itibarın`ızg`a usınılıp atırg`an oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıw boyınsha mektepte, klassta, toparlıq ha`m individual didaktikalıq ha`m ta`rbiyalıq ilajlar birgelikte alıp barılg`anda g`ana a`melge asırılıwı mu`mkin.

Oqıwshılar oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıwg`a bag`darlang`an mektepte o`tkeriletug`ın ilajlar.

Mektep ja`ma`a`tinin` oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıw boyınsha alıp barılatug`ın jumıslarının` na`tijeliligi administratsiya, ka`siplik sho`lkem ha`m «kamalat» oqıwshılar sho`lkeminin` sho`lkemlestiriwshilik uqıplılıqlarına baylanıslı boladı.

Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıw boyınsha mektepte o`tkeriletug`ın ilajlarga` to`mendegiler kiredi.

1. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıw boyınsha pedagogika ha`m psixologiya pa`ninin` aldın g`ı ta`jiriybelerin , usınısların mektep ja`ma`a`tinde u`zliksiz u`yreniwdi sho`lkemlestiriw. Bul ma`selelerdi pedagogikalıq ken`eslerde, oqıtıwshılardıń konferentsiyalarında ortag`a qoyıw,talıqlaw u`lken a`hmiyetke iye. Metodikalıq birlespelerdin` jıynalıslarında ashıq talıqlanıwı mu`mkin. Bunday ilajlarda oqıwshılar o`zlestirmewshiliginin` aldın alıw boyınsha mektep oqıtıwshıları ha`m oqıwshılardıń erisken jetiskenlikleri haqqında gazeta ha`m jurnallarda maqalalar shıg`arıw diywalıy gazetalar, ko`rgizbeler, ata-analar ushın seminarlar sho`lkemlestiriw u`lken a`hmiyetke iye.

2.Oqıwshılardıń oqıwda artta qalıwı, onı joq etiw usılları haqqında usı klassta sabaq beretug`ın barlıq oqıtıwshılaar ha`m psixologlardın` o`z-ara pikir almasıwı, yag`nıy psixologiyalıq-pedagogikalıq konsilium sho`lkemlestiriw.

3.Barlıq mektepler arasında klasslar aralıq o`zlestirmewshiliktin` sebeplerin talıqlaw arqalı ulıwmalastırıw, olar arasınan o`z mektebi ushın qolaylı ta`replerin

tan`lap alıw, oqıwshılar o`zlestirmewshiliginin` aldın alıw maqsetinde oqıw-
ta`rbiya protsessin sho`lkemlestiriw boyınsha mekteptegi islenetug`ın jumıslardıń
tiykarg`ıların ha`m tiykarg`ı basqıshların ajıratıw.

4. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıwg`a qaratılğ`an
ilajlardı na`tiyjeli a`melge asırıw ushın sanitariyalıq-gigienalıq sha`rayatların ha`m
oqıw materiallarının` bazasın jaqsılaw boyınsha rejelerdi anıqlaw, to`men
o`zlestiriwshi oqıwshılardıń` temanı qabıl etiwine ja`rdem beretug`ın didaktikalıq
materiallardı tayarlaw.

5.Oqıwshılardıń` oqıwg`a bolg`an mu`na`sibetine unamsız ta`sir etiwshi
faktorlar ha`m jag`daylardı anıqlaw maqsetinde mektep ornalasqan territoriyanı
u`yreniw. Bunday ha`diyselerdi joq etiw ushın ha`kimiyat ha`m ja`ma`a`t
sho`lkemleri menen baylanıs ornatıw.

6.Birinshi klassqa qabıl etiletug`ın oqıwshılardı psixologtın` «haqıyqıy»
ko`riginen o`tkeriw, oqıwg`a tayar emes balalar menen tu`rli shınıg`ıwlar o`tkeriw.

7. Oqıwshılardıń` is qa`biletlerin bekkemlew ha`m olardıń` real oqıw
imkaniyatların rawajlandırıw ushın mekteplerde qısqı ha`m jazg`ı sawallandıırıw
lagerleri ha`m sport do`gereklerin sho`lkemlestiriw.

8. Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıw boyınsha ilajlar
sistemasın a`melge asırıw ushın mektepte u`zliksiz baqlaw jumısların alıp barıw
tiyis. Bunın` ushın to`mendegilerdi a`melge asırıw kerek;

a)Psixologiyalıq-pedagogikalıq konsilium na`tiyjelerin, oqıwshılardıń` qaysı
pa`nnen o`zlestirmey atırg`anlıqların anıqlawshı jazba jumıslarının` na`tiyjelerin
tekseriw;.

b)Sabaqlarg`a kirgende oqıtıwshılar ta`repinen oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının`
to`menliginin` aldın alıwshı usıllardan paydalanıp atırg`anlıqlarına itibar beriw,
(quramalı temalarg`a itibar beriw, tiykarg`ıların ajıratıw,oqıwshılardıń` jan`a
materiallardı qalay o`zlestirgenliklerin tekseriw, u`zliksiz bekkemlew ha`m
ta`kirarlaw, qa`teler u`stinde islew, oqıwda artta qalıp atırg`an oqıwshılarg`a
individual jantasıw ha`m t,b;

v) Klasslardın jıllıq, shereklik ha`m ha`r ku`ngi o`zlestiriwi, jazba jumısları ha`m diagnostikalıq jumısların u`zliksiz analiz qılıw, kemshilikler, olardı joq etiw boyınsha ilajlar sistemasın anıqlaw;

s) Oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqların arttırıw, oqıw ko`nlikpelerin qa`liplestiriw ushın klass basshılarının` «kamalat» sho`lkemi menen alıp barg`an birgeliktegi jumıslarının` jag`dayın u`yreniw;

d) Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` aldın alıw boyınsha mektep ha`m shan`araq birge islesiwın a`melge asırıw klass basshılarının` ata-ana menen alıp barıp atırg`an jumısların analiz qılıw;

e) O`zlestiriwge qıynalatug`ın oqıwshılardı arnawlı esapta baqlap barıw;

j) Oqıwshılar xızmetindegi qıyınshılıqlardı u`yreniw, o`zlestirmewshilik metodların iyelew maqsetinde oqıwshılardıń xızmetin o`zleri analiz qılıwların jaqsılaw.

Aldın`g`ı oqıtıwshılardıń qatar ta`jiriybelerin ulıwmalastırıw ha`m eksperimental izertlewlerge qarag`anda , o`zlestirmewshiliktin` aldın alıw ushın mekteptegi ulıwma ilajlardan tısqarı, aldın`g`ı ja`ma`a`tlerde klasslar arasında, toparlıq ha`m individual profilaktikalıq ilajlar da za`ru`r.

Oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menligin arttırıwg`a bag`darlang`an ilajlar sisteması ba`rqulla unamlı na`tiyje Bere bermeydi. Oqıwshılardı teren` ha`m tolıq u`yreniwdin` jetispewshiligi, o`z waqtında profilaktikalıq ilajlardı qollanbaw, kesellik, jasaw ortalıg`ının` o`zgeriwi ha`m basqa bir qatar sebeplerge baylanıslı ayırım oqıwshılarda da`slep waqtınshalıq, son` turaqlı o`zlestirmewshilik payda boladı. Bunday jag`daylarda oqıwshılar o`zlestirmewshiliginin` aldın alıw boyınsha ilajlar menen bir qatarda onı joq etiwge qaratılğ`an ilajlarda za`ru`r boladı.

Psixologiyalıq-pedagogikalıq konsiliumda mashqalanın`sebebin talıqlap bolg`annan son` ha`zirgi waqıttag`ı tiykarg`ı sebepler anıqlanadı. Mashqalanın` tiykarg`ı sebebin biliw ushın ko`binese pedagogikalıq ta`sir quralları arasınan qolaylısın tan`law, qısqa waqıt ishinde unamlı na`tiyje beretug`ın, oqıwda arqada

qalıwdın` tiykarg`ı sebebin joq etiwge qaratılğ`an usılların tan`law imkanıyatın beredi.

Oqıwg`a qızıqpawshılıq jag`dayları bilimler ha`m arnawlı ko`nlikpeler, jetiskenlikler barlıg`ında u`zilis penen xarakterlener eken, tan`lanatug`ın ilajlar sisteması da`stu`rdegi temalardı o`zlestiriwdegi u`zilistin` joq etiliwine qaratılıwı maqsetke muwapıq.

Bilimlerdegi boslıqtı toltırıw eger oqıwshı xızmetin sheberlik penen rejelestiriw temanı u`zliksiz ta`kirarlaw menen birge qolaylı klimat jaratıw, oqıwshıg`a jaqsı so`ylew, onın` boslıqtı toltırıwdag`ı birinshi tabısların marapatlaw, durıs bergen juwapları ushın maqtaw, onın` barlıq qıyınshılıqları, sorawları tilekleri, dıqqat penen qarap shıg`ılsa, tabıslı boladı. Bunda oqıwshı islerin durıs bahalaw u`lken a`hmiyetke iye. «Eki» baha, «nol`» balların ha`dden tısqarı ko`p qoyıw oqıwg`a unamly motivlerin so`ndirip, oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtı rawajlandırıwg`a tosqınlıq etedi. Sonın` menen birge oqıtıwshı belgilengen mu`ddette oqıwshılardıń wazıypaların orınlap barıwı qadag`alanıp barılıwı kerek.

Joqarıdag`ılardı ulıwmalastırıp oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshı bilim ha`m ko`nlikpelerindegi kemshiliklerdi joq etiw ushın to`mendegi jumıslardı a`melge asırıw tiyis.

1. Oqıw xızmetin rejelestiriwde ja`rdem beriw.
2. Oqıw xızmeti protsessinde qosımsha jol-joba beriw.
3. Oqıw xızmetine iytermelew.
4. Oqıw xızmetin baqlaw.

Eger ma`sla`ha`t ha`m usınıslar ja`rdem bermese, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshının` u`y tapsırmaların mektepte tayarlawına ja`rdem beriw kerek. Sonın` menen birge shan`araqqa ata-analar komiteti, ma`ha`lledegi ja`ma`a`t sho`lkemleri arqalı ja`ma`a`t ta`siri sho`lkemlestiriledi. Ayırım oqıwshıg`a unamly ta`sirdi toqtatıw ushın ayırım puqaralardıń ata-analıq huqıqınan ayırıwg`a shekem ta`sir qurallarınan da paydalanıladı. Joqarıda keltirilgen oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewin korrektsiya etiwde qollanilatug`ın ilajlar sisteması

oqıtıwshılarg`a klassta oqıwshılar menen individual ha`m toparlıq jumıslardı sho`lkemlestiriwde paydalanıwları mu`mkin.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtın` to`menlewinin` aldın alıw boyınsha ilajlar sisteması ha`r bir oqıwshı real oqıw imkanıyatlarınan` barlıq tiyarg`ı quram bo`leklerin kompleks rawajlandırıwg`a, yag`nıy shaxstın` individual intellektual, erkli sezimlerin bir waqıtta rawajlandırıwg`a, onın` ta`lim- ta`rbiyası birligin ta`miyinlew, oqıwg`a ha`m kollektivke unamlı mu`na`sibetti rawajlandırıw, onın` jumısqa uqıplılıg`ın rawajlandırıwg`a bag`darlang`an bolıwı lazım. Oqıwshı real oqıw imkanıyatlarınan birinin` rawajlanıw kerekligin bilmewi bul sistemanın` tolıqlıg`ına, pu`tinligine unamsız ta`sir ko`rsetedi ha`m na`tiyjede o`zlestirmewshilikti tabıslı aldın alıwg`a alıp kelmeydi.

Bunday kompleks jantasıw waqtında to`mendegi berilgen oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` aldın alıw boyınsha mektepte, klassta, toparlıq ha`m individual didaktikalıq, ta`rbiyalıq ilajlar birgelikte alıp barılğ`anda a`melge asırılıwı mu`mkin.

***Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` aldın alıw boyınsha
klasta o`tkeriletug`ın ilajlar.***

Klassta o`tkeriletug`ın ta`rbiyalıq ta`sir oqıtıwshılar, ata-analar, ja`ma`a`tshilik ha`m oqıwshılar sho`lkeminin` ku`shlerin oqıwshılardıń oqıw jetiskenligine ta`rbiyanın` ta`sirin asırıw maqsetinde birlestiriw menen baylanıslı. Oqıwda qıynalıp atırğ`an balalarg`a qarag`anda qolaylı aqılıy klimat jaratıw za`ru`r. Bunda birinshi na`wbette balanın` u`stinen ku`liw, kemsitiwge jol qoymaw, ta`sirdin` antipedagogik usıllarına jol qoymaw kerek. Ja`ma`a`tte ha`r bir balanın` a`sirese o`zlestirmewshi oqıwshının` ta`g`diri haqqında qayg`ırıwdı ta`rbiyalaw kerek. Bunday klimat jaqsı sho`lkemlestirilgen ja`ma`a`tte g`ana jaratılıwı mu`mkin. Sonın` ushın da o`zlestirmewshiliktin` aldın alıwdın` za`ru`r ta`rbiyalıq ta`sirlerinen biri oqıwshılar ja`ma`a`tinde birdemlikti ta`rbiyalaw, oqıwg`a bolg`an unamlı mu`na`sibetti ta`rbiyalawda jaslar sho`lkeminin` rolin asırıw boyınsha ilajlar sho`lkemlestiriw za`ru`r.

Ja`ma`a`t barlıq ta`rbiyalıq ku`shlerdin` maqsetke bag`darlang`an ta`siri ha`m birlesiwı na`tiyjesinde oqıwg`a qızıqpaytug`ın oqıwshı o`zin-o`zi ta`rbiyalawı ha`m oqıwg`a qızıg`ıwı artadı.

Oqıwshılardı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` sebepleri haqqındag`ı psixologiyalıq-pedagogikalıq konsilium jumag`ı menen tanıstırıp barıw maqsetke muwapıq, u`y tapsırmaların orınlawg`a ketetug`ın waqıttı u`zliksiz anliz qılıw za`ru`r.

Klassta oqıw islerin sho`lkemlestiriw elementlerin iyelew boyınsha arnawlı shınıg`ıwlar sho`lkemlestiriw maqsetke muwapıq boladı. Oqıwshılardı o`z ku`n ta`rtibin durıs sho`lkemlestiriwge u`yretiw, u`yde ha`m mektepte o`z betinshe oqıw islerin tiykarg`ı basqıshların ajırat`ıw, kitap penen durıs islew, oqıw ha`m miynet tapsırmaların orınlawda u`zliksiz o`z-o`zin tekseriwdi a`melge asırıwg`a u`yretiw za`ru`r. Dıqqat, este saqlaw, oylaw sıyaqlı biliw protsesslerin rawajlandırıw jolları menen oqıwshılardı tanıstırıw za`ru`r.

Ta`rbiyalıq jumıslar tiykarında oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` aldın alıw klass ja`ma`a`ti turmısın sonday sho`lkemlestiriw menen baylanıslı, bunda ha`r bir oqıwshı dosları menen u`zliksiz baylanıstı sezedi. Olar menen qarım-qatnasqa za`ru`rlik sezedi. Bul bolsa klasstan tısqarı jumıslardın` ha`r qıylı formaların sho`lkemlestiriw ha`m ha`r bir oqıwshının` mekteptegi o`zin-o`zi basqarıw organları sistemasına tartıwdı an`latadı. Bunday jumıslardı sho`lkemlestiriwde ul ha`m qız balalardın` qızıg`ıwshılıqların esapqa alıw, oqıwshılardı erkinlikti rawajlandırıwg`a alıp keledi.

Bul jumısta oqıwshılarg`a ata-anaları ja`rdem berwleri kerek. Oqıw jılı basında oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar ata-anaları menen jaqın baylanıs ornataw ushın barlıq ilajlardı islep shıg`ıw, olardın` u`yelerine barıw, perzentleri oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` aldın alıw boyınsha birgeliktegi jumısların islep shıg`ıw za`ru`r. Shan`araqtın` ta`rbiyalıq ta`siri o`nimdarlıg`ın asırıw maqsetinde ata-analar jıynalıslarında balalardın` ha`r ta`repleme rawajlanıwı ha`m ta`rbiyasındag`ı olardın` rolin arttırıw haqqındag`ı ma`selelerdi talıqlaw za`ru`r. Oqıwda arqada qalıwdın` aldın alıw boyınsha

klasstag`ı ilajlar individual jumıslar menen birge alıp barılıwı za`ru`r. Bos o`zlestiriwshi oqıwshılardıń oqıw jumısların jaqsı sho`lkemlestiriw ha`m rejelestiriwde jetekshi ko`nikpe ha`m uqıplılıqların rawajlandırıwǵa, tiykarg`ısın ajıratıw ko`nlikpesine, oqıwda o`zin-o`zi baqlaw, u`y tapsırmaların orınlawda aktivlik ha`m erkinlikti qa`liplestiriwge itibar beriw za`ru`r. Arnawlı izertlewlerden belgili u`y tapsırmaların qıyın o`zlestiriwshi oqıwshılarg`a ba`rqulla kem beriw jolı menen emes, al sabaq waqtında olarg`a basqa oqıwshılarg`a qarag`anda ko`birek ja`rdem ko`rsetiw jolı menen sheshiledi. Oqıwshılar qıyınalatug`ın sorawdın` o`zlestiriliwi a`lbette baqlanıwı za`ru`r. Sabaq qaldırǵan oqıwshının` o`tilgen temanı o`zlestirgenligi baqlap barılıwı tiyis.

***Oqıwǵa bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`men oqıwshılar menen
o`tkeriletug`ın toparlıq ha`m individual ilajlar.***

Oqıwshılar ha`m klass basshısı ta`rbiyalıq ta`sirlerdi tan`lawda bos o`zlestiriwshi oqıwshılar menen ja`ma`a`t tapsırmalarınan shette qalmawı bunday tapsırmalarg`a jedel qaratılıwı za`ru`r. Olarda bul tapsırmalardı orınlaw protsessinde sanalı ta`rtip intizam ha`m juwapkershilik sezimi joqarı boladı.

Oqıwǵa bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarda oqıwǵa degen qızıg`ıwshılıg`ın arttırıw ushın ha`r qıylı pa`nler boyınsha do`gereklerge, texnikalıq do`retiwshilik penen baylanıslı ha`r qıylı g`alabalıq ilajlarg`a tartılıwı lazım, bul olarda erklik sıpatlardı da qa`liplestiredi.

Ja`ma`a`t sho`lkemleri menen birgelikte oqıwǵa bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılarg`a oqıwda ha`r qıylı tu`rdegi ja`rdem beriliwi za`ru`r. Bunda jaqsı oqıytug`ın oqıwshılarg`a oqıwda ha`r qıylı tu`rdegi ja`rdem sho`lkemlestiriliwi za`ru`r. Oqıw ha`m ja`ma`a`t aktivleri arasında bos o`zlestiriwshi oqıwshının` kishigirim tabısına da itibar berip, marapatlaw, maqtaw za`ru`r.

Ayırım jag`daylarda tapsırmalardı almastırıp turıw za`ru`r, aldınnan tu`rli ja`rdem ko`rsetip, o`zine isenim ha`m shın kewilden aktivlikke iytermelew, oqıwda ha`m miynette tabısqa erisiw ushın sha`rayatlar jaratıp beriw kerek. Juwapkershilik ha`m ta`rtip-intizam ornına ayırım oqıwshılardıń o`zlestiriwi

jaqsılanıp atırg`anlıg`ın ba`rqulla aytıp barıw kerek. Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` oqıwshılar ta`rbiyası qıyın oqıwshılar menen islesiwde ayırım jag`daylarda ma`jbu`rlew ha`m so`zsiz boysınıw ilajların qollanıwı da mu`mkin, biraq olardan paydalanıw waqtı-waqtı menen bolıp, ta`rbiyalıq ta`sirdin` basqa usılları menen birgelikte alıp barıladı. Talapshan`lıq a`dalatlı, durıs ha`m o`lshemli bolıwı tiyis.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` oqıwshı shaxsının` erkli, individual intellektual ha`m sezimlerinde o`z ara muwapıqlıq joq ekenligin esapqa alıp, tapsırmalardı ha`m o`z-o`zin ta`rbiyalaw quralların tan`lawda ha`r ku`ni ja`rdem ko`rsetiw tiyis, bul jumıslardı juwmaqlap aytqanda ja`ma`a`t aldında qollap- quwatlaw arqalı olardı marapatlaw za`ru`r.

Oqıwshılarda oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewin joq etiw boyınsha ilajlar sisteması.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`men oqıwshı arqada qalıwın joq etiwge bag`darlangshg`an ilajlar sisteması ba`rqulla tabıslı bola bermeydi. Oqıwshılardı teren` ha`m tolıq u`yreniwdin` jetispewshiligi, o`z waqtında profilaktikalıq ilajlardı qollanbaw, kesellik, jasaw ortalıg`ının` o`zgeriwi ha`m basqada bir qatar sebeplerge qaray ayırım oqıwshılarda da`slep waqtınsha, son` turaqlı o`zlestirmewshilik payda boladı.

Bunday jag`daylarda oqıwshılar oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` aldın alıw ilajları menen bir qatarda onı joq etiwge qaratılğ`an ilajlarda za`ru`r boladı. Eger oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` aldın alıw boyınsha ilajlar klassta ha`m toparda o`tkeriletug`ın ilajlarg`a bo`linse, onday jag`daylarda oqıwg`a yuolg`an qızıg`ıwshılıqtı joqarılatıwg`a qaratılğ`an ilajlar individual xarakterge iye boladı.

Psixologiyalıq ha`m pedagogikalıq konsiliumda oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewi sebeplerin talıqlag`anda, ha`zirgi waqıttag`ı tiykarg`ı sebepler anıqlanadı. Oqıwshı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` tiykarg`ı sebeplerin biliw ko`binese pedagogikalıq ta`sir quralları arsınan qolayın tan`law, qısqa waqıttın` ishinde unamlı na`tiyje beretug`ın, oqıwda

arqada qalıwdın` tiykarg`ı sebebin joq etiwge qaratılǵan usılların tan`law imkaniyatın beredi.

Oqıwg`a bolǵan qızıǵ`ıwshılıǵ`ının` to`menlewiniń ha`diyesi bilimler ha`m arnawlı ko`nlikpe ha`m jetiskenliklerdin` barlıǵ`ında u`zilis penen tu`siniler eken, tan`lanatug`ın ilajlar sisteması da`stu`rdegi temalardı o`zlestiriwdegi u`zilistin` joq etiliwine qaratılıwı maqsetke muwapıq boladı.

Oqıwshılar bilimindegi boslıqtı toltırıwǵa qaratılǵan ilajlar sisteması na`tiyjeli bolıwı ushın bilim ha`m ko`nlikpelerdegi boslıqtın` teren`ligi ha`m xarakterin birinshi na`wbette izertlew, anıqlaw za`ru`r. Bul maqsette kurstın` qaysı bo`limleri o`zlestirilmegen, bul bo`limdegi qaysı bo`limler o`zlestirilgen, tu`sindirmenin` qaysı elementleri jaqsı o`zlestirilmegen, a`meliyatta mısallar sheshiwde, shınıǵ`ıwlar orınlawda u`yrenilgen ko`nlikpelerdi a`meliyatta qollanıwda qanday boslıqlar bar ekenligi anıqlanadı.

Bilimdegi boslıqtı anıqlaw ha`m toltırıwda da`stu`rlestirilgen tiptegi shınıǵ`ıwlar u`lken a`hmiyetke iye. Mashqalanı kishi bo`limlerge ajratıw, ha`r biri durıs o`zlestirilgenligin baqlaw, barlıq mashqalanı, oqıwda arqada qalıw sebebin joq etiwde na`tiyjeli esaplanadı.

Ko`binese oqıwg`a bolǵan qızıǵ`ıwshılıǵ`ı to`men oqıwshılar oqıwda arqada qalıwda oqıw isleri barısının` rolin tu`sine bermeydi. Olar o`zlerinin` oqıwg`a qızıqpawshılıǵ`ının` sebebin erinsheklik yamasa materialdı jaqsı eske tu`sire almawınan izleydi. Ayırım oqıtıwshılar da oqıw islerin a`sten orınlaw, da`stu`rdegi za`ru`r mag`lıwmatlardı, materiallardı yadlay almawınan dep bahalap, qa`tege jol qoyadı. Sonın` ushın oqıwg`a bolǵan qızıǵ`ıwshılıǵ`ı to`men oqıwshılar menen islegende, olardıń oqıw isleri barısın ba`rqulla anıqlaw za`ru`r.

O`z-o`zin baqlawdag`ı ko`nlikpe ha`m jetiskenliklerindegi kemshiliklerdi joq etiwge ayırıqsha itibar qaratıw za`ru`r. Jaman orınlang`an u`y tapsırması ushın jaman baha qoyılsa, oqıwshı u`yde sabaqlardı jaqsı tayarlag`anlıqların aytadı. Bunday qa`telesiwge sebep u`y tapsırmaların orınlap atırg`anda material o`zlestirilgenin tekserilmewinen boladı.

Bilimlerdegi boslıqtı toltırıw eger oqıwshı xızmetin sheberlik penen rejelestiriw, temanı u`zliksiz ta`kirarlaw menen birge qolay aqılıy klimat, oqıwshıg`a jaqsı mu`na`sibette bolıw, jaqsı so`ylew, onın` boslıqtı toltırıwdag`ı birinshi tabısları qollap-quwatlanılsa, durıs juwaplar ushın maqtap barılsa onın` barlıq qıyınshılıqları, sorawları tilekleri, dıqqat penen qarap shıg`ılsa, jaqsı na`tiyje beredi. Bunda oqıwshı oqıw islerin durıs bahalaw u`lken a`hmiyetke iye. «Eki baha» , «nol`» balların ha`dden tısqarı ko`p qoyıw, oqıwg`a unamlı motivlerin so`ndirip, oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men joq etiwge tosqınlıq etedi. Sonın` menen birge oqıtıwshı belgilengen mu`ddette oqıwshılardıń wazıypaların orınlawın qtan` tu`rde baqlap barıw kerek.

Joqarıdag`ılardı ulıwmalastırıp o`zlestirmewshi oqıwshı bilim, ko`nlikpe ha`m ta`jiriybelerindegi kemshiliklerdi joq etiw ushın to`mendegi jumıslardı a`melge asırıw za`ru`r.

1. Oqıw xızmetin rejelestiriwde ja`rdem beriw.
2. Oqıw xızmeti protsessinde qosımsha jol-joba beriw.
3. Oqıw xızmetine iytermelew.
4. Oqıw xızmetin baqlap barıw.

O`z betinshe jumıslardı sho`lkemlestiriw arqalı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewin joq etiw bolmag`anda, olardı jaqsı oqıytug`ın oqıwshıg`ı biriktirilip qoyıladı. Da`stu`rdegi materiallardıń ko`bisi o`zlestirilmegende, oqıtıwshının` o`zi oqıwshılar menen qosımsha shınıg`ıwlar o`tkeredi. Bunday qosımsha shınıg`ıwlardı o`tip atırg`anda to`mendegilerge itibar beriw kerek:

A) Oqıwshılarda oqıwdag`ı kemshilikler haqqında soraw beriw ko`nikpesin qa`liplestiriw.

B) Qolay aqılıy psixologiyalıq klimat jaratıw, oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`men oqıwshının` ha`r qanday sorawına qızıg`ıwshılıq penen juwap qaytarıw, bul oqıwshı basınan keshirip atırg`an qıyınshılıqlardıń a`hmiyetin oqıtıwshıg`a tez an`law imkaniyatın beredi.

V) Ma`selelerdi sheshiwdin` ulıwma jolların tu`sindiriwde oqıwshılarg`a ja`rdem beriw.

G) Qosımsha shıng`ıwlarında tek g`ana o`tilgen materiallardı emes, al jan`a temalardı o`zlestiriwge de ja`rdem beretug`ın tapsırmalardı sheshiw za`ru`r.

İntellekt rawajlanıwında boslıqtı joq etiwde individual jantarıwdın` tabısı oqıtıwshının` bilimlerdi tabıslı o`zlestiriwine kesent beretug`ın oqıw isinin` basqasha usılların anıqlawg`a baylanıslı. Basqasha usıllarg`a bilimlerdi o`zlestiriwde kesent beretug`ın mexanikalıq este saqlap qalıw, u`yrenilip atırg`an na`rseden tiykarg`ısın ajırata almaw, oylawdın` erkin emesligi, aqılıy operatsiyalardı ko`shire almawshılıq, ha`m basqalar kiredi. Oqıwshılarg`a erkin pikirlewdi, oylawdı rawajlandırıwda İ.A.Karimovtın` Oliy Majilis IX sessiyasında so`ylegen so`zi u`lken a`hmiyetke iye: “Demokratiyalıq ja`miyette balalar, ulıwma ha`r bir insan erkin pikirleytug`ın etip ta`rbiyalanadı. Eger balalar erkin pikirlewdi u`yrenbese, berilip atırg`an ta`lim na`tiyjesiz boladı. A`lbette bilim kerek, biraq bilim o`z jolına, erkin pikirlew de u`lken baylıq esaplanadı.”⁵

Boslıqtı joq etiw protsessinde oylawdı rawajlandırıw ushın ko`birek u`y tapsırmaların o`z betinshe sheshiw, menen birge oylaw operatsiyaların rawajlandırıwıg`a u`lken a`hmiyet beriw za`ru`r. Oqıtıwshı bul isti jen`illestiriw maqsetinde qa`te pikirlerdi ayqınlastırıwdın` tu`rli usılların qollanıw kerek.

Aqılıy xızmettin` aqılıy emes usılların joq etiw ushın baslawısh klassta P.Ya.Gal`perinnin` aqılıy ha`reketlerin basqıshpa-basqısh qa`liplestiriw usılınan paydalanıw za`ru`r. Birinshi basqıshqa ha`reketni orientirlew tiykarın iyelew ushın ma`sele predmetler, ha`ripler, menen sheshiledi, yag`nıy predmettin` tiykarg`ı belgileri oqıwshılarg`a tayar halında ko`rsetiledi. Ekinshi basqıshqa predmetler so`zde, so`z arqalı ha`reket etiw tiykar bolıp esaplanadı. Son`g`ı basqıshqa aqılıy ha`reketler erkin tayanıshsız a`meliy ha`reketlerge o`tedi.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewiniń joq etiwde biz ko`binese oqıwshının` oqıwg`a bolg`an mu`na`sibetin ju`zege keltirgen sebebin anıqlawımız kerek. Ko`p jag`daylarda bunday sebepler qatarına ko`p sabaq qaldırıw,

⁵ Каримов И.А. Баркамол авлод Ўзбекистон тараққіетининг пойдевори. –Т.: Шарк, 1997 й. Б.9

oqıtıwshılar, ata-analar menen kelispewshilikler, oqıwdın` a`hmiyetin tu`sinbewshilik oqıwshını oqıwdan shalg`ıtatug`ın qızıg`ıwshılıqlardıń barlıg`ı, o`z oqıw imkaniyatların nadurıs bahalaw kiredi. Ko`p jag`daylarda bos o`zlestiriwshi oqıwshıda o`zine isenbewshilik, o`zlestirmewshilikti o`z ku`shi menen joq etiw imkaniyatına isenbewshilik, oqıwg`a unamsız mu`na`sbiyet ju`zege keledi. Ayırım waqıtları kerisinshe jag`daylar da boladı, oqıwshı barlıq na`rseni jaqsı orınlap atırman dep esaplaydı, biraq oqıtıwshılar olarg`a ha`dden tısqarı talapshan` mu`na`sbiette bolıp atır dep oylaydı.

Bunday jag`daylarda oqıwshıda o`zine bolg`an qattı isenim payda boladı. Sog`an uqsas jag`daylardı joq etiwdin` tiykarg`ı quralı oqıwshı oqıw imkaniyatların bahalawdag`ı qa`liplesken stereotiplerdi joq etiw bolıp esaplanadı, oqıwshınıń nadurıs qarastırın o`zgeriwdin` en` jaqsı usılı—ol kishi tabıslarg`a eriskende durıs bahalaw esaplanadı. Oqıwshınıń qızıg`ıwshılıqlarına say wazıypalardı tan`lap, oqıtıwshı gezektegi sabaqqa material tayarlag`anda onı birgeliktegi xızmetke shaqıradı ha`m ko`rsetilgen aktivlik ushın maqtap, onı keyingi tapsırmalarg`a unamlı mu`na`sibetin onshelli qıyn bolmag`an temanı o`zlestiriwde paydalanadı.

Oqıwshını jan`a tabıslarg`a marapatlandırıw og`an ja`nede quramalıraq tapsırmalardı orınlawg`a, bilim, ko`nlikpe ha`m jetiskenliklerindegi kemshiliklerdi toltırıwg`a iytermeleydi.

Anıq oqıw tapsırmaların orınlanıwın ob`ektiv bahalaw menen birge tabısları ushın ba`rqulla marapatlanıp qa`liplesken to`men o`zin-o`zi bahalawdı ha`m onın` tiykarında ju`zege kelgen oqıwshınıń oqıwg`a degen unamsız mu`na`sibetin joq etedi. Bulardıń barlıg`ı oqıwg`a bolg`an unamsız mu`na`sibetin joq etiw ushın sha`rayat jaratadı.

Ayırım waqıtları oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar bilim, ko`nlikpe ha`m jetiskenliklerdin` kemshiligi menen baylanıslı oqıwg`a unamsız mu`nasibetin qa`liplestiredi. Bunday jag`daylarda oqıwg`a bolg`an unamsız mu`nasibetin joq etiwdin` tiykarg`ı quralı retinde oqıwshıg`a o`zlestirmegen temalardı o`zlestiriwde individual ja`rdem beriw kerek.

Oqıwǵa degen unamsız mu`na`sibetti joq etiw protsessinde ju`zege kelgen mashqalalı jag`daylardı sheshiw, yamasa klass ja`ma`a`ti, ata-analar ha`m oqıtıwshılardıń talaplarına unamsız mu`na`sibetlerin joq etiw boyınsha arnawlı jumıslar alıp barıwǵa tuwrı keledi. Eger bunday jag`daylarda ju`zege kelgen unamsız mu`na`sibet qapashılıq, narazılıq, jalǵızlıq sıyaqlılarda payda bolsa, oqıwshınıń klass ja`ma`a`ti, ata-anaları, oqıtıwshılar menen o`z ara mu`na`sibet xarakterin o`zgeriwleri sha`rt. Bunıń ushın da`slep, bunday oqıwshı menen mu`na`sibette tuwrıdan-tuwrı jazalawdan waz keshiw kerek. Sonıń menen birge oqıtıwshı oqıwshınıń og`an qoyılatug`ın talapları haqqında o`z pikirlerin bilidiriwge iytermelewi za`ru`r.

Oqıtıwshılarg`a, ata-analar ha`m klass ja`ma`a`tine unamsız mu`na`sibetin ashıqtan-ashıq ko`rsetetug`ın ha`m sanalı ra`wishte mashqalalardı teren`lestiriwge shekem baratug`ın oqıwshılar menen islew birqansha quramalıraq.

Olarg`a jazalawda, isendiriwde ta`sir etpeydi. Bunday jag`daylarda oqıwshınıń oqıwdan tısqarı jumıslarg`a qızıǵıwshılıqları ha`m sheberliklerine tayanısh jaqsı na`tiyje beredi, olardı klasstan tısqarı jumıslarg`a qaratıw arqalı klass ja`ma`a`ti, ata-analar ha`m oqıtıwshılar menen baylanısın bekemlew mu`mkin. Bul waqıttag`ı oqıwshınıń ku`shli ta`replerin ko`re alıw ju`da` za`ru`r. Ma`selen, oqıwshınıń sportqa qızıǵıwshılıǵın esapqa alıp, oqıwshınıń ta`biyiy pa`nlerge mu`na`sibetin o`zgeriw mu`mkin. Klasstan tısqarı jumıslar arasında do`gerekler, sektsiyalar, a`sirese ul balalardı qızıqtıratug`ın texnikalıq do`gereklerge itibar beriw za`ru`r. Bunday jag`dayda oqıwshı o`z pikirleri ha`m ha`m qarastırın qayta ko`rip shıǵadı. Bul bolsa bara-bara unamsız mu`na`sibetti joq etiwge ha`m jetekshi xızmet tu`ri bolg`an oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın qa`liplestirip baradı.

Oqıw materialınıń mazmunına, a`sirese teoriyalıq ma`selelerdi u`yreniwge unamsız mu`na`sibetti joq etiw ushın o`zlestirmewshi oqıwshıǵa teoriyalıq bilimlrdin` a`meliy paydasın anıq mısallarda ko`rsetiw lazım. Mısal ushın, ko`beytiwdi biliw du`kang`a barıp na`rse satıp alg`anda, aldanıp qalmawı ushın kerek ekenligin tu`sindiriw za`ru`r.

Oqıwg`a unamsız mu`na`sibetin joq etiwde oqıwshılarda oqıwdın` sotsial a`hmiyetin tu`sindiriw, oqıw tek g`ana islep shıg`arıw miynetinde aktiv qatnası ushin g`ana emes, shaxstın` ha`r ta`repleme, garmoniyalıq rawajlanıwı ushin da za`ru`rligin u`yretip barıwı kerek.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlew mashqalası sırt ellerde ha`r ta`repleme teren` u`yrenilgen. Olardan, Germaniyalıq alımlar G.Leve, G.Vitslak, V.Lost, G.Shter ha`m basqalardıń aytıwınsha, mashqalanın` baslı sebebin mektepte pedagogikalıq jumıslardıń jolg`a qoyılıwınan izlew kerek. Olardıń pikirinshe, ta`limnin` tiykarg`ı kemshiligine a`hmiyet awdarmastan, bo`linbesten beriliwinde. Oqıwshılar tiykarg`ı ha`m ekinshi da`rejeli belgilerdi ajratıwıg`a qıynaladı. Germaniya pedagogları oqıwshılardıń oqıwg`a qızıqpaw sebeplerin ko`rsetiw menen birge, programmalaştırılğ`an ta`limdi a`melge asırıw arqalı, o`zlestirmewshiliktin` aldın alıw mu`mkin dep esaplaydı.

Pol`shalı pedagoglar V.Okon`, Ch.Kupisievich, Ya.Konopnitskiy ha`m basqalar o`zlestirmewshiliktin` ju`zege keliwinde eki faktor bilimdeki boslıq ha`m oqıwg`a mu`na`sibettin` o`zgeriwin baqlaydı, intellektual ha`m erkli sıpatlarındag`ı o`zgeris itibarg`a alınbaydı. Mashqalanın` pedagogikalıq ta`repleri jarıtıp berilgen didaktikalıq islerinde oqıwshı qanday oqıwı, oqıw protsessinde onın` rawajlanıw o`zgeshelikleri qanday, olar dus keletug`ın qıyınshılıqlardı qalay jen`ip shıg`adı, pedagogikalıq ta`sir na`tiyjesinde onın` psixikasında qanday o`zgerisler ju`z beredi sıyaqlı sorawlarg`a juwap berilmeydi.

Orıs psixologlarınan B.G.Anan`ev, V.S.Merlin, L.İ.Bojovich, N.A.Menchinskaya, N.G.Morozova, L.S.Slavina izertlewlerinde pedagogikalıq prtssesste bahanın` roli ha`r ta`repleme u`yrenilgen. Avtordın` atap o`tkenindey, oqıwshılardı oqıw xızmetine iytermeleytug`ın motivler arasında olar ta`repnen o`zlestirilgen bilimnin` oqıwshı ta`repinen bahalanıwı u`lken a`hmiyetke iye. Bunday bahanın` qoyılmawı o`zlestiriwge unamsız ta`sirin ko`rsetedi. Bahanın` ta`sir ko`rsetiwi na`tiyjesinde balalarda shaxstın` tiykarg`ı ta`replerinen biri bolg`an o`z-o`zin bahalaw ha`m umtılıw da`rejesi qa`liplese.

Joqarida keltirilgen a`debiyatlar analizinen pedagog alimlar mashqalanin` bir qansha sebeplerin, oqiwg`a qiziqpaytug`in oqiwshilar tiplerin aniqlag`anlig`i ha`mde ekinshi jilg`a qaldırıw ha`m g`alaba o`zlestirmewshilkti joq etiw boyınsha didaktikalıq, ta`rbiyalıq jumıstın` sho`lkemlestiriwshilk pedagogikalıq forma ha`m usılların belgilegeninin` guwası boldıq. Olardıń pikirinshe, ulıwma bilim beriw mektebinde oqıytug`ın barlıq oqıwshılar qolaylı sırtqı sha`rayatlar bar bolg`anda oqıtıwshılar ja`rdeminde da`stu`rde belgilengen talaplardı orınlawı mu`mkin. Pedagog alimlar ha`m oqıtıwshılardıń uzaq waqıt oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ın arttırıw isenimi oqıw ta`rbiya protsessin sho`lkemlestiriwdin` qolaylı jolların izlewge ma`jbu`r etti.

Didaktlar izertlew ob`ekti sıpatında pedagogikalıq sha`rayatlardı, oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`menlikti joq etiwge imkan beretug`ın oqıw- ta`rbiya protsessi o`zgesheliklerin u`yrendi. Bunday izertlewlr qatarına P.O.Efrussi, A.M.Gel`mont, S.M.Rives, M.A.Danilov ha`m basqalardıń izleniwlerin kiritiw mu`mkin.

Psixologlar oqıw protsessinde payda bolatug`ın oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń shaxs o`zgesheliklerine, olar oqıw xızmetinin` o`zine ta`nliklerin anıqlawg`a itibar qaratadı. Bunday izleniwlerge mısıl retinde P.P.Blonskiy, L.S.Slavina, N.A.Menchinskaya, Z.İ.Kalmikova, N.S.Korsakovaladıń izertlew jumısların kiritiw mu`mkin. Ko`pshilik sırt el pedagogları jumıslarında ha`r bir oqıwshıg`a ayrıqsha bilimler minimumın beriw za`ru`rliginen kelip shıqpaydı. Olar hu`kimran klass buyırtpasın erkin yamasa erkin emes ra`wishte orınlap, test diagnostikasınan bir ta`repleme paydalanıp, miynet, miynetkeshlerdin` perzentleri en` to`men ta`limdi alıwları za`ru`r dep esaplaydı. Sonın` menen birge watanparvar sırt el pedagogları jumıslarında oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın rawajlandırıwdın` bunday jantasıwg`a qarama-qarsılıqtı da ushıratıw mu`mkin. Oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlew mashqalası menen P.P.Borisov(1990), L.V.Orlova(1991), A.X.Yugay (1987), N.P.Mayorova(1998), N.K.Korsakova(2001), L.K.Ermekbaeva (2003) ha`m basqalar shug`ıllang`an.

O`zbekstanlıq psixologlardan S.A.Axunjanova, A.X.Yugay, T.M.Adizova, R.İ.Sunnatova, E.Z.Usmanova, Z.T.Nishanova, G.K.Twlaganova, Z.Sherimbetovalardın` (2007) oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewi mashqalası haqqında ilimiy jumıslarında a`hmiyetli pikirler bildirgen. Bap boyınsha juwmaqlar.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewi mashqalası shet ellerde ha`r ta`repleme teren` u`yrenilgen. Olardan, Germaniyalıq alımlar G.Leve, G.Vitslak, V.Lost, G.Shter ha`m basqalardın` aytıwınsha oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtın` to`men bolıwının` baslı sebebin mekteplerde pedagogikalıq jumıslardın` jolg`a qoyılıwınan izlew kerek. Olardın` pikirinshe, ta`limnin` tiykarg`ı kemshiligi tiykarg`ı ta`repler ajratılmastan, bo`linbesten beriliwinde. Oqıwshılar tiykarg`ı ha`m ekinshi da`rejeli belgilerdi ajratıwg`a qıynaladı. Germaniya pedagogları izertlew mashqalasının` sebeplerin ko`rsetiw menen birge, da`stu`rge tiykarlang`an, standartqa tuwrı keletug`ın ta`limdi a`melge asırıw arqalı, oqıwshılardın` oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın rawajlandırıw mu`mkin dep esaplaydı.

Pol`shalıq pedagoglar V.Okon`, Ch.Kupisievich, Ya.Konopnitskiy ha`m basqalar izertlew mashqalasının` ju`zege keliwinde eki faktor bilimdeki boslıq ha`m oqıwg`a mu`na`sibettin` o`zgeriwin baqlaydı, intellektual ha`m erk protsesslerindeki o`zgeriw itibarg`a alınbaydı.

Bap boyınsha juwmaqlar.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardın` biliw protsesslerin rawajlandırıw ushın arnawlı shınıg`ıwlar kompleksin berip o`tiwdi lazıw taptım. Bul shınıg`ıwlar kompleksi psixolog Z.Sherimbetovanın` ilimiy izertlew jumısınan alındı. Bul psixokorreksiyalıq da`stu`r mektep psixologları ushın islep shıg`ılg`an bolıp, biraq bul da`stu`rden oqıtıwshılar, klass basshıları, ata-analar da paydalanıwları mu`mkin. Bul shınıg`ıwlar ha`ptesine bir ma`rte 35-45 minut dawamında sabaqtan son` o`tkeriledi.

Kim tezirek ?

Korrektura

«Selektor»

“Domino”

O`zara baylanisli bolmag`an sanlardi eslep qaliw

Uqsasi ha`m ayirmashilig`i

Ga`p du`ziw

«Bul su`wrette ne jetispeydi»?

Baqlaw ta`jiriybelerinde diagnostikalıq metodikalar bolg`an Burdon korrektur sınavı metodikası, kishi mektep jasındag`ı oylaw protsessi, oqıwshılardıń dıqqatı, esitip este saqlawı, oylaw protsessinde qanshelli o`zgeris bolg`anlıg`ın biliw maqsetinde izertlew bazası bolg`an No`kis qalasındag`ı №11-sanlı mektepte ta`krarıy izertlew o`tkerdik.

Rawajlandırıwshı ta`jiriybelerden son` oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń este saqlawındag`ı o`zgeristi anıqlaw maqsetinde Operativ ko`riw este saqlawın bahalaw metodikasın, ta`jiriybe toparı qatnasıwshılarının` oylawındag`ı o`zgerislerdi anıqlaw maqsetinde diagnostikalıq metodikamız bolg`an «Kishi mektep jasındag`ı balalar oylawın u`yreniw metodikasınan» metodikasın, qatnasıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı qa`nshelli da`rejede artqanlıg`ın anıqlaw maqsetinde diagnostikalıq metodikamız bolg`an «Oqıw motivin bahalaw» metodikasın takrarıy o`tkizdik.

Oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewiniń aldın alıw boyınsha ilajlar sisteması ha`r bir oqıwshı real oqıw imkaniyatlarının` barlıq tiykarg`ı quram bo`leklerin kompleks rawajlandırıwg`a, yag`nıy shaxstın` intellektual, erkli, tarawların bir waqıtta rawajlandırıwg`a, onın` ta`lim ha`m ta`rbiyası birligin ta`miyinlew, oqıwg`a ha`m ja`ma`a`tkе unamlı mu`na`sibetin rawajlandırıw, onın` jumısqa uqıplılıg`ın qa`liplestiriwge bag`darlang`an bolıwı lazım eken. Oqıwshı real oqıw imkaniyatlarınan birinin` qa`liple siwi za`ru`rligin jetkilikli da`rejede bahalamaw, bul sistemanın` tolıqlıg`ına, pu`tinligine unamsız ta`sir ko`rsetedi ha`m na`tiyjede oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ının` to`menliginin` tabıslı aldın alıwg`a alıp kelmeytug`ınlıg`ın da aytıp o`ttik.

Ta'rbiyaliq jumislar tiykarında oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewinin` aldın alıw klass ja`ma`a`ti turmısın sonday sho`lkemlestiriw menen baylanıslı, bunda ha`r bir oqıwshı dosları menen u`zliksiz baylanıstı sezedi. Olar menen qarım-qatnasqa za`ru`rlik sezedi. Bul bolsa klasstan tısqarı jumislardıń ha`r qıylı formaların sho`lkemlestiriw ha`m ha`r bir oqıwshının` mekteptegi o`zin-o`zi basqarıw organları sistemasına tartıwdı an`latadı. Bunday jumislardı sho`lkemlestiriwde ul ha`m qız balalardıń qızıg`ıwshılıqların esapqa alıw, oqıwshılardı erkinlikti rawajlandırıwg`a alıp keledi eken.

Ulıwmalastırıp sonnı aytıp o`tiwmiz tiyis, biz islep shıqqan ha`am usınıp otırğan metodikalarımız oqıwshılardıń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqlarının` artıwına az da bolsa o`z ta`sirin tiygizdi dep oylayman.

JUWMAQLAW.

O`tkizilgen teoriyalıq ha`m eksperimental izertlewler tiykarında to`mendegi juwmaqqqa keldik.

O`zbekstan respublikasının` g`a`resizliginin` da`slepki jıllarınan baslap-aq ta`lim – ta`rbiya sistemasın tu`pten reformalastırıw, ilimiy kadrlar tayarlawdı zaman talapları da`rejesine ko`teriw ma`selesi u`stem taraw sıpatında belgilendi. Sebebi ta`lim O`zbekstan xalqı ruwxıyatına jan`adan ku`sh bag`ıshlawı, o`sip kiyatırğ`an jas a`wladtın` barlıq jaqsı pazıyletlerinin` payda bolıwı o`z-o`zinen anıq edi. Ta`limnin` ja`miyetimizdi sotsial-ekonomikalıq, siyasiy ma`deniy ruwxıy rawajlanıwındag`ı sheksiz a`hmiyeti itibarg`a alınıp, 1997 jıl Oliy majilistin` IX - sessiyasında ta`lim-ta`rbiya sistemasın tu`pten reformalastırıw, onı zaman talapları da`rejesine ko`teriw tiykarg`ı maqset etip aling`an. A`ne sonday aktual ma`seleni a`melge asırıwda xalqımızdın` milliy da`stu`rlerin u`yreniw ha`m onnan barkamal a`wladtı ta`rbiyalaw ushın paydalanıw u`lken a`hmiyetke iye. Solay eken, barkamal insandı qa`liplestirmesten turıp, ja`miyetti ha`zirgi da`wir talabı da`rejesinde rawajlandırıw mu`mkin emes.

Ha`zirgi da`wirdegi milliy tikleniw ideyası qa`liplesip atırğ`an ja`miyette ruwxıy ag`artıwshılıq ortalıq sawallandırılıp atırğ`an, milliy da`stu`rler, insan huqıqı ha`m erki tiklenip atırğ`an, ekonomikalıq ku`sh-quwatı payda bolıp atırğ`an bir sha`rayatta barkamal insan degende sonday sotsial-siyasiy, ruwxıylıq-ag`artıwshılıq ta`repleri kompleksin(jıynag`ın) o`zinde birlestirgen, ja`miyette o`zligin ha`m o`z uqıplılıg`ın ha`r ta`repleme payda ete alatug`ın, aqıllı, du`n`ya bilimlerin teren` iyelegen, aqılıy jaqtan jetik, fizikalıq jaqtan deni saw, turmıs go`zzallıqların seze alatug`ın, erkin do`retiwshi shaxs esaplanadı. Xalqımızdın` milliy sanası, milliy maqtanıshı, ruwxıy du`n`yası ku`nnen ku`nge bayıp barmaqta. Bul bolsa g`a`rezsiz ma`mleketimizdin` ruwxıy tiykarın ja`nede bekkemlewge imkaniyat jaratıp beredi. Biraq bunnan ruwxıy tarawda hesh qanday mashqala joq , degen juwmaq shıg`arıp bolmaydı . Bu`gingi ku`nde erkin puqara ruwxıyatın, azat shaxstı qa`liplestiriw ma`selesi aldımızda turg`an en` aktual ma`selelrdin` biri

esaplanadi. Ha`r ta`repleme jetik, bilimli, Erkin pikirlewshi shaxslardi ta`rbiyalawda baslawish klasslarda beriletug`ın ta`lim ha`m ta`rbiyanın` roli sheksiz. Bul haqqında jurtbasshımız İ.A.Karimov 1997 jilda bolıp o`tken Oliy Majilistin` IX-sessiyasında so`ylegen so`zlerinde to`mendegilerdi aytıp o`tken edi. «Eski ta`limnin` en` bir unamsız ta`repi baslawish ta`limge ekinshi da`rejeli dep jumıs dep qarap atırg`anlıg`ımızda. Ashıq aytıwımız kerek, bilimi sayız oqıtıwshılar da baslawish klasslarga` sabaq beredi . Balanın` du`nyaqarası , bilimi rawajlanatug`ın baslawish klasslarga` jetik, bilimli ustazlar sabaq beriwi kerek, buni bızın` a`piwayı logikanın` o`zi talap etedi.⁶ Baxıtqa qarsı ha`r bir klassta 3-4 oqıwshı bolsada, oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar bar. Bunday oqıwshılardıń biliw protsessleri arqada qalıp g`ana qalmastan, doslarının` da u`lgeriwine belgili bir da`rejede unamsız ta`sirin ko`rsetedi. Sonın` ushın baslawish klasslardag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń psixologiyalıq o`zgesheliklerin u`yreniw ha`m onı korrektsiya etiw pedagogikalıq ha`m jas ayırmashılıq psixologiyasındag`ı aktual ma`selelerdin` biri esaplanadı.

Psixologlar, didaktlar, metodistler ta`repien oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtın` to`menlewiniń sebeplerin, onı joq etiw boyınsha bir qatar izertlewler alıp barılg`an. M.G.Gel`mont, M.S.Slavina, İ.Lompsher, N.A.Menchinskaya ha`m basqa alımlar oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar mashqalasın u`yrenen.

Baslawish klasstag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`menliktin` ju`zege keliwine ta`sir etiwshi faktorlar u`yrenildi, yag`nıy balanın` mektepte oqıwg`a psixologiyalıq jaqtan tayar bolmastan oqıwg`a keliwi, oqıwshılarda erkin dıqqattın`, este saqlaw, oylaw protsesslerinin`, oqıwg`a degen unamli motivatsiyasının` to`men rawajlang`anlıg`ınan, ata-ananın` perzenti oqıwın baqlap barmawınan ha`mde oqıtıwshının` bunday oqıwshılar menen arnawlı individual shug`ıllanbawınan kelip shıg`adı. Egerde bunday oqıwshılar menen individual ha`m toparlıq shug`ıllansa, biliw protsessleri rawajlandırılса, oqıwshılarda oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtın` joqarılawına alıp keliwi mu`mkin.

⁶ İ.A.Karimov. Barkamol avlod O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T. : Sharq. 1999.-B. 13.

Dissertatsiya kirisiw, 3 bap, juwmaqlaw ha`m usınıslar, a`debiyatlar dizimi ha`m qosımshalardan ibarat. İlimiy izertlew jumısının` mazmunı – 94 bet jazba tekstte bayan etilgen bolıp, onda - 6 tablitsa, - 3 gistogramma ha`m – 100 atamadag`ı a`debiyatlar dizimi berilgen.

İzertlew jumısında izertlew mashqalası boyınsha pedagogikalıq ha`m psixologiyalıq a`debiyatlar analiz qılındı, o`zlestirmewshilikke ta`sir etiwshi faktorlardı anıqlandı, oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar menen alıp barılatug`ın korrektsion da`stu`r islep shıg`ıldı, anıqlawshı, rawajlandırıwshı, baqlaw ta`jiriybeleri o`tkerildi, psixologiyalıq-pedagogikalıq usınıslar islep shıg`ıldı.

İzertlew jumısının` maqset ha`m wazıypaların a`melge asırıw basqıshpa-basqısh a`melge 2012-2014-oqıw jılları dawamında a`melge asırıldı

Birinshi basqıshta sabaq ha`m shınıg`ıwlardı baqlaw, ilimiy dereklerden paydalanıw, baslawısh klasslardag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtın` to`menlew sebeplerinin` ulıwma bag`darın anıqlawg`a ha`reket qılındı. Biz oqıtıwshılarda bul mashqalanı qalay joq etiw, ustazlarınin` bul mashqalanı qalay sheshiw ushın qanday jumıslar alıp barıp atırg`anlıqları haqqında pikirlerin ulıwmalastırıw za`ru`r dep esapladıq.

Ekkinshi basqıshta- anıqlawshı ta`jiriybelerde ta`jiriybe ha`m baqlaw toparlarında biliw protsessleri ha`m oqıw motivatsiyası izertlendi. Sonday-aq rawajlandırıwshı ta`jiriybelerde oqıwshılarda oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıqtı arttırıw boyınsha arnawlı psixologiyalıq shınıg`ıwlar o`tkerildi.

U`shinshi basqıshta - baqlaw ta`jiriybeleri o`tkerilip, baslawısh klasslarda biliw protsessleri qanshelli da`rejede artqanlıg`ı tekserildi. Alıng`an mag`lıwmatlardın` isenimlilik da`rejesi matematikalıq-statistikalıq metodlar ja`rdeminde esaplap shıg`ıldı. İlgeri su`rilgen gipotezanın` durılıg`ı da`liyllendi. Wlıwmalastırıp aytatug`ın bolsaq, kishi mektep jasındag`ı oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın rawajlandırıw ushın to`mendegi faktorlarga` su`yeniwdi usınıs etemiz.

1. Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı to`men oqıwshıǵa qoyılatuǵın baha onın` shaxsının` qa`lipleıwıne ta`sir etedi. Oqıwshılar o`zlestirgen bilimne oqıtıwshı ta`repinen baha qoyılmawı olarg`a unamsız ta`sir etedi. Bahanın` ta`sir ko`rsetiwi na`tiyjesinde balalarda shaxstın` tiykarg`ı o`zgesheliklerinen biri bolǵan o`z-o`zin bahalaw ha`m umtılıw da`rejesi rawajlanadı, unamlı bahag`a turaqlı za`ru`rlik qa`liples edi. Sonın` ushın bos o`zlestiriwshı oqıwshının` kishkene tabısın da ha`mmenin` aldında maqtaw, azg`ana joqarı bahalaw, onı jan`a tabıslarg`a jeteleydi.

2. Ko`pshilik oqıtıwshılarda eksternal lokus baqlaw ku`shli bolıp, olar oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵının` to`menlewinin` ju`zege keliwine ko`birek atanalar ayıpkere dep esaplaydı. Ata-analardıń perzentleri menen u`yde shug`ıllanbawları, baqlap barmawı, o`tilgen temalardıń u`y tapsırmalarında bekkemlenip barılmawı oqıwǵa degen qızıǵıwshılıqtın` to`menlewindegi jetekshi faktor dep esaplaydı.

3. Kishi mektep jası oqıwshılarında oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵının` to`menlewinin` ju`zege keliwinde oqıwshılardıń biliw protsesslerinen dıqqat, este saqlaw, oylaw protsesslerinin` to`men rawajlang`anlıǵı menen baylanıslı. Balalarda erkin dıqqat, dıqqattın` ko`shiwi, bo`liniwi, turaqlılıǵı, logikalıq assotsiativ este saqlaw, oylaw operatsiyalarının` jetkilikli da`rejede rawajlanbag`anlıǵı oqıwda qıyınshılıqlarg`a alıp keledi. A`sirese, bunday oqıwshılar na`rse ha`m ha`diyseler arasındag`ı tiykarg`ı belgilerdi ajratıwǵa, predmetlerdi, bir ulıwma toparg`a ulıwmalastırıwda qıynaladı.

4. Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵının` to`menlewin keltirip shıǵarıwshı faktorlardan ja`ne biri balanın` mektepte oqıwǵa psixologiyalıq jaqtan tayar bolmastan keliwi. Bunda mektepke shekemgi shekemgi ta`rbiya mekemelerinde balalarda biliw protsesslerin rawajlandırıw ha`m oqıwǵa qızıqtırıw ushın alıp barılatuǵın oqıw mashg`ulatlarının` roli u`lken. Bizge belgili, psixologiyalıq jaqtan tayarlıqtın` tiykarg`ı quram bo`leklerinen biri motivatsiyalıq tayarlıq bolıp esaplanadı. Oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı to`men oqıwshılarda unamlı oqıw motvatsiyası rawajlanbag`an.

5. Arnawlı sho`lkemlestirilgen mashg`ulatlarda oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń bilw protsesslerin rawajlandırıw arqalı oqıwshınń oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ın arttırıw mu`mkin. İzertlewde ilgeri su`rilgen gipoteza da`liyllendi.

Biz islep shıqqan oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardı korrektsiya etiw boyınsha islep shıqqan da`stu`r oqıwg`a qızıg`ıwshılıg`ı to`men bolgan oqıwshılar sanınń kemeyiwine o`z u`lesin qosadı degen u`mittemiz.

PSIXOLOGİYA LIQ-PEDAGOGİKALIQ USINISLAR.

Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardı kemeytiw boyınsha oqıtıwshılarg`a to`mendegi ma`sla`h`a tlerimizdi usınamız.

1. Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar ha`r dayım dıqqat-itibarın`ızda bolsın. Olardıń qalay islep atırg`anlıqlarına itibar berin`, pu`tkil klasstan artta qalıp atırma, tez sharshaydıma, ol neden qıynalıp atır, mine usılarg`a itibar qaratın`. Ha`r qanday jag`dayda tınısh, arqayın, a`ste so`ylen`, baqırman`, pu`tkil klasstın` aldında kemsitpen`. Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshın`ız onı jaqsı ko`riwin`izge, ba`rqulla jaqsı mu`na`sibette bolıwın`ızg`a isensin. Artta qalıp atırg`an oqıwshı menen shug`ıllanıp atırg`anın`ızda ol o`tilgen materialdı o`zlestirmegenshe, taza temanı u`yrenwdi baslamawları usınıs etiledi.

2. Eger oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshın`ız basqalarg`a salıstırg`anda a`ste islese, onı asıqtırman`, u`lgermegeni ushın bahanı to`men qoyıwg`ada haqqın`ız joq. Bunday balalarg`a o`zlerine ta`n usılda islewlerine imkaniyat berin`. Olarg`a azıraq tapsırma berin`, u`lgermese u`yinde orınlawg`a da bolatug`ınlıg`ın aytıwın`ız mu`mkin. Bala qa`nshelli asıqsa, sonshelli ko`p qa`te boladı.

3. Oqıwshın`ızdın` kishkene tabısı ushın maqtawın`ızdı ayaman`. Onı maqtasan`ız ku`sh-g`ayratı asadı, tapsırmanı ja`nede jaqsıraq tayarlawg`a umtılw payda boladı. A`piwayı qag`ıyda esin`izde tursın:

«Ha`mmenin` aldında maqtan`, jalg`ız qalg`anda urısın»

4. Oqıtıwshılar oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılar menen individual shug`ıllanıwları za`ru`r. Oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ı to`men oqıwshılardıń biliw protsesslerin rawajlandırıwg`a, olarda unamlı oqıw motvatsiyasın payda etiwge umtıwları kerek.

5. Ata-analar da oqıtıwshı menen bir qatarda u`yde u`zliksiz ra`wishte perzentleri menen shug`ıllanıwı, balanın` oqıwı ushın sha`rt-sha`rayatlar jaratıp beriwi kerek. Oqıwshının` oqıwg`a bolg`an qızıg`ıwshılıg`ının` to`menlewiniń ju`zege keliwinde ata-analardıń perzenti real ku`shi ha`m imkaniyatların esapqa almastan o`zlestiriwin jaqsılaw ushın qopal ra`wishte ma`jbu`rlewleri, ata-analardıń ha`dden tısqarı qattıqollıg`ı da u`lken rol` atqaradı. Bunday jag`daylarda oqıwshı oqıtıwshı ha`m ata-analarınan oqıwdag`ı qıyınshılıqların jasıradı. Bunın` menen olar ja`nede ko`birek pa`nlerden o`zlestirmeytug`ın bolıp qaladı. Basqa shan`araqlarda bolsa, kerisinshe ha`dden tısqarı g`amxorlıq, arızımaytug`ın qıyınshılıqlarda ja`rdemlesiw, erksizlik, son`ın ala turmısta g`a`rezlilikke alıp keledi.

Paydalanilgan a`debiyatlar :

Normativ – huquqiy hujjatlar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod Wzbekiston taraqqiyotining poydevori. Bul kitapta: Barkamol avlod orzusi. –T.: Sharq. 1999. -181b.

2. Karimov I.A. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat qilsin. –T.: Wzbekiston. 1998.- 30 b.

Sabaqliq ha`m oqiw qollanbalar

3. Adizova T.M., Twlaganova G.K. Maktab psixologining wlashtira olmovchi boshlang`ich sinf wquvchilari bilan amalga oshiradigan psixologik-korreksion ishlari. Bu twplamda: Maktabda psixologik xizmatni tashkil qilish muammolari. –T.: TDPU. 1994. -B. 18-32.

4. Adizova T.M., Usmanova E.Z., Twlaganova G.K. Kichik maktab yoshining psixologik muammolari. Bu twplamda: Psixologik tuzatish ishlarining ayrim jihatlari. –T.: Wqituvchi. 1995. -B. 3-12.

5. Aleksandrova Ya.A. O neuspevayushix detyax. V kn.: Nevrozı detey mladshego shkol`nogo vozrasta. SPb.: Dilya. 2001. -S. 87-95.

6. Antonova G.P., Antonova I.P. Obuchaemost` i vnushaemost` mladshix shkol`nikov. // Voprosı psixologii. 1991. № 4. -S.42-50.

7. Anufriev A.F., Kostromina S.M. Kak preodolet` trudnosti v obuchenii detey. Psixodiagnosticheskie metodiki. Korreksionnie uprajneniya. -M.: Os`-89. 1999. -224 s.

8. Arxipova E.V. Voprosı rechevogo razvitiya mladshego shkol`nika. Ryazan` İzd-vo Ryazan` gos. ped. un-st. 1995. -92 s.

9. Asmolov A.G. Tsvetkov A.V. O roli simvola v formirovanii emotsional`noy sferı mladshix shkol`nikov s trudnostyami razvitiya psixiki. // Voprosı psixologii. 2005. № 1. -S.19-29.

10. Axunjanova S.A. Bolaning maktabga moslashishining diagnostikasi. Wlashtira olmaydigan boshlang`ich sinf wquvchilari bilan amalga oshiriladigan psixologik-korreksion ishlar (metodik tavsiyanomalar). –T.: Wzbekiston respublikasi davlat matbuot qwmitasi. 1996. -B.27-33.

11. Axutina T.V., Pilyaeva N.M. Neyropsixologicheskiy podxod k korrektsii trudnostey obucheniya. V kn.: Neyropsixologiya segodnya. -M.: MGU. 1996. -S .24-45.
12. Belyakova N.V. Shkol`naya dezadaptatsiya u pervoklassnikov; Sistematizatsiya prichin i kompleksniy podxod k ix preduprejdeniyu. Avtoref... kand. psix. nauk. - Omsk. 1999. 21 s.
13. Bityanova T.R. Organizatsiya psixologicheskoy raboty v shkole. - M.: Sovershenstvo. 1998. -298 s.
14. Bono E. Uchite vashego rebenka mislit`. – Mn.: OOO. Popurri. 1998. -336 s.
15. Venger A.L., Tsukerman G.A. Psixologicheskoe obsledovanie mladshix shkol`nikov.-M.: Vlados. 2004. -123s.
16. Ermekbaeva L.K. Psixologo-pedagogicheskaya pomosh` v ustranении prichin neuspevaemosti detey mladshogo shkol`nogo vozrasta. – Almatı: Kompleks. 2003. -78 s.
17. Ersarina A.K. Deti s trudnostyami v obuchenii. – Almatı. Kompleks. 2001. -93 s
18. Zankov L.V. İzbrannie pedagogicheskie trudi. - M. : Pedagogika. 1990. - 418 s.
19. Zaika E. V. Kompleks intellektual`nix igr dlya razvitiya mishleniya uchashixsya. // Voprosı psixologii. 1990. №6. -S. 86-93.
20. Zak A.Z. Sovershenstvovanie poznovatel`nix umeniy u detey 5-12 let. – M.: Moskovskiy psixologo-sotsial`niy ins.-t. –Voronej. NPO. «MODEK», 1999. - 192 s.
21. Zaxarevich E.V. Shkola neskuchnogo zdorov`ya. -SPb.:Ves`. 2003. -144 s.
22. Zinchenko S.N. Pochemu detyam bivaet trudno uchit`sya. –Kiev. Ryadzyanskaya shkola. 1990. -56 s.
23. İvannikov V.A. Zadachi prakticheskoy psixologii v kompleksnoy slujbe pomoshi detyam. // Voprosı psixologii. 2005. № 1. -S.19-29.

24. Il'enkov E.V. Shkola doljna učit` mslit`.- M.: Ízd-vo MPSÍ. Voronej. NPO. MODEK. 2002. -125s.
25. Kagan V.E. Shkol`naya dezadaptatsiya: emotsional`nie i stressovie rasstroystva u detey i podrostkov. // Materialı nauch. prak. konf. po shkol`noy dezadaptatsii. – M.: MGU. 1995. –S. 3-7.
26. Kayl R. Detskaya psixologiya: Taynı psixiki rebenka. –SPb.: praym – EVROZNAK. 2002. -416 s.
27. Kovalev S. NLP. Chelovecheskaya sovershenstva. Psixologiya ekstensivnogo razvitiya. -M.: KSP. 2003. 512s.
28. Kodjaspirova G.M., Kodjaspirov A.Yu. Pedagogicheskiy slovar`: dlya studentov vıssh. i sred. ped. uchebnıx zavedeniy -M.: Akademiya. 1996. –306 s.
29. Korrektsionnaya pedagogika v nachal`nom obrazovanii. (Pod. red. G.F. Kumarinovoy). -M.: Akademiya. 2001. -320 s.
30. Korsakova N.K. i dr. Neuspevayushie deti. Neyropsixologicheskaya diagnostika trudnostey v obuchenii mladshix shkol`nikov. - M.: Pedagogicheskoe obshestvo Rossii. 2001. -160 s.
31. Lyaudis V.Ya., Nechure Í.P. Psixologicheskie osnovı formirovaniya pismennoy rechi mladshix shkol`nikov. –M.: Mejdunarodnaya pedagogicheskaya Akademiya. 1994. -148 s.
32. Mayorova N.F. Neuspevaemost`. Kak vliyat` i ustranit` eyo prichinı. SPb.: Znaniya. 1998. -216 s.
33. Markova A.K. Formirovanie motivatsii ucheniya. - M.: Prosveshenie. 1990 - 191 s.
34. Men`shikova E.A. Psixologo-pedagogicheskie aspektı gotovnosti detey k uspeshnomu obucheniyu. Avtoref. ... kan.ped.nauk. -Tomsk. 2000. -20 s.
35. Muxina V.S. Vozrastnaya psixologiya: Fenomenologiya razvitiya, detstvo, otrochestvo. Ucheb. dlya stud. vuzov. –M.: Akademiya. 2000. -456 s.
36. Namazboeva J.Í., Sarsenbaeva L.O.Spetsial`naya psixologiya. -Almatı. AGU. 1995. – 300 s.

37. Nemov R.S. Istochniki umstvennogo razvitiya detey mladshogo shkol'nogo vozrasta i prichini ix neuspevaemosti. V kn.: Psixologiya. Kn. 2. -M.: Guman. Izd. Tsentr VLADOS. 2003. -S. 360-366.

38. Nishanova Z.T. Kichik maktab yoshidagi wquvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bwyicha mashg'ulotlar majmui. Bu kitobda: Wzlashtira olmaydigan boshlang'ich sinf wquvchilari bilan olib boriladigan psixologik - korreksion ishlar. -T.: Wzbekiston respublikasi davlat matbuot qwmitasi. 1996. - B.16-27.

39. Nishanova Z.T. Mustaqil fikrlashga wrгатish.// Boshlang'ich ta`lim. 1999. №3. -B. 34-35.

40. Obuxova L.F., Korepanova I.A. Zona blijayshego razvitiya: prostvenno-vremennaya model`.//Voprosı psixologii. 2005. № 6. -S.13-26.

41. Ovcharova R.V. Sotsial`no-psixologicheskaya zapushennost` v detskom vozraste. Monografiya. -M.: Arxangelsk. 1996. -306 s.

42. Ovcharova R.V. Texnologii prakticheskogo psixologa obrazovaniya. - M.: Sfera. 2000. -448s.

61. Orlova L.V. İntellektual`no-passivnie uchasixsya. // Voprosı psixologii. 1991. № 6. -S. 45-49.

43. Petrova V.G., Belyakova I.V. Psixologiya umstvenno-otstalix shkol'nikov. -M.: Izd.tsentr. Akademiya. 2002.- 160 s.

44. Piter Lafrenge. Elementarnoe razvitie detey i podrostkov. SPb.: Praym - Evroznak.2000. -250 s.

45. Prixojan A.N. Trevojnost` u detey i podrostkov: psixologicheskaya priroda i vozrastnaya dinamika. - M.:Voronej. 2000. -304 s.

46. Psixicheskoe razvitie mladshix shkol'nikov. Eksperimental`noe psixologicheskoe issledovanie.(Pod red. V.V.Davidova. -M.:Pedagogika. 1990. - 231s.

47. Psixologiya detstva. Praktikum, test, metodologiya dlya psixologov, pedagogov, roditeley. Pod red. A.A.Reana. SPb.:Praym-Evroznak.2003.-224 s.

48. Sherimbetova Z.Sh., Nishanova Z.T. Wzlashtirmovchi wquvchilarning tiplari. // Maktab va hayot. 2006 . № 6. -B. 20-23.

Internet materiallari

49.[http //psychintro. Narod.ru/ psychelf.html](http://psychintro.Narod.ru/psychelf.html)

50. [http //www.amitel.ru/- hvp/body. html](http://www.amitel.ru/-hvp/body.html)

51. [http //www.medicus.ru/psychiatry/pats](http://www.medicus.ru/psychiatry/pats)

52. [http //doctor. Ru/psycho/ psychelf.html](http://doctor.Ru/psycho/psychelf.html)

53.www.library.com. Interner kutubxona

54.[www. Expert. psychology.ru](http://www.Expert.psychology.ru)

55.[www. Referat.ru](http://www.Referat.ru)

QOSIMSHA L A R

1-qosimsha

Wquv motivini baholash metodikasi

Mazkur metodika 6 – 8 yoshdagi bolalarning wquv motivatsiyasi, maktabga bwlgan munosabati, wqish bilan bog`liq vaziyatga nisbatan emotsional reaksiyasini aniqlashga qaratilgan. (metodika N.G.Luskanova tomonidan taklif etilgan).

Anketa savollari.

1. Senga maktab yoqadimi yoki unchalik yoqmaydimi?
 - unchalik yoqmaydi.
 - yoqadi
 - hecham yoqmaydi.
2. Ertalab uyg`onib, doim xursandchilik bilan maktabga kelasanmi yoki kwpincha uyda qolishni istaysanmi?
 - kwpincha uyda qolishni istayman
 - ba`zida borishni, ba`zida qolishni istayman
 - xursandchilik bilan maktabga boraman
3. Agar wqituvchi ertaga xohlaganlar kelib, xohlaganlar kelmasligi mumkin desa, sen maktabga borarmiding?
 - bilmadim
 - uyda qolardim
 - maktabga borardim
4. Biror bir dars bwlmasligi senga yoqadimi?
 - yoqmaydi
 - ba`zida yoqadi, ba`zida yoqmaydi
 - yoqadi
5. Uy vazifalaring ywq bwlishini xohlarmiding?
 - xohlardim
 - xohlamasdim
 - bilmadim
6. Maktabda faqat tanaffus bwlishini xohlarmiding?
 - bilmadim
 - xohlamasdim
 - xohlardim
7. Sen ota – onangga maktab hakida kwp gapirib berasanmi?
 - kwp gapirib beraman
 - kam gapirib beraman
 - umuman gapirib bermayman.
8. Wqituvching wrniga boshqa mehribonroq wqituvchi kelishini xohlarmiding?
 - bilmadim
 - xohlardim
 - xohlamasdim
9. Sinfda wrtoqlaring kwpmi?
 - kam
 - kwp
 - umuman ywq
10. Senga sinfdoshlaring yoqadimi?
 - yoqadi
 - unchalik yoqmaydi
 - yoqmaydi.

Eslatma: mazkur anketa individual tarzda hamda guruhda qwillanilishi mumkin.

Natijalarni qayta ishlash uchun quyidagi kalitdan foydalaniladi.

Savollar	1-javob uchun ball	2-javob uchun ball	3-javob uchun ball
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	0	3
4	3	1	0
5	0	3	1
6	1	3	0
7	3	1	0
8	1	0	3
9	1	3	0
10	3	1	0

Natijalarni baholash:

1. 25 – 30 ball. Wquv motivatsiyasi yuqori. Bunday bolalar wzining bilish motivi kuchli ekanligi, barcha topshiriqlarni yaxshi bajarishga intilish bilan ajralib turadi.

2. 20 – 24 ball. Wquv motivatsiyasi wrtacha. Bunday wquvchilar guruhi wquv faoliyatini ancha muvaffaqiyatli amalga oshirilgan bolalardan tashkil topadi.

3. 15 – 19 ball. Maktabga munosabat ijobiy, ammo bolani kwproq wqish bilan bog`liq bwlman tomolar qiziqtiradi. Bunday wquvchilar maktabda wzlarini yaxshi his etadilar, biroq maktabga asosan wrtoqlar, wqituvchilar bilan suhbatlashish, chiroyli wquv qurollariga ega bwlsh uchun boradilar.

4. 10 – 14 ball. Wquv motivatsiyasi past. Bunday bolalar maktabga borishni xohlamaydilar, darslarda bekorchi narsalar bilan shug`ullanib, wynab wtridilar.

5. 10 balldan past. Maktabga nisbatan salbiy munosabat, moslashmaganlik mavjud. Bunday wquvchilar wquv faoliyatini bajarishga qiynaladilar, tengdoshlari va wqituvchilar bilan bwlgan munosabatda muammolarga duch keladilar, ularda ayrim hollarda nerv – psixik salomatlikning buzilishi kuzatiladi.

Eslatma: Anketani ikki usulda qvllash mumkin.

1 – usul. Savollar eksperementator tomonidan wqib eshittiriladi va javob variantlari taqdim etiladi, bolalar wzi tanlagan javobni yozib qwyadi.

2 – usul. Savollar har bir bolaga alohida – alohida yozma kwrinishda tarqatiladi, bolalar tegishli javoblarni belgilaydilar.

Metodika haqida qwshimcha ma`lumot: swrovnomadagi savollar 200 nafar 6 – 8 yoshdagi wquvchi bilan wtkazilgan swrov asosida bolalarning maktabga, wqish jarayonida bwlgan munosabatini twliqroq aks ettiruvchi savollar sifatida ajratib olingan.

(Metodika manbasi: Ratanova T.A., Shlyaxta N.F. Psixodiagnosticheskie metody izucheniya lichnosti: Uchebnoe posobie. – Pererabotannoe i dopolnennoe izdanie posobiya: T.A.Ratanova, L.I. Zolotareva, N.F.Shlyaxta «Metody izucheniya i psixodiagnostika lichnosti» - M.: Moskovskiy psixologo – sotsial`nyy institut: Flinta, 1998. 60 – 64 betlar.)

«Kichik maktab yoshidagi bolalar tafakkurini wrganish» metodikasi

Mazkur metodika kichik maktab yoshidagi bolalarda tushunchalar, turli ob`ektlar wrtasidagi sababiy bog`lanish, wxshashlik haqidagi tasavvurlarning shakllanganligini wrganish uchun xizmat qiladi. U 20 ta savoldan iborat. Psixolog bolaga har bir savolni wqib beradi va bolaning javobini qayd etadi. Har bir savoldan swng qavs ichida twg`ri javob keltirilgan.

Savollar.

1. Ot kattami yoki itmi? (ot)
2. Ertalab nonushta qilamiz, peshindachi? (tushlik)
3. Kunduzi yorug`, kechasi-chi? (qorong`u)
4. Osmon havo rangda, wtlar – chi? (yashil)
5. Gilos, nok, olma, olxwri – bular nima? (meva)
6. Nima uchun hali poezd wtmassdan shlagbaum tushiriladi? (mashinalarni twxtatib turish uchun)
7. Toshkent, Samarqand, Buxoro – bular nima? (shahar)
8. Soat necha bwldi? (bolaga soat kwrsatiladi?)
9. Sigirning bolasi buzoq, itning bolasi kuchukcha, qwyning bolasi-chi? (qwzichoq)
10. It kwproq tovuqqa wxshaydimi yoki mushukkami? (mushukka)
11. Nima uchun avtomobillarda tormoz bor? (mashinani sekinlashtirish ma`nosidagi har qanday javob twg`ri bwldi)
12. Bolg`a bilan bolta nimasi bilan bir-biriga wxshaydi? (wxshash vazifalarini bajaruvchi asboblarning mazmunidagi har qanday javob twg`ri)
13. Olmaxon bilan mushuk nimasiga kwra wxshaydi? (kamida ikkita wxshash belgi sanab wtilishi kerak)
14. Mix bilan vintning nima farqi bor? (mixning usti tekis, vint g`adir – budur, mix bolg`a bilan qoqiladi, vint burab kiritiladi)
15. Futbol, tenis, suzish – bular nima? (sport, fizkul`tura)
16. Qanday transport turlarini bilasan? (kamida ikkita har xil transport sanab wtilishi kerak)
17. Qari odam yoshdan nima bilan farqlanadi? (kamida ikkita muhim farqli belgi sanab wtilishi kerak)
18. Odamlar nima uchun sport bilan shug`ullanadi? (sog`lom bwlish uchun, baquvvat bwlish uchun, kuchli bwlish uchun, g`alaba qozonish uchun, chempion bwlish uchun)
19. Odamlar ishlamas nima bwlishi mumkin? (narsalar yarata olmaydilar, narsalar sotib olmaydilar, qiynalib yashaydilar kabi javoblar)
20. Odamni nima uchun qamab qwyadilar? (yomon ish qilgani uchun mazmunidagi har qanday javob, boshqalarga zarar etkazmasligi uchun degan javob twg`ri).

Natijalarni qayta ishlash.

Agar bolaning javobi twg`ri javobga mos kelsa, unga 0,5 ball, qisman twg`ri kelsa 0,25 ball qwyiladi. Javobni baholashdan avval bolaga savolni twg`ri tushuntirilganligiga ishonch hosil qilish kerak. Zarurat tug`ilganda psixolog ayrim swzlarning ma`nosini izohlab berishi lozim (masalan, shlagbaum swzi izoh talab qilish mumkin).

Natijalarni baholash.

- 10 ball – juda yuqori darajada
- 8 – 9 ball – yuqori daraja
- 4 – 7 ball – wrta daraja
- 2 – 3 ball – past daraja
- 0 – 1 ball – juda past daraja

(Metodika manbasi: Nemov R.S. Psixologiya: Ucheb.dlya stud.visssh.ped.ucheb.zavedeniya: V Z kn. – Z e izd. – M.: Gumanitar.izd.tsentr VLADOS, 1999. – Kn. Z. Psixodiagnostika. Vvedenie v nauchnoe psixologicheskoe issledovanie s elementami matematicheskoy statistiki. 81 - 83 betlar.)

«Nuqtalarni eslab qol va wz joyiga qwyib chiq»
metodikasi.

Mazkur metodika yordamida bola diqqatining hajmi tashxis qilinadi. Metodika materiali 1 – rasmda kwrsatilgan 8 ta 4x4 hajmdagi katakchalariga har xil miqdordagi nutqlar qwyilgan kvadratlar

hamda 2 – rasmda berilgan 8 ta 4 x 4 hajmli kataklari bwsh bwlgan kataklardan iborat. Test maktabgacha yoshdagi bolalarga mwljallangan.

Metodikaning qvllanilishi. 1 – rasmdagi 8 ta kvadratlar qirqib olinib, yuqorisidagi raqamiga muvofiq ustma – ust joylashtiriladi. Bunda eng yuqorida katakchalaridagi nuqtalar soni eng kam bwlgan kvadrat (1 - kvadrat), hammadan pastda esa katakchalarida nuqtalar miqdori eng kwp bwlgan kvadrat (8 - kvadrat) joylashadi. Bolaga quyidagi kursatma beriladi: «Hozir biz sen bilan wyin wynaymiz. Men senga har xil katakchalarni kwrstataman, sen ulardagi nuqtalar qaerda joylashganini yaxshilab kwrib olgin. Keyin bu nuqtalarni bwsh katakchalarga chizib berishing kerak bwladi». Shundan swng bolaga 8 ta kvadratning har biri 2 sekund muddat davomida kwrstatiladi. Har qaysi namoyish etilgach, bolaga 2 – rasmda berilgan bwsh kvadratning biriga 15 sekund ichida kwrstatilgan kvadratdagi nuqtalarni qwyib chiqish taklif etiladi. Mazkur amal 8 ta kvadratning har biri bilan birma–bir bajariladi

Natijalarni baholash.

Natijalarni hisoblashda bola eng kwp miqdorda qaysi kvadratdagi nuqtalarni twg`ri qwyib chiqa olgani e`tiborga olinadi. Eksperiment natijalari quyidagicha baholanadi:

10 ball – bola qaysidir kvadratdagi 6 – 9 ta nuqtani twg`ri qwyib chiqqan.

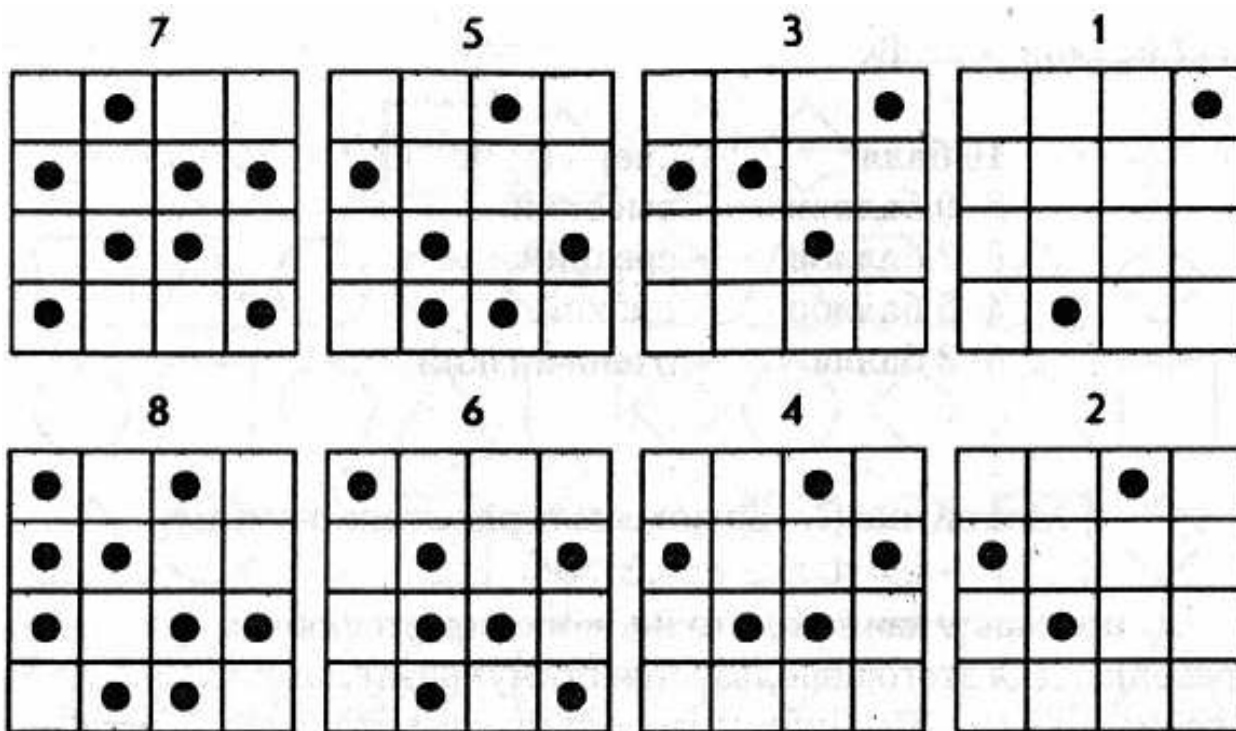
8 – 9 ball – bola qaysidir kvadratdagi 4 – 5 ta nuqtani twg`ri qwyib chiqqan.

6 – 7 ball – bola qaysidir kvadratdagi 3 ta nuqtani twg`ri qwyib chiqqan.

4 – 5 ball – bola qaysidir kvadratdagi 2 ta nuqtani twg`ri qwyib chiqqan.

0 – 3 ball – bola qaysidir kvadratdagi 1 ta nuqtani twg`ri joylashtirib qwygan.

1-RASM

2-RASM

Umumiy kwrsatkichlar: 10 ball – juda yuqori kwrsatkich; 8 – 9 ball – yuqori kwrsatkich; 6 – 7 ball – wрта kwrsatkich; 4 – ball – past kwrsatkich; 0 – 3 ball – juda past kwrsatkich.

(Metodika manbasi: Nemov R.S.Psixologiya: Ucheb.dlya stud.vyssh.ped.ucheb.zavedeniy: V Z kn. – Z e izd. – M.: Gumanitar.izd.tsentr VLADOS, 1999. – Kn. Z. Psixodiagnostika. Vvedenie v nauchnoe psixologicheskoe issledovanie s elementami matematicheskoy statistiki. 81 - 83 betlar.)

Korrektur sinov metodikasi

Mazkur metodika diqqatning turli sifatlarini tashxis qilishda qullanuvchi an'anaviy metodikalardan biridir. Metodika materiali maxsus blankdan iborat.

1. Korrektur sinov metodikasi yordamida diqqatning mahsuldorlik darajasini wrganish.

Sinaluvchiga kwrsatma: «Berilgan blankdan «K» va «N» harflarni topib, «K» harfining ustidan chizib qwyng, «N» harfini doiraga olib qwyng. Topshiriqni bajarish uchun sizga 5 daqiqa vaqt beriladi».

S X A V S X E V I X N A I S N X V X V K S N A I S E X V X E N A
 A K V N X I V S N A V S A V S N A E K E A K V K E S V S N A I S
 X N V K N N I S X V E K V X I V X E I S N E I N A I E N K X K
 K I S V X I X A K X N S K A I S V E K V X N A I S N X E K X I S
 X K V N A V S N I S N A I K A E X K I S N A I K X E X E I S N A
 I S N A I X V I K X S N A I S V N K X V A I S N A X E K E X S N
 V E A I S N A S N K I V K X K E K N V I S N K X V E X S N A I S
 A E S N K X K V I X K A K S A I S N A E X K V E N V X K E A I S
 V E V N K V X A V E I V I S N A E X K V E N V N A X I E N A I K
 I V A K S V E I K S N A V A K E S V N K E S N K S V X I E S V X
 V E V K N I E S A V I E X E V N A I E N X E I V K A I S N A S N
 V N N A K S X I E N A S N A I S V K X E V S E V X K X S N E I S
 V K X V E K E V K V N A I S N A I S N K E V K X A V S N A X K A
 S E S X K V A E S N A S A V K X S N E I S X I X E K V I K V E N
 X A V I X N V I X K X X E X N V I S N V S A E X I S N A I N K E
 E I S N V I A E V A E N X V X V I N S N A E I E K X N V E K E X K
 A E I X V K E V E I S N A E A I S N K V E X I K X N K E A N S N
 X E V S K X E K X N A I S N K V E V E S N A I S E K X E K N A I
 I S N V I E K V X E I V N A K I S X A I E V K E V X I E X E I S
 K S I S N A I A I E N A K S X K I V X N I K I S N A I V E S N A
 N A I K V E X K V K E S V K S N X I A S N A K S X K X V X E A E
 K I S N A I E X K E X K E I X N V X A K E I S N A I K X V S X N
 S V E S N A I S A K V S N X A E A S X A I S N A E I K I S X K E X
 E I N A V E K X E K N A I V K V K X E X I S N A I X K A X E N A
 K E I S N A I E X V K V I E X A I E X E K V S N E I E S V N E V
 X N X K S N A K I I S N A I E I N E V I S N A I V E V X S I S V
 S N A S V A I S E V E K E X V E K X S N K I S E K A E K S N A I
 S N A I S V N E K X S N A I A A V E N A X E A K X V E I V E A I
 N A X K S V X E X I V X A I S N A V N S I E A X S N A N A E S N
 E V I K I K N K N A V S N E K V X K A S I A E S V K X E K S N A

Diqqatning mahsuldorlik darajasini hisoblash.

A – topshiriqni bajarishdagi aniqlik.

T – twg`ri wchirilgan va doiraga olingan harflar miqdori.

X – xatolar (notwg`ri wchirilgan va doiraga olinmay qolgan harflar) miqdori.

$$A = \frac{T}{T+X} :$$

M – diqqat mahsuldorligining koeffitsenti.

R – belgilangan vaqt ichida kwrib chiqilgan barcha harflar miqdori.

A – topshiriqni bajarishdagi aniqlik.

$$M = R \cdot A$$

2. Korrektur sinov metodikasi vositasida diqqatning kwchuvchanlik darajasini wrganish.

Sinaluvchiga kwrsatma: «Berilgan blankning toq sonli qatorlarida «K» harfini topib, ustidan chizing, «N» harfini topib doiraga olib qwyng. Blankning juft sonli qatorlarida «K» harfini topib, uni doiraga olib qwyng, «N» harfini topib, ustidan chizib qwyng. Topshiriqni tez va aniq bajarish kerak. Topshiriqni bajarish uchun sizga 5daqqa vaqt beriladi.

Diqqatning kwchuvchanlik darajasini hisoblash.

K – diqqat kwchuvchanligining koeffitsenti.

Kx – xato mavjud bwlgan qatorlar miqdori.

Q – belgilangan vaqt ichida kwrib chiqilgan barcha qatorlar miqdori.

Kx

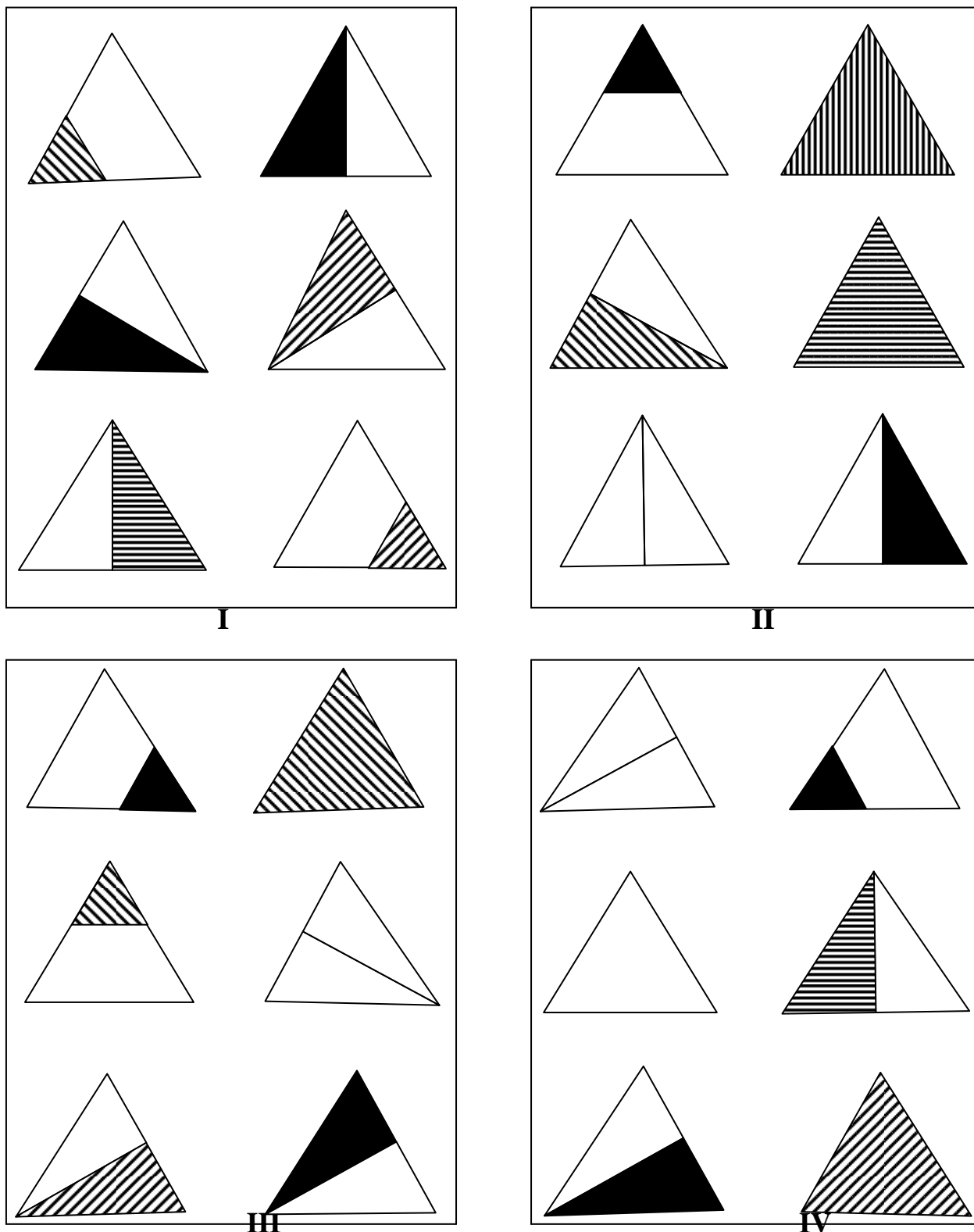
$$K = \frac{Kx}{Q} \cdot 100$$

(Metodikaning asosiy manbasi: Ratanova T.A., Shlyaxta N.f. psixodiagnosticheskie metodi izucheniya lichnosti: Uchebnoe posobie. – M.: Moskovskiy psixologo – sotsial`niy institut: Flinta, 1998. 28 – 30 betlar.)

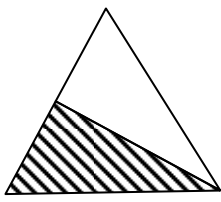
Operativ kwrish xotirasini baholash metodikasi.

Mazkur metodika kichik maktab yoshidagi bolalarning operativ kwrish xotirasini tekshirishga mwljalangan. Operativ kwrish xotirasi odam muayyan masalani echish uchun zarur vizual axborotni qanchalik uzoq esda saqlay olishi va undan foydalanishida namoyon bvladi. Axborotning operativ xotirada saqlanish vaqti bu turdagi xotiraning asosiy kwrstakichi bvlib hisoblanadi. Shuningdek, operativ xotirada saqlanayotgan axborotdan foydalanib, ma`lum topshiriq bajarilayotganda ywl qwyilgan xatolar ham operativ xotiraning qvshimcha kwrstakichi sifatida qabul qilinadi.

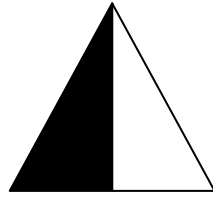
1-RASM

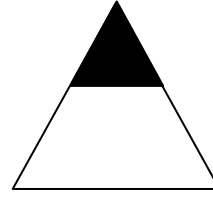
2-RASM

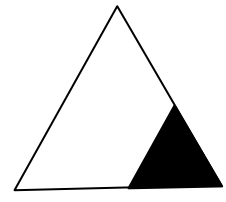
1

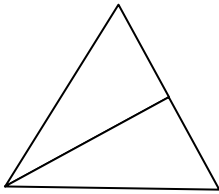
2

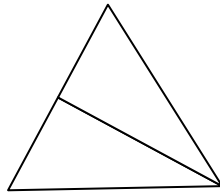
3

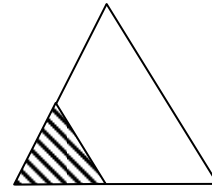
4

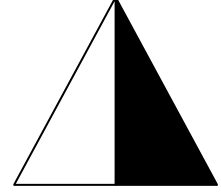
5

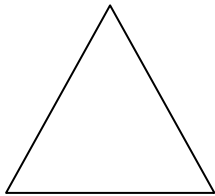
6

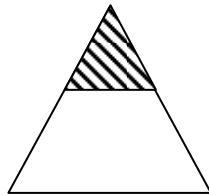
7

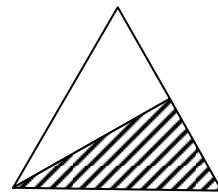
8

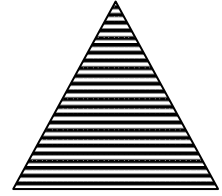
9

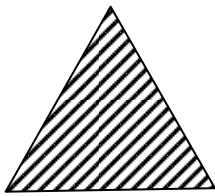
10

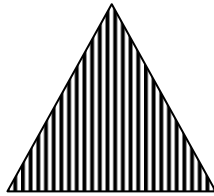
11

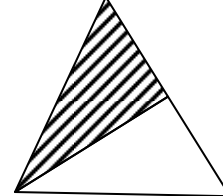
12

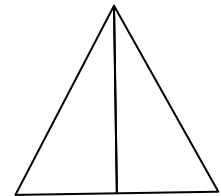
13

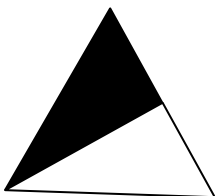
14

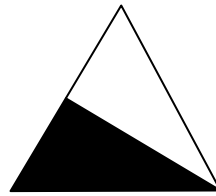
15

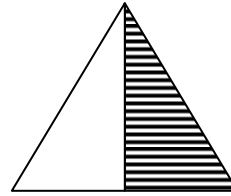
16

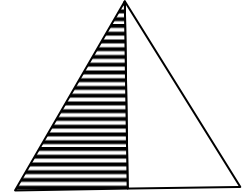
17

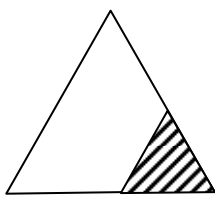
18

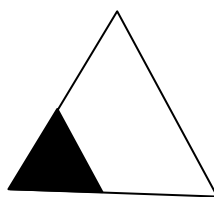
19

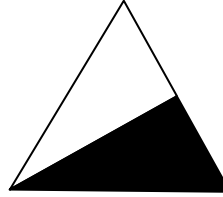
20

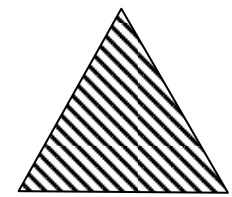
21

22

23

24

Metodika materiali: 6 xil kwrinishdagi teng tomonli uchburchaklar tasviri tushirilgan 4 ta kartochka (1- rasm); 24 xil kwrinishdagi teng tomonli uchburchak tasvirlangan matritsa (2 - rasm)

Metodikani qvllash tartibi: Tekshiriluvchiga 1 – kartochka 15 soniya davomida kwratiladi va bu erda tasvirlangan uchburchaklarni eslab qolish taklif etiladi. Belgilangan vaqt wtgach, kartochka olib qwyiladi va bolaga uchburchaklar matritsasi kwratiladi. Bola kartochkada kwrigan va eslab qolgan 6 ta uchburchakni matritsada topib berishi zarur bvladi. Aynan shunday tartibdagi ish 2,3,4 – kartochkalar bilan ham amalga oshiriladi. Tekshiriluvchining natijalari maxsus protokolda qayd etib boriladi.

PROTOKOL

Kartochka raqami	Matrisadan topilgan uchburchaklar raqami	Uchburchaklarni topishga sarflangan vaqt/ min/
I		
II		
IV		
Jami:	M=	M=

Natijalarni hisoblash.

1. Tekshiriluvchi har bir kartochkadagi uchburchaklarni umumiy matritsadan qidirishda ywl qwygan xatolar hisoblab chiqiladi.

Eslatma: tekshiriluvchi tegishli kartochkadagi muayyan uchburchakni matritsadan topa olmasligi yoki umumiy matritsadan ushbu kartochkada mavjud bvlmagan uchburchakni topib kwrishishi xato bvlb hisoblanadi.

Tekshiriluvchi har bir kartochkadagi uchburchaklarni umumiy matritsadan qanchalik twg`ri topganini aniqlash uchun uning protokolda qayd etilgan javoblarini quyida berilgan twg`ri javoblar bilan solishtirish zarur:

- 1 - kartochkadagi uchburchaklar umumiy matritsada 1, 3, 8, 12, 14, 16 raqamlari ostida berilgan;
- 2 - kartochkadagi uchburchaklar umumiy matritsada 2, 7, 15, 18, 19, 21 raqamlari ostida berilgan;
- 3 - kartochkadagi uchburchaklar umumiy matritsada 4, 6, 10, 11, 17, 24 raqamlari ostida berilgan;
- 4 - kartochkadagi uchburchaklar umumiy matritsada 5, 9, 13, 20, 22, 23 raqamlari ostida berilgan;

Tekshiriluvchi har bir kartochkadagi uchburchaklarni topishda ywl qwyilgan xatolarning wrtacha miqdori topiladi.

2. Tekshiriluvchi har bir kartochkadagi uchburchaklarni umumiy matritsadan topish uchun sarflangan vaqtning wrtacha miqdori hisoblab chiqiladi (har bir kartochka bwyicha sarflangan vaqt qwshib chiqiladi va yig`indi 4 ga bvlindi).

Eslatma: Tekshiriluvchi muayyan kartochkadagi uchburchaklarni umumiy matritsadan qidirishda twxtab qolgach, unga “Bwldimi, boshqa eslay olmayapsanmi?” degan savol beriladi. Agar tekshiriluvchi “ha” deb javob bersa, tegishli kartochka bilan olib borilgan ish twxtagan bvlb hisoblanadi, uchburchaklarni qidirish uchun sarf etilgan vaqt protokolga yozib qwyiladi.

3. Operativ kwrish xotirasining kwrishkichi hisoblab topiladi. Bunda quyidagi formula qvllanadi:

$OKXk = \frac{R}{Xc + 1}$	<p>OKXk - operativ kwrish xotirasining kwrishkichi; V – kartochkadagi uchburchaklarni topishga sarflangan vaqtning wrtacha miqdori; Xs – kartochkadagi uchburchaklarni topishda ywl qwyilgan xatolarning wrtacha miqdori.</p>
---------------------------	--

(Metodika manbasi: Nemov R.S. Psixologiya: Ucheb. Dlya stud.vyssh.ped.ucheb. zavedniy: V Z kn. – Z – e izd – M.: Gumanitar.izd. tsentr Vlados, 1999. – Kn. Z: Psixodiagnostika. Vvedenie v nauchnoe psixologicheskoe issledovanie s elementami matematicheskoy statistiki. 182 – 185 betlar.)